

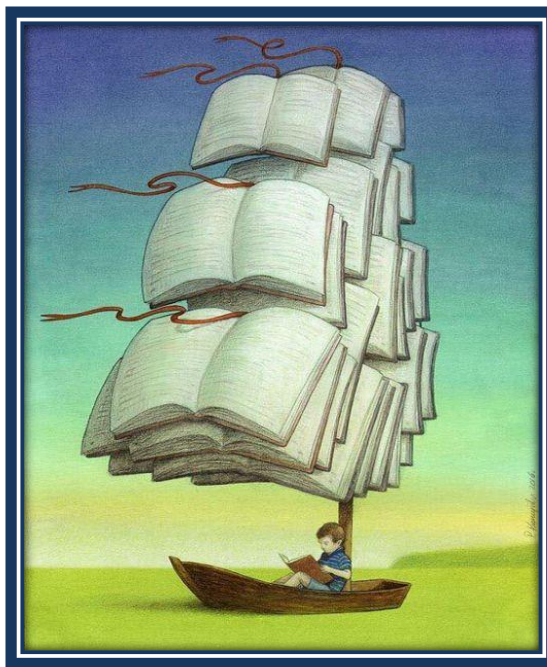

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:
ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821 ΣΕ ΜΑΘΗΤΕΣ ΤΗΣ ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ, ΜΕ ΧΡΗΣΗ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΗΣ ΤΣΙΟΙΚΑΣ ΜΑΙΡΗΣ Α.Μ. :7323

Επιβλέπων καθηγητής: Κασβίκης Κωνσταντίνος

Μέλη επιτροπής: Ευαγγελία Καλεράντε, Ιφιγένεια Βαμβακίδου

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ

Στη Δημιουργική Γραφή με ειδίκευση στην «Εκπαίδευση»

ΦΛΩΡΙΝΑ 2021

ΦΥΛΛΟ ΕΞΕΤΑΣΗΣ

1. Επόπτης: _____

    Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2. Δεύτερος Βαθμολογητής: _____

    Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

3. Τρίτος Βαθμολογητής: _____

    Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός: - _____

Η συγγραφέας Τσιόικα Μαίρη βεβαιώνει ότι το αποτέλεσμα του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

ΠΡΟΛΟΓΟΣ-ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία με θέμα: «Η συμβολή της λογοτεχνίας στην ιστορική εκπαίδευση: διδακτικές προσεγγίσεις για τη διδασκαλία της ελληνικής επανάστασης του 1821 σε μαθητές της Στ' δημοτικού, με χρήση λογοτεχνικών κειμένων», πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης των σπουδών μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: «Δημιουργική Γραφή και Εκπαίδευση», στο Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών, του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Σε αυτό το σημείο νιώθω την ανάγκη να εκφράσω τις ειλικρινείς και θερμές μου ευχαριστίες στους ανθρώπους, που συνέβαλαν στην ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας. Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον πρώτο επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας τον κ. Κασβίκη Κωνσταντίνο, για την άψογη συνεργασία, αλλά και για την ευκαιρία που μου έδωσε, να αναλάβω την παρούσα εργασία και να ασχοληθώ με ένα τόσο ενδιαφέρον θέμα. Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Δημιουργικής Γραφής, καθώς στάθηκαν ιδιαίτερη έμπνευση αλλά και πηγή νέων γνώσεων στην ζωή μου, τα δύο αυτά χρόνια φοίτησης μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που με την καθημερινή τους συμπαράσταση, την θετική σκέψη, και την υπομονή τους, στάθηκαν στο πλευρό μου και συνέβαλαν στην εκπλήρωση του στόχου μου. Απευθύνομαι στην αγαπημένη μου οικογένεια, στους φίλους και τους συναδέλφους μου. Η εργασία αυτή είναι αφιερωμένη στην αγαπημένη μου γιαγιά, η οποία μέσα από τις προσωπικές τις δυσκολίες και τα προβλήματα υγείας που αντιμετώπισε με επιτυχία τα τελευταία χρόνια, υπήρξε μεγάλη έμπνευση, δίδασκοντας μου, πως η συνεχής προσπάθεια και η θέληση είναι τα μεγαλύτερα εφόδια στη ζωή.

Πίνακας περιεχομένων

<i>ΠΡΟΛΟΓΟΣ-ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ</i>	3
<i>ΠΕΡΙΛΗΨΗ</i>	6
<i>ABSTRACT</i>	7
<i>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</i>	8
<i>ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ</i>	10
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ</i>	10
1.1 Η σχέση της Ιστορίας με τη Λογοτεχνία	10
1.2 Ο ιστορικός και ο λογοτεχνικός λόγος	13
1.2 Η Ιστορία μέσα από τα λογοτεχνικά έργα.....	16
1.3 Η Λογοτεχνία ως Ιστορική πηγή	17
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ</i>	20
2.1 Παιδική Λογοτεχνία.....	20
2.2 Το ιστορικό μυθιστόρημα για παιδιά	24
2.3 Παιδική ποίηση	25
2.4 Ο ρόλος της Παιδικής Λογοτεχνίας	27
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ</i>	30
3.1 Η διδασκαλία της ιστορίας στα σχολεία	30
3.2 Δυσκολίες και προβλήματα στην διδασκαλία της ιστορίας	31
3.3. Προβληματισμοί για τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας.....	32
<i>ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ</i>	36
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο</i>	37
4.1.1 Σκοπός τη Έρευνας	37
4.1.2 Μέθοδος Έρευνας	37
4.1.3 Δείγμα.....	38
4.1.4 Περιορισμοί Έρευνας	38
4.2.1 Είδος Λογοτεχνικών έργων.....	39
4.2.2 Χρονολογία Έκδοσης	40
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο</i>	42

5.1 Παιδικά βιβλία ποιοτικά χαρακτηριστικά και συνάφεια με το σχολικό βιβλίο	42
5.2 Ποίηση ποιοτικά χαρακτηριστικά και συνάφεια με το σχολικό βιβλίο	61
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο</i>	68
6.1 Συμπεράσματα - Συζήτηση.....	68
<i>ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ ΜΕΡΟΣ</i>	71
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο</i>	71
Βιβλιογραφία	74
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	80

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία, αφορά τη συμβολή της λογοτεχνίας στην ιστορική εκπαίδευση και τις διδακτικές προσεγγίσεις για τη διδασκαλία της ελληνικής επανάστασης του 1821 σε μαθητές της Στ' δημοτικού, με χρήση λογοτεχνικών κειμένων. Σε πρώτο στάδιο έγινε αναζήτηση και καταγραφή των παιδικών βιβλίων (πεζογραφία), τα οποία διαθέτουν ως περιεχόμενο στη αφήγησή τους, τα ιστορικά γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Έπειτα αναζητήθηκαν και αξιολογήθηκαν ποιήματα με το ίδιο περιεχόμενο, τα οποία μπορούν εξίσου να συμβάλλουν στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας. Στη συνέχεια μελετήθηκαν ορισμένα βιβλία και ποιήματα από αυτά. Για την μελέτη τους, ακολουθήθηκε η ερμηνευτική μέθοδος. Σημαντικότερος στόχος της παρούσας μελέτης, υπήρξε η ανάδειξη της αξιοποίησης της Λογοτεχνίας στην διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας ως αφορμή αλλά και η ευρύτερη αναζήτηση της ιδιαίτερης σχέσης, που συναντάται ανάμεσα στην Τέχνη της Λογοτεχνίας με την Επιστήμη της Ιστορίας.

Μέσα από την καταγραφή των ποσοτικών χαρακτηριστικών των παιδικών βιβλίων, προκύπτουν συμπεράσματα, τα οποία αφορούν την κινητικότητα έκδοσης παιδικών βιβλίων με θέμα την Ελληνική Επανάσταση, μέσα στο χρόνο αλλά και τις εποχές που κυριαρχούν. Έπειτα η ποιοτική ανάλυση των περιεχομένων των βιβλίων και των ποιημάτων και στη συνέχεια η ταξινόμηση τους, στις ενότητες και στα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου της Ιστορίας της Στ' Δημοτικού, αναδεικνύει την άμεση σχέση, που υπάρχει ανάμεσα στο σχολικό βιβλίο, με τη θεματολογία των λογοτεχνικών βιβλίων, που αφορούν την Ελληνική Επανάσταση και τους ήρωές της. Είναι επομένως φανερό μέσα από την έρευνα, πως οι αφηγήσεις των λογοτεχνικών κειμένων, ακολουθούν σε μεγάλο βαθμό, την πορεία της εκπαίδευσης των παιδιών, πιθανότατα βασίζονται στα σχολικά βιβλία και η αξιοποίησή τους κατά τη διδασκαλία, μπορεί να λειτουργήσει με επιτυχία, συμπληρωματικά.

Λέξεις-κλειδιά: Ιστορικός λόγος, Λογοτεχνικός λόγος, Ιστορική πηγή, Παιδική Λογοτεχνία, Παιδικά βιβλία, Διδασκαλία Ιστορίας, Ιστορικό μυθιστόρημα, Παιδική ποίηση,

ABSTRACT

The present dissertation concerns the contribution of literature to historical education and the didactic approaches for the teaching of the Greek revolution of 1821 to students of the 6th grade, using literary texts. At first, the children's books (prose) were searched and recorded, which have as content in their narrative, the historical events of the Greek Revolution of 1821. Then poems with the same content were searched and evaluated, which can also contribute to the teaching of the History lesson. Afterward some books and poems from them were studied. For their study, was followed, the interpretive method. The most important goal of the present study, was to highlight the utilization of Literature in the teaching of the subject of History, as an occasion but also the wider search for the special relationship that is found between the Art of Literature and the Science of History.

Through the recording of the quantitative characteristics of children's books, conclusions emerge, which concern the mobility of publishing children's books on the subject of the Greek Revolution, through time and the seasons that prevail. Then the qualitative analysis of the contents of the books and poems and then their classification, in the sections and chapters of the history textbook of the 6th grade, highlights the direct relationship that exists between the textbook and the topics of the literary books, concerning the Greek Revolution and its heroes. It is therefore obvious through research that the narratives of literary texts, to a large extent, follow the course of children's education, most likely based on textbooks and their utilization in teaching, can work successfully, in addition.

Key-Words: Historical discourse, Literary discourse, Historical source, Children's Literature, Children's books, History teaching, historical novel, poetry for children

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε έχοντας ως στόχο, να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο μπορεί το μάθημα της Ιστορίας, να διδαχθεί με τη βοήθεια και χρήση λογοτεχνικών κειμένων, αλλά και για να αναδείξει την άμεση σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην Λογοτεχνία και την Ιστορία.

Στο πρώτο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, αναλύεται η συμπληρωματική σχέση, η οποία υπάρχει ανάμεσα στην Ιστορία και στη Λογοτεχνία. Γίνεται αναφορά και σύγκριση ανάμεσα στον λογοτεχνικό λόγο με τον ιστορικό. Ενώ στη συνέχεια μελετάται ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η Ιστορία και τα ιστορικά γεγονότα, μέσα από τη Λογοτεχνία. Τέλος στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται η αξιοποίηση και της λογοτεχνίας ως ιστορικής πηγής,

Στο δεύτερο κεφάλαιο κρίνεται αναγκαίο να αποσαφηνιστεί η θεμελιώδης για την εργασία έννοια της Παιδικής Λογοτεχνίας, αλλά και ο ρόλος της στη ζωή των παιδιών, τονίζονται τα οφέλη και η αξία της. Στη συνέχεια παρατίθενται τα είδη των λογοτεχνικών έργων, τα οποία απευθύνονται στο παιδικό κοινό. Γίνεται τέλος ιδιαίτερη αναφορά στο Παιδικό Μυθιστόρημα και στο Παιδικό Διήγημα, καθώς αποτελούν τα κυριότερα είδη, τα οποία κρίθηκαν περισσότερο συμβατά με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας και αναζήτησης.

Στο τρίτο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, αναλύονται συνοπτικά οι σκοποί διδασκαλίας του μαθήματος της ιστορίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, γιατί διδάσκεται η ιστορία και τα εφόδια με τα οποία μπορεί να εξοπλίσει τους μαθητές για την μετέπειτα ζωή τους, διαφαίνεται ο ρόλος και το σημαντικό έργο του εκπαιδευτικού. Σε επόμενη ενότητα παρουσιάζονται οι δυσκολίες και τα εμπόδια που προκύπτουν κατά τη διδασκαλία της Ιστορίας στο Δημοτικό σχολείο. Τέλος γίνεται λόγος για τα σχολικά βιβλία της ιστορίας. Προκύπτουν προβληματισμοί για τα σχολικά εγχειρίδια κυρίως του παρελθόντος και τους σκοπούς τους, ενώ τέλος γίνεται αναφορά για το πώς θα έπρεπε να είναι τα σχολικά εγχειρίδια.

Ακολουθεί το δεύτερο μέρος της εργασίας, το ερευνητικό. Σε αυτό το μέρος γνωστοποιούνται ο σκοπός, η μέθοδος, το δείγμα και οι περιορισμοί της έρευνας. Περιλαμβάνονται επιπλέον τα δεδομένα της έρευνας, που συγκεντρώθηκαν αλλά και ο τρόπος με τον οποίο συγκεντρώθηκαν. Ακολουθεί ανάλυση περιεχομένου σε ορισμένα παιδικά βιβλία και ποιήματα, τα οποία διαθέτουν ως κυρίαρχο θέμα την Ελληνική Επανάσταση του 1821 και τις ιστορικές προσωπικότητες, που πλαισίωσαν τον αγώνα προς την ελευθερία. Γίνεται παράλληλα λόγος για τη συνάφεια τους, με το σχολικό βιβλίο της Στ'

Δημοτικού. Το ερευνητικό μέρος ολοκληρώνεται με τη συζήτηση-συμπεράσματα της παρούσας εργασίας.

Η παρούσα εργασία ολοκληρώνεται με το τρίτο μέρος, το δημιουργικό. Σε αυτό το μέρος έπειτα από την ολοκλήρωση της έρευνας και την εξαγωγή συμπερασμάτων παρουσιάζεται, ένα προσωπικό παιδικό διήγημα, το οποίο άντλησε τη θεματολογία του μέσα από το σχολικό βιβλίο της Ιστορίας της Στ' Δημοτικού, απευθύνεται κυρίως σε μαθητές και εκπαιδευτικούς για αξιοποίηση και ανάγνωση. Το διήγημα πραγματοποιήθηκε, με στόχο να αναδείξει τον κύριο σκοπό της εργασίας. Η μελέτη και αναζήτηση παιδικών βιβλίων στα πλαίσια της εργασίας, αποτέλεσε έμπνευση και σημαντική βοήθεια για την ολοκλήρωση του τελευταίου μέρους της παρούσας εργασίας.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΕ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1.1 Η σχέση της Ιστορίας με τη Λογοτεχνία

Εξετάζοντας κανείς τη σχέση, η οποία παρατηρείται ανάμεσα στην Ιστορία και τη Λογοτεχνία, μπορεί να αντιληφθεί άμεσα πως πρόκειται για μία ιδιαίτερη και μακραίωνη σχέση, που έχει απασχολήσει κατά καιρούς αρκετούς στοχαστές. Συχνά μετά την ανάγνωση ενός μυθιστορήματος ή ενός ποιήματος, αναζητούμε τα ιστορικά γεγονότα στα οποία απευθύνονται, οδηγούμαστε αυθόρμητα σε συγκρίσεις και ομοιότητες. Ποια είναι όμως η πραγματική σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην Ιστορία με τη Λογοτεχνία;

Οι σχέσεις, μεταξύ Ιστορίας, μυθοπλασίας και αφήγησης δεν αποτελούν πρωτόφαντη υπόθεση, αντιθέτως προέρχονται κυρίως από τον 19^ο αιώνα, όποτε συναντούμε τη γέννηση του ιστορικού μυθιστορήματος (Χατζηβασιλείου, 2010). Χαρακτηριστικά παραδείγματα της συνύπαρξης Ιστορίας και Λογοτεχνίας κατά τον 19^ο αιώνα αντλούμε, μέσα από τα έργα του Σκοτ εξαιρετικό παράδειγμα αποτελεί το έργο του «Ο Ιβανόης», καθώς και σε έργα του Ντίκενς όπως «Η Ιστορία των δύο πόλεων», αλλά και στο έργο του Θακερέι «Το Πανηγύρι της Ματαιοδοξίας», «Το Romola» της Έλιοτ, το έργο του Τόλστου «Πόλεμος και Ειρήνη» (Abrams, 2007:292), καθώς και σε έργα του Ουγκώ, του Μπαλζάκ και του Σταντάλ. Διαβάζοντας κανείς όλα αυτά τα ιστορικά μυθιστορήματα, μπορεί εύκολα να κατανοήσει, πως η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην Ιστορία και στην Λογοτεχνία και αντίστροφα, είναι ιδιαίτερα στενή.

Κατά την Αθανασοπούλου οι στενές αυτές σχέσεις ανάμεσα στην Ιστορία και τη Λογοτεχνία παρατηρούνται εδώ και αρκετά χρόνια, γεγονός το οποίο γίνεται αντιληπτό στον ίδιο τον ιστορικό λόγο, ο οποίος «παραδοσιακά», διοχετευόταν σε λογοτεχνικές φόρμες είτε έμμετρες, όπως συναντάμε στα επικά-ηρωικά ποιήματα, είτε σε πεζές (αφηγηματική πεζογραφία και μυθιστόρημα, κυρίως το ιστορικό όπως προαναφέρθηκε) (Αθανασοπούλου, 2004:103).

Ο Χανς Μάγκνους Έντσενσπεργκερ στην αρχή του βιβλίου του «Το σύντομο Καλοκαίρι της αναρχίας», τονίζει πως η Ιστορία αποτελεί μία «συλλογική δημιουργία», πως ήδη από τα παλιά χρόνια «η ιστορία μεταφέρθηκε σαν μύθος, σαν έπος, σαν συλλογικό

μυθιστόρημα». Είναι γεγονός πως πολλά ιστορικά γεγονότα η Λογοτεχνία τα έχει προσεγγίσει πολλές φορές με τρόπο συγκλονιστικό. Μάλιστα σύμφωνα με τον Stone η ιστορική αφήγηση, διαθέτει λογοτεχνική μορφή (Δρομπούκη, Δούκα, Σκάσσης, & Χατζηβασιλείου, 2015). Κατά τον Αριστοτέλη κάθε ιστορία διαθέτει αρχή, μέση και τέλος (τριγωνικό σχήμα), κάτι που παρατηρείται συχνά τόσο στη δομή της πλοκής της λογοτεχνικής αφήγησης αλλά και στην ιστορική αφήγηση.

Αναζητώντας τις σύγχρονες θεωρίες, παρατηρούμε πως ο Χέιντεν Ουάιτ με το έργο του “Metahistory”, προσπαθεί να τοποθετήσει τον ιστορικό λόγο σε μία διαρκή επιστημολογική ένταση μεταξύ τέχνης και επιστήμης. Ο Ουάιτ αντιμετώπισε την ιστοριογραφία και τη λογοτεχνία ως είδη καλλιτεχνικής γραφής που μοιράζονται τα ίδια γλωσσικά πρωτόκολλα. «Τα ιστορικά έργα έχουν μία πλοκή ρομαντική, τραγική, κωμική, ή σατιρική και κάθε μία από αυτές τις επιλογές αποδίδει ένα διαφορετικό νόημα και ένα ιδιαίτερο ύφος στην ιστορική αφήγηση» (Σπυροπούλου, 2015).

Ο R.G. Collinwood στο δοκίμιό του *The idea of History*, διατύπωσε πως ένα σημαντικό κομμάτι της σύγχρονης ιστοριογραφίας, αποτελεί μέρος της φαντασίας του ιστοριογράφου, ο οποίος μάλιστα επινοεί ένα αντικείμενο όχι επιστημονικό αλλά αφηγηματικό (Αποστολίδου, 2010). Ο Μπαρτ και ο Ουάιτ επίσης διατύπωσαν πως η ιστοριογραφία δεν παρουσιάζει αρκετές διαφορές από τη μυθοπλασία. Ενώ ο Φουκώ υποστήριξε πως οι ιστορικές πηγές, μπορούν να θεωρηθούν ως κείμενα, ως λεκτικές κατασκευές όπως δηλαδή συμβαίνει και στα λογοτεχνικά κείμενα (Δούκα, Δρομπούκη, Σκάσσης, & Χατζηβασιλείου, 2015). Θα μπορούσαμε επομένως να συμπεράνουμε, πως υπάρχουν αρκετές ομοιότητες ως προς την αφήγηση, ανάμεσα στη λογοτεχνία και την ιστοριογραφία, χωρίς ωστόσο να λησμονούμε και τις διαφορές τους.

Οι λογοτέχνες σε πολλές περιπτώσεις εμπνέονται και αντλούν τη θεματολογία τους από ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα, γεγονός το οποίο παρατηρείται ιδιαίτερα συχνά και στην Ελληνική πεζογραφία τα τελευταία χρόνια. Μάλιστα στις περισσότερες περιπτώσεις ο συγγραφέας αντλεί πληροφορίες για το έργο του, από κάποιον ή σε συνεργασία με κάποιον ιστοριογράφο ή οδηγείται σε προσωπική έρευνα γύρω από τα ιστορικά γεγονότα ή τα πρόσωπα τα οποία θα συμπεριλάβει στο έργο του. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του συγγραφέα-ιστορικού Δημοσθένη Παπαμάρκου στο βιβλίο του «Γκιακ», όπου μέσα από εννέα διηγήματα, με τη χρήση του ιδιαίτερου λαϊκού αρβανίτικου ιδιώματος, μεταφέρει εικόνες και ιστορίες για πρόσωπα, τα οποία επέστρεψαν από τη Μικρασιατική Εκστρατεία (Παπαμάρκος, 2014). Σύμφωνα με τον ίδιο το συγγραφέα η Λογοτεχνία μετατρέπει την Ιστορία σε ιστορίες, καθώς η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στην Ιστορία και τη Λογοτεχνία, είναι ίδια με αυτή που συνδέει τη Λογοτεχνία με την πραγματική ζωή. Η

Λογοτεχνία προσφέρει στον αναγνώστη το αίσθημα του βιώματος, πρόκειται με άλλα λόγια για ένα «ζωντάνεμα του παρελθόντος». Μάλιστα κατά τον ίδιο όταν η Λογοτεχνία «ανατέμνει την ιστορία προσφέρει μια κοινωνική αρένα πιο ασφαλή (γιατί προστατεύεται από τη μυθοπλασία), από τον ευρύτερο χώρο της πολιτικής και της δημόσιας ιστορίας». (Παπαμάρκος, 2015)

Η σύγχρονη λογοτεχνία παράλληλα όμως χρησιμοποιεί ως έμπνευση και τον ιστορικό λόγο με διάφορους τρόπους. Αξιόλογα παραδείγματα για αυτή την αλληλεπίδραση πέρα από το ιστορικό μυθιστόρημα, αποτελούν η μυθιστορηματική βιογραφία και η λογοτεχνία-ντοκουμέντο (χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι σχεδόν όλο το έργο του Θανάση Βαλτινού). Σε αυτές τι περιπτώσεις ο αναγνώστης, κατά την ανάγνωση μπαίνει στον πειρασμό, να αντιμετωπίσει το λογοτεχνικό κείμενο ως ιστορικό έργο. (Αποστολίδου, 2010)

Αναζητώντας τις διαφορές και ομοιότητες ανάμεσα στην Ιστορία και τη Λογοτεχνία, μπορούμε να εξετάσουμε την ιστορική και λογοτεχνική οπτική. Παρατηρούμε πως η ιστορική οπτική, μας δείχνει ένα πιο γενικό πλάνο, δηλαδή προσφέρει υλικό και πληροφορίες για το κοινωνικό γίνεσθαι στη διαχρονία του, ενώ από την άλλη πλευρά η λογοτεχνική οπτική μας αναλύει αυτό το πλάνο, δηλαδή που βρίσκεται το άτομο (τα βιώματα του, τα αισθήματα του, οι αντιλήψεις και τα πιστεύω του). Πρόκειται επομένως γι' αυτό που στην αφηγηματολογία ορίζεται ως «θέαση με μηδενική εστίαση» και «θέαση με εσωτερική εστίαση». Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί, πως δεν είναι λίγες οι φορές που στη Λογοτεχνία και κυρίως στο ιστορικό μυθιστόρημα παρατηρείται η υιοθέτηση τεχνικών αναπαράστασης «καθολικού» τύπου (παντογνωσία, πανεποπτεία κ.λ.π.) που συναντώνται στην κλασική ιστορική ανάλυση και από την άλλη πλευρά δεν γίνεται να παραλείψουμε τις σύγχρονες εξελίξεις στο πεδίο της ιστοριογραφίας, όπου έχουν ενσωματωθεί η πολλαπλότητα και η ασυμμετρία των οπτικών γωνιών, υιοθετώντας τεχνικές ανασύνθεσης της ιστορικής πραγματικότητας «βιωματικού» και πολυεστιακού» χαρακτήρα, όπως συνηθίζεται στα μοντέρνα λογοτεχνικά αφηγήματα με «εσωτερική εστίαση» (Αθανασοπούλου, 2004).

Συνοψίζοντας τόσο η Ιστορία όσο και η Λογοτεχνία αποτελούν (και) τρόπους προσέγγισης του παρελθόντος και αυτό αποτελεί ένα από τα πιο κοινά τους χαρακτηριστικά. Για πολλά χρόνια, αυτή η σχέση θεωρήθηκε ιδιαίτερα ανταγωνιστική, στην προσπάθεια να αποκαλυφθεί, ποια από τις δυο μεταφέρει την «αλήθεια» για το ιστορικό παρελθόν. Πάραυτα σύμφωνα με τον Καραμανωλάκη σήμερα το πραγματικό ζητούμενο στην μελέτη της σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα στην Ιστορία με τη Λογοτεχνία, δεν αποτελεί η εγκυρότητα της Ιστορικής και Λογοτεχνικής αφήγησης, αλλά η κατανόηση της συμβολής και των δύο αυτών πεδίων στην συγκρότηση της «Ιστορικής Κουλτούρας». (Καραμανωλάκης, 2019)

1.2 Ο ιστορικός και ο λογοτεχνικός λόγος

➤ Ο ιστορικός λόγος

Η Αποστολίδου κάνει εκτενή αναφορά στον ιστορικό και λογοτεχνικό λόγο. Όσον αφορά τον ιστορικό λόγο, η ίδια αναφέρεται στο γεγονός ότι από τη συνταγματική σύνταξη η ιστοριογραφία πέρασε στην παραδειγματική σύνταξη, σύμφωνα με την οποία τα γεγονότα παρατίθενται με βάση το θεωρητικό πλαίσιο του ιστορικού κειμένου και όχι την χρονική ακολουθία τους (Αποστολίδου,2010:4-22). Επιπλέον, τονίζει την υπακοή των ιστορικών σε ορισμένους επιστημολογικούς κανόνες ως προς το κομμάτι της ιστορικής γλώσσας και γραφής. Στην ιστορία η γλώσσα και ο λόγος χαρακτηρίζονται από την όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικά απλή παράθεση των γεγονότων.

Ο Λιάκος στο «Πως το παρελθόν γίνεται ιστορία;» αναλύει περισσότερο τον ιστορικό λόγο και το πως αυτός αλλάζει και διαφοροποιείται από εποχή σε εποχή, αλλά και από θεματολογία σε θεματολογία. Συγκεκριμένα, σημειώνει πως η ιστοριογραφία αλλάζοντας δίνει στον αναγνώστη διαφορετικές οπτικές των ιστορικών γεγονότων και του ιστορικού παρελθόντος (Λιάκος,2007:143-150). Ο τρόπος συγγραφής του ιστορικού παρελθόντος, όπως ο ίδιος παρατηρεί, εξαρτάται από το κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο του εκάστοτε παρόντος, καθώς από εποχή σε εποχή μεταβάλλονται τα ερευνητικά ερωτήματα που απασχολούν τους ιστοριογράφους. Όπως παρατήρησε και η Αποστολίδου, έτσι και ο Λιάκος τονίζει πως από την συνταγματική σύνταξη η ιστοριογραφία πέρασε στην παραδειγματική σύνταξη. Ο στόχος της μελέτης διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο σε αυτό και ορισμένες φορές διαφέρει από το αντικείμενο μελέτης. Η μεταβολή αυτή της ιστορικής γραφής όπως αναφέρει και ο ίδιος είναι σταδιακή. Ο Λιάκος αναφέρεται στη «σχολή των Annales», σύμφωνα με την οποία η κλασική ιστορική αφήγηση αποτελεί παρελθόν και στόχος είναι πλέον η συγγραφή της ιστορίας έτσι ώστε να προβληματιστεί ο αναγνώστης. Εισάγει, δηλαδή, την λεγόμενη «ιστορία-πρόβλημα». Τα μέλη της «σχολής των Annales» δεν βασίζονται τόσο στη χρονική ακολουθία των γεγονότων, όσο στην καλύτερη ανάλυση νοημάτων, την περιγραφή ανθρώπινων εμπειριών, και στην κατάρριψη των ιεραρχικών σχημάτων.

Άξιο λόγου είναι το ότι ο Λιάκος σημειώνει στο βιβλίο του το φαινόμενο της «πολλαπλότητας των χρονικοτήτων». Σύμφωνα με αυτό κάθε δεδομένη στιγμή υπάρχουν πολλαπλοί χρόνοι, άρα και διαφορετικές πτυχές και ερμηνείες της ιστορικής αφήγησης και του ιστορικού παρελθόντος (Λιάκος,2007:207-210). Η «πολλαπλότητα των χρονικοτήτων» συνδέθηκε εξίσου με τη διαφορετικότητα των κοινωνικών τάξεων και πολιτισμών.

Αλλάζοντας η ιστοριογραφία, μεταβάλλονται και οι ιστορικές έννοιες. Οι όροι αποκτούν νέες εννοιολογήσεις και σημασιοδοτούνται εκ νέου, λόγω χάρη ο όρος «Μικρασιατική Καταστροφή» μεταβλήθηκε (Λιάκος,2007:169-173). Επιπλέον, ο Λιάκος κάνει λόγο για τον εκδημοκρατισμό του σύγχρονου τρόπου ιστορικής αφήγησης, καθώς και την κοινωνική διεύρυνση των ιστορικών. Πλέον στο επιστημονικό κοινό εντάσσονται εξίσου άτομα γυναικείου φύλου, καθώς και μη λευκοί και μη δυτικοί ιστορικοί (Λιάκος ,2007:178-182). Όλα αυτά διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο όσον αφορά την μεταβολή της ιστορικής γραφής. Η νέα ιστοριογραφία επικεντρώνεται στην αναφορά διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, καθώς και στην όσο το δυνατόν πιο ισομερή κατανομή του γυναικείου και του αντρικού φύλου.

➤ Ο Λογοτεχνικός λόγος

Η Αποστολίδου τονίζει την άμεση αλληλεπίδραση της λογοτεχνίας με την ιστορία και σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρούνται επιρροές της λογοτεχνίας από τον ιστορικό λόγο και παρατηρείται εγγραφή της ιστορίας στον λογοτεχνικό λόγο (Αποστολίδου ,2010:5-7). Η ίδια, ωστόσο, αναφέρει πως στην περίπτωση του λογοτεχνικού λόγου δεν ακολουθούνται οι «κανόνες» του επιστημονικού ιστορικού λόγου (Αποστολίδου,2010:7-8). Αντίθετα, δημιουργούνται από τον ίδιο τον συγγραφέα πρόσωπα ή γεγονότα και παρατίθενται προσωπικές ιδέες και απόψεις του ποιητή. Παράλληλα, δεν εκλείπουν τα ηθικά διδάγματα και αληθοφανή φανταστικά γεγονότα που αποτελούν επινοήσεις του συγγραφέα. Επιπλέον, ο λογοτεχνικός λόγος είναι κατά βάση αφαιρετικός και μεταφορικός (Αποστολίδου,2010:9-10).

Όσον αφορά την πεζογραφία, η Αποστολίδου αναφέρει πως το διήγημα έχει περισσότερα κοινά με την ιστοριογραφία λόγω του ότι η παράθεση γεγονότων γίνεται με βάση την ιστορική ακολουθία, ωστόσο δεν θα εντυφίσει ο συγγραφέας στα γεγονότα επιστημονικά και ιστορικά (Αποστολίδου ,2010:10-13). Μέσω του διηγήματος, παρατίθενται η καθημερινότητα των ανθρώπων. Τα υπόλοιπα πεζογραφικά είδη, όπως το μυθιστόρημα, συνδέονταν εξίσου με τον ιστορικό λόγο, ωστόσο πλέον αποτελούν καθαρά λογοτεχνικά είδη.

Τέλος, η Αποστολίδου κάνει λόγο για την έννοια της διαλογικότητας, όπως την ονομάζει ο Μπαχτίν, σύμφωνα με την οποία οι συγγραφείς από τα διάφορα λογοτεχνικά είδη αλληλοεπιδρούν και επηρεάζονται ο ένας από τον άλλο ως προς τη χρήση του λόγου. Στο τέλος του κειμένου της σημειώνει πως ο λογοτεχνικός λόγος είναι συχνά ιδεολογικά και συναισθηματικά φορτισμένος και ορισμένες φορές κάνει κάλλιστα κανείς λόγο για στρατευμένη γραφή (Αποστολίδου ,2010:18-21).

Ο Λιάκος παραλληλίζει την αλλαγή του ιστορικού λόγου με την αντίστοιχη του λογοτεχνικού. Ειδικότερα, αναφέρει πως η ρεαλιστική μυθιστοριογραφία του 19ου αιώνα άλλαξε σε «νεωτερική λογοτεχνική γραφή». Ο σύγχρονος αυτός τρόπος γραφής, όπως παρατηρεί ο ίδιος ο Λιάκος, καταρρίπτει την χρονική συνέχεια, αλλά εντάσσει τον κατακερματισμό του χρόνου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή του λογοτεχνικού ύφους, αλλά και την αντικειμενικότητα της ιστορικής γραφής (Λιάκος, 2007, 178-182).

Η Λιμπιτσιούνη περιγράφει τη γλώσσα της λογοτεχνίας όσον αφορά το κομμάτι της ανάδειξης του εθνικού «εαυτού» και το πως παρουσιάζονται οι εθνικοί «άλλοι» αναφερόμενη στα κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Λιμπιτσιούνη, 2017: 721-741). Η ίδια σημειώνει πως μέσα από τα κείμενα αναδεικνύεται ο ρόλος του εθνικού εαυτού και της εθνικής ιδέας μέσω της χρήση της κτητικής αντωνυμίας σε α΄ πληθυντικό πρόσωπο και «ιδεολογικά φορτισμένων όρων», όπως είναι «η πατρίδα μας» ή «ο τόπος μας». Αντιθέτως, όπως η ίδια αναφέρει με αρνητικό πρόσημο παρουσιάζονται οι εθνικοί «άλλοι».

Η Θεοφανοπούλου-Κοντού παραθέτει τις σκέψεις της όσον αφορά τον ποιητικό λόγο (Θεοφανοπούλου-Κοντού, 2011: 62-73). Η ίδια αναφέρει πως η γλωσσολογία, η ανάλυση του ύφους, αλλά και ο κλάδος της κειμενογλωσσολογίας ώθησαν στην περαιτέρω ανάλυση του λογοτεχνικών έργων. Διαφορετική αντιμετώπιση μελέτης έχουν τα πεζά κείμενα από αυτά του ποιητικού λόγου. Τα πεζά κείμενα διερευνώνται με βάση τις αρχές της ανάλυσης του λόγου. Αντιθέτως, στην ποίηση μελετώνται ο στίχος, το μέτρο, ο ρυθμός, η ομοιοκαταληξία και το ύφος. Η ίδια αναφέρεται στον υπερρεαλιστικό λόγο. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρεί πως η λογοτεχνική γραφή ορισμένες φορές εμπεριέχει αποκλίσεις από ορισμένους συντακτικούς κανόνες. Τη λογοτεχνική γραφή τη χαρακτηρίζουν η συντακτική πολυπλοκότητα με σύνθετη δομή, τα «απροσδιόριστα δομικά σχήματα», καθώς και ο «αφαιρετικός λόγος». Σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρείται απουσία στίξης και κατάρριψη γραμματικών κανόνων.

Επομένως, όπως παρατηρείται τόσο στην ιστοριογραφία, όσο και στην λογοτεχνική και ποιητική γραφή, εντοπίζονται κοινά σημεία όσον αφορά την παράθεση ιστορικών γεγονότων. Ωστόσο, στον ιστορικό λόγο παρατηρείται αυστηρή ακολουθία κανόνων επιστημονικής γλώσσας της ιστοριογραφίας. Αντιθέτως, στον λογοτεχνικό λόγο δεν παρατηρείται αυτή η στείρα παράθεση των γεγονότων, αλλά η αφήγηση συνοδεύεται με συναισθηματικά και ιδεολογικά φορτισμένο λόγο με λογοτεχνικά μέσα και γραφή διαφορετική από αυτή της ιστοριογραφίας.

1.2 Η Ιστορία μέσα από τα λογοτεχνικά έργα

Τα περισσότερα λογοτεχνικά έργα όπως προαναφέρθηκε, έχουν στενή σχέση και συνάρτηση με το ιστορικό πλαίσιο της εποχής στην οποία είτε απευθύνονται, είτε κατά την οποία καταγράφονται. Είναι γεγονός πλέον, παρά τις αντιρρήσεις προηγούμενων ετών (κατηγορηματική δήλωση του Hume ότι όλοι οι μυθιστοριογράφοι είναι ψεύτες), πως πολλά λογοτεχνικά έργα εκτός από το λογοτεχνικό χαρακτήρα τους διαθέτουν και εξαιρετικό ιστορικό περιεχόμενο, προσφέροντας πληροφορίες μοναδικής ιστορικής αξίας, καθώς αντικατοπτρίζουν την ατμόσφαιρα και τη νοοτροπία μιας ιστορικής περιόδου. Βέβαια σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσαμε να πούμε, πως τα λογοτεχνικά κείμενα μπορούν να αντικαταστήσουν τις Ιστορικές πηγές, καθώς δεν πρέπει να παραβλέπουμε ότι σε αρκετά από αυτά υπάρχει ο κίνδυνος της υπερβολής ή της εξιδανίκευσης των γεγονότων που περιγράφονται και θα αναλυθούν σε επόμενη ενότητα. Ωστόσο τα λογοτεχνικά έργα μπορούν με τρόπο γλαφυρό και δραματοποιημένο να μας ταξιδέψουν στην ατμόσφαιρα μίας εποχής, ή ακόμη και στο κλίμα μιας περιόδου, μέσα από την αφήγηση του συγγραφέα, ο οποίος βρίσκεται εκεί ως αυτόπτης ή αυτήκοος μάρτυρας (αφήγηση σε α' πρόσωπο), η μέσα από τους κατασκευασμένους ήρωες, οι οποίοι φαίνεται να ζουν και να δρουν σε διάφορες χρονικές περιόδους αλλά και ιστορικά γεγονότα (αφήγηση σε γ' πρόσωπο), μοιράζονται τις σκέψεις τους τις ανησυχίες τους, καθώς και το κλίμα των καιρών. Είναι αλήθεια πως ο λογοτέχνης μέσα από τη γραφή, μπορεί να καταγράψει με μοναδικό τρόπο τη συναισθηματική φόρτιση μίας ατμόσφαιρας, την οποία η ψυχρή ιστοριογραφία αδυνατεί να παραστήσει (Κόνδης , 2005). Οι φράσεις και οι εικόνες που περιγράφονται, ξεφεύγουν από τη στενή περιγραφή των γεγονότων και μας μεταφέρουν στην αύρα μιας συγκεκριμένης εποχής (Μαγκλίνης , 2001).

Από μία άλλη σκοπιά ο Μ. Καραγάτσης, με αφορμή τον τελευταίο κύκλο μυθιστορημάτων του, αναφέρεται στη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στη Λογοτεχνία και την Ιστορία. Θεωρεί ως βασική μεθοδολογική προϋπόθεση τη χρονική απόσταση του δημιουργού από τα ιστορικά γεγονότα, προκειμένου να επιτευχθεί η δυνατότητα της αντικειμενικής αποστασιοποιημένης παρατηρητικότητας. Πιο συγκεκριμένα κατά τον Καραγάτση ανάμεσα στην Λογοτεχνία και στην Ιστορία παρατηρείται ένα κοινό, τις περισσότερες φορές, την Ιστορία δε την γράφουν οι μεγάλοι ιστορικοί που την έζησαν, αλλά οι μεταγενέστεροι συνάδερφοί τους, το ίδιο παρατηρείται κατά τον ίδιο και στη Λογοτεχνία με τους συγγραφείς (Καραγάτσης, 1938).

Θα μπορούσαμε επομένως να πούμε πως η Λογοτεχνία και η Ιστορία, διαθέτουν μία σχέση αλληλένδετη μεταξύ τους, εφόσον τα ιστορικά γεγονότα μονοπωλούν αρκετά το ενδιαφέρον των λογοτεχνών, διαμορφώνουν τη λογοτεχνία μίας περιόδου αλλά και

παράλληλα η λογοτεχνική παραγωγή αποτυπώνει με τρόπο μοναδικό και συναισθηματικό διάφορες πλευρές της Ιστορίας, την εποχή στην οποία αναφέρεται (Βαγιάνος, 1995). Η λογοτεχνία με άλλα λόγια συχνά «αγκαλιάζει» το παρελθόν, πλάθει χαρακτήρες και αξιοποιεί γεγονότα, δίχως να προσπαθεί να αντικαταστήσει την ιστοριογραφία. Οι λόγοι που οδηγούν ένα συγγραφέα σε αυτή την επιλογή είναι αρκετοί, το βέβαιο είναι πως οι αναγνώστες αγαπούν τη λογοτεχνία που τους μεταφέρει νοητά στο παρελθόν, ταυτίζονται με ήρωες και αντιήρωες, απολαμβάνουν το κλίμα μιας άλλης εποχής και αυθόρμητα οδηγούνται σε αναζητήσεις, που ενδεχομένως και ο ίδιος ο συγγραφέας έχει πραγματοποιήσει για την συγγραφή του έργου του.

1.3 Η Λογοτεχνία ως Ιστορική πηγή

Όπως τονίστηκε σε προηγούμενη ενότητα συγγραφείς και ποιητές, αντλούν συχνά έμπνευση για τα έργα τους, από ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα, μάλιστα το ιστορικό μυθιστόρημα αποτελεί «τέκνο» αυτής της ιδιαίτερης σύμπραξης Ιστορίας και Λογοτεχνίας. Παράλληλα είναι πολλές οι φορές, κατά τις οποίες σε κρίσιμες ιστορικές περιόδους έχουν γραφτεί λογοτεχνικά έργα, τα οποία εκφράζουν το κλίμα μιας εποχής, τα βιώματα των ανθρώπων της, παρέχουν πληροφορίες για ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν κάποια από τα ποιήματα (βλ. Ύμνος εις την Ελευθερία, Εις Μάρκο Μπότσαρη, Η καταστροφή των Ψαρών, Ελεύθεροι Πολιορκημένοι) του Εθνικού μας ποιητή Δ. Σολωμού, τα οποία γράφτηκαν κατά την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης. Μπορούμε ωστόσο να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα, πως κάποια λογοτεχνικά έργα μπορούν να αξιοποιηθούν και ως ιστορικές πηγές;

Σύμφωνα με τον Δ. Κοκόρη η Λογοτεχνία δεν αποτελεί μία αξιόπιστη πηγή, από την οποία οι ιστορικοί μπορούν να αντλήσουν πληροφορίες, που να οδηγούν στην «αλήθεια» για τα γεγονότα (Κοκόρης, 2005:10-11). Ενώ κατά την Αποστολίδου δεν θα πρέπει να προσδοκούμε, πως οι αναγνώστες θα μάθουν την Εθνική Ιστορία διαβάζοντας μόνο Λογοτεχνία, καθώς η Λογοτεχνία διαθέτει δικούς της κανόνες ποιητικής, κατασκευάζει πρόσωπα, γεγονότα τα οποία αν και φαίνονται σε πολλές περιπτώσεις υπαρκτά, στην πραγματικότητα δεν είναι. Επιπρόσθετα η Λογοτεχνία για να τραβήξει το αναγνωστικό κοινό θα πρέπει να διαθέτει δράση, σημεία κορύφωσης (suspense), κάθαρση αλλά και σε πολλές περιπτώσεις διδακτικό ύφος όπως συναντάται συχνά στην παιδική λογοτεχνία. Ακόμη και αν ο συγγραφέας πραγματοποιήσει ιστορική έρευνα, ενυπάρχει ο κίνδυνος να αποδώσει στο έργο του την χροιά της προσωπικής του αντίληψης και θεώρησης των πραγμάτων. Τα

ιστορικά στοιχεία τα οποία είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα και περιλαμβάνονται στην Λογοτεχνία, κατά την Αποστολίδου, είναι οι λεπτομέρειες της καθημερινής ζωής, οι «ανώδυνες πληροφορίες» όπως τις κατονομάζει, επομένως όλα τα στοιχεία τα οποία είναι απαραίτητα προκειμένου να καταγραφεί και να μεταδοθεί στον αναγνώστη η ατμόσφαιρα και το συναίσθημα μίας εποχής, παρουσιάζουν μεγαλύτερη αληθοφάνεια και επομένως μπορούν να αξιοποιηθούν (Αποστολίδου, 2010).

Πολλοί ιστορικοί (κυρίως των παραδοσιακών ιστορικών σχολών) αποφεύγουν να εντάξουν τα λογοτεχνικά κείμενα στα ιστορικά ντοκουμέντα, καθώς αντιμετωπίζουν ως επικίνδυνο το εγχείρημα τεκμηρίωσης της ιστοριογραφικής αφήγησης και της ιστορική ερμηνείας σε σχέση με τη λογοτεχνική αφήγηση και τις πληροφορίες τις οποίες παρέχει. Επομένως δεν αποδέχονται τα λογοτεχνικά έργα ως ιστορικές πηγές, ούτε τις επεξεργάζονται ως τέτοιες. Από την άλλη πλευρά ωστόσο οι κριτικοί της λογοτεχνίας και κυρίως όσοι ασχολούνται με την ιστορία της λογοτεχνίας, συνάπτουν πιο στενή σχέση με το ιστορικό πλαίσιο γύρω από το οποίο γεννιούνται και διαμορφώνονται τα λογοτεχνικά ρεύματα. Σε πολλές περιπτώσεις προσπαθούν να ερμηνεύσουν τις λογοτεχνικές τάσεις σε συνάρτηση με ιστορικά και πολιτικά γεγονότα και με τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στην περίοδο που μελετούν. Αξίζει όμως να αναφερθεί πως σε αυτή την προσπάθεια ενυπάρχει ένας μεγάλος κίνδυνος, να θεωρηθεί αυτονόητη η επίδραση των μεγάλων ιστορικών γεγονότων στη λογοτεχνική παραγωγή, με αποτέλεσμα να οι κριτικοί της λογοτεχνίας να οδηγούνται σε διατυπώσεις που δε διαθέτουν κατ' ανάγκη ερευνητική τεκμηρίωση (Παληκίδης, 2010: 389).

Κατά τον ιστορικό Chris Lorenz η μεταφορική λειτουργία της γλώσσας, όπως συναντάται στη λογοτεχνία προσφέρει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να κατανοήσει σε ικανοποιητικό βαθμό ιστορικά γεγονότα. Ο Theodor W. Adorno υποστήριξε μάλιστα, πως η λογοτεχνία βρίσκεται σε θέση να αποδώσει με μεγάλη δύναμη το «ακραίο» και «αδιανόητο», που συναντάται στη φρίκη της ιστορίας (Κόκκινος, Κιμουρτζής, & Ματούση, 2015:156). Η Λογοτεχνία σύμφωνα με αυτή την οπτική, ενδεχομένως μπορεί να εκφράσει ιστορικά γεγονότα, νοήματα και ιδέες, με ιδιαίτερο αισθησιασμό, αρκεί βέβαια να βρίσκεται σε απόλυτη συνύπαρξη με την Ιστορία, ώστε να αποφεύγονται ιστορικά λάθη και παρερμηνείες.

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα, πως σε πολλές περιπτώσεις τα λογοτεχνικά έργα μπορούν να αποτελέσουν μία εξαιρετική αφορμή για τον αναγνώστη, ώστε να αναζητήσει και να αναρωτηθεί για γεγονότα του παρελθόντος. Το κλίμα που δημιουργεί ένα λογοτεχνικό έργο, μπορεί να ταξιδέψει και να μεταφέρει τον αναγνώστη σε μια άλλη χρονική περίοδο, να αντλήσει μέσα από την ανάγνωση ιστοριών πληροφορίες για τη ζωή των ανθρώπων σε εκείνη την περίοδο, να βιώσει νοητά τα συναισθήματα, τις

ανησυχίες, τις πεποιθήσεις και τις περιπέτειες των κατασκευασμένων ηρώων. Εντούτοις διαβάζοντας ένα λογοτεχνικό έργο, θα ήταν άστοχο να θεωρήσουμε, πως έχουμε αποκτήσει γνώσεις για κάποιο ιστορικό γεγονός ή ακόμη πως έχουμε ανακαλύψει την «αλήθεια» των πραγμάτων. Η Λογοτεχνία επομένως μπορεί να αποτελέσει συνδυαστικά με την ιστορική έρευνα μία διασκεδαστική περιπλάνηση στο χρόνο, ή αφορμή. Επομένως τα έργα της θα ήταν ιδιαίτερα παράτολμο να θεωρηθούν ως ιστορικές πηγές, παρά το γεγονός πως σε πολλές περιπτώσεις μεταφέρουν την «ιστορική ατμόσφαιρα», που και οι ίδιοι οι ιστορικοί απολαμβάνουν να διαβάζουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ

2.1 Παιδική Λογοτεχνία

Κατά καιρούς έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες, ώστε να δοθεί ένας ορισμός, για το τι είναι πραγματικά η παιδική λογοτεχνία. Κατά τον Σκαρτσή ως παιδική λογοτεχνία θα μπορούσαμε να ορίσουμε το σύνολο των λογοτεχνικών έργων που διαβάζεται από τα παιδιά ή προορίζεται για τα παιδιά. Παράγοντες της παιδικής Λογοτεχνίας είναι τα ίδια τα παιδιά, οι φορείς και οι δημιουργοί της Παιδικής Λογοτεχνίας τα λογοτεχνήματα και η γλώσσα τους (Σκαρτσής , 1990). Ο Στασινόπουλος μάλιστα ορίζει την παιδική λογοτεχνία ως την πύλη εισόδου του νεαρού ανθρώπου στο χώρο της Λογοτεχνίας και της Τέχνης γενικότερα (Παπανικολάου & Τσιλιμένη, 2007). Ο Αναγνωστόπουλος ορίζει την Παιδική Λογοτεχνία ως ένα ιδιότυπο είδος τέχνης, που θέλει ιδιαίτερη προσοχή καθώς απευθύνεται σε παιδιά. Ο συγγραφέας που γράφει για παιδιά πρέπει πρωτίστως να μπει στο ρόλο του παιδαγωγού και του ψυχολόγου, να μην υπακούει μόνο στους κανόνες της Τέχνης αλλά και στα δεδομένα της Αγωγής, της Ψυχολογίας και της Παιδαγωγικής. Μάλιστα κατά τον Αναγνωστόπουλο όταν ένα παιδικό βιβλίο είναι ιδιαίτερα επιτυχημένο, διαβάζεται ευχάριστα και από ενήλικες (Αναγνωστόπουλος, 1987:17).

Για πολλά χρόνια αμφισβητούνταν, πως η παιδική λογοτεχνία μπορεί να αποτελέσει ξεχωριστό κλάδο της Λογοτεχνίας. Σήμερα ωστόσο αυτές οι αμφιβολίες έχουν ανατραπεί και είναι κοινώς αποδεκτό, πως η παιδική λογοτεχνία έχει αυτονομηθεί πλήρως και αποτελεί μια ξεχωριστή κατηγορία με σπουδαίους συγγραφείς και εξαιρετικά έργα, που διαβάζονται καθημερινά από τα παιδιά. Παρά ταύτα κατά την Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου υπάρχουν περιπτώσεις που ακόμη και στις ανεπτυγμένες χώρες, αρκετός κόσμος συνεχίζει να αντιμετωπίζει την παιδική λογοτεχνία ως υποδεέστερο είδος τέχνης και το παιδικό βιβλίο ως ένα εύκολο δημιούργημα, δίχως ιδιαίτερη σημασία (Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, 1990:21).

Κατά τον Γιάκο το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο, άρχισε να εμφανίζεται πιο ξεκάθαρα στην Ευρώπη από το 18^ο αιώνα (Γιάκος, 1977). Στην Ελλάδα συναντάται από τον πρώτο καιρό της σύστασης του ελληνικού κράτους, σύμφωνα με Έλληνες μελετητές της παιδικής Λογοτεχνίας (Δελώνης Α. , 1986). Κατά την Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου η παρουσία του παιδικού βιβλίου στον ελλαδικό χώρο, άρχισε να γίνεται πιο έντονη περί τα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με έργα του Γ. Ξενόπουλου, του Α. Πάλλη, της Π. Δέλτα και αργότερα με έργα του Ζ. Παπαντωνίου. Οι πιο οργανωμένες προσπάθειες και η ανανέωση της

Παιδικής Λογοτεχνίας παρατηρήθηκε από τη δεκαετία του '60 και έκτοτε συνεχίζει την πορεία της ανοδικά (Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, 1990:32).

Η διαφοροποίηση της Παιδικής Λογοτεχνίας από τα υπόλοιπα είδη τη Λογοτεχνίας υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική από την πρώτη στιγμή, καθώς τα παιδιά διαθέτουν διαφορετικές εμπειρίες από τους ενήλικες. Οι περισσότεροι μελετητές μάλιστα για να ορίσουν τι είναι η Λογοτεχνία που αφορά τα παιδιά, ξεκινούν προσδιορίζοντας τον αρχικό όρο «Λογοτεχνία», έπειτα συνεχίζουν προσπαθώντας να ορίσουν «Τι είναι παιδί;» και καταλήγουν ώστε να αναπτύξουν έναν ευρύτερο ορισμό ως προς το τι εννοούμε τελικά με τον όρο Παιδική Λογοτεχνία. (Παπαντωνάκης, 2003).

Η ιδιοτυπία στη συγγραφή ενός παιδικού βιβλίου παρουσιάζει πολλά θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα. Ο Αναγνωστόπουλος εκφράζει ορισμένα από αυτά: «Ποια είναι η τεχνική της συγγραφής, τι σημαίνει να γράφει κάποιος για παιδιά, πως γράφεται ένα παιδικό βιβλίο, ποια υλικά, ποια μέσα, ποιους λογοτεχνικούς τρόπους χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, μέχρι που φθάνει η παιδαγωγική σκοπιμότητα;», και καταλήγει για να απαντήσει σε όλες αυτές τις ερωτήσεις, πως σε τελική ανάλυση δεν υπάρχουν απόλυτοι κανόνες για τη συγγραφική δημιουργία ενός παιδικού βιβλίου (Αναγνωστόπουλος, 1987:18).

Σύμφωνα με τον Perry Nodelman η Λογοτεχνία που απευθύνεται σε παιδιά, είναι απλή, χαρακτηρίζεται από έντονη δράση, είναι ευχάριστη και αισιόδοξη, εκφράζει τις σκέψεις και τις απόψεις των παιδιών, διαθέτει στοιχεία φαντασίας, που αγαπούν ιδιαίτερα τα παιδιά. Σε πολλές περιπτώσεις η Παιδική Λογοτεχνία έχει διδακτικό ύφος και συχνές επαναλήψεις, προσεγγίζει με αθωότητα διάφορα θέματα. Τέλος προσπαθεί να εξισορροπήσει το διδακτικό με το ιδεώδες (Nodelman, 1992).

Τα βιβλία που απευθύνονται σε παιδιά κατά τον Miles McDowell, είναι πιο σύντομα, διαθέτουν διαλόγους, οι οποίοι προσδίδουν στο κείμενο ζωντάνια και αμεσότητα, διαθέτουν φανταστική και μαγική ατμόσφαιρα, ενώ οι πολλές περιγραφές και ενδοσκοπήσεις απουσιάζουν. Το παιδί είναι πάντα στο ρόλο του πρωταγωνιστή (παιδί-πρωταγωνιστής). Η γλώσσα είναι απλή και προσαρμοσμένη στην ηλικιακή ομάδα στην οποία απευθύνεται. Η πλοκή ακολουθεί μια ευδιάκριτη σειρά, ενώ η πιθανότητα συχνά απορρίπτεται (Παπαντωνάκης, 2003).

Η Λ. Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου αποφεύγει να ορίσει το περιεχόμενο της Παιδικής Λογοτεχνίας, προσφεύγοντας σε έναν μόνο ορισμό. Επιλέγει να καταγράψει τα σημεία αναγνώρισης της ως προς το περιεχόμενο και την μορφή της. Ως προς το περιεχόμενο η υπόθεση έχει ξεκάθαρο πλαίσιο, η πλοκή είναι σύντομη και έντονη, υπάρχει κάθαρση και το αίσθημα πως ο αναγνώστης είναι αντικείμενο αγάπης απ' τον συγγραφέα. Σε συνέχεια ως

προς την μορφή η Παιδική Λογοτεχνία διακρίνεται από τον λιτό της λόγο, την απουσία σαρκασμού και ακατάλληλων λέξεων-βωμολοχιών, είναι σύντομη, με λίγες αλλά καίριες περιγραφές, η αφήγηση διαθέτει αμεσότητα, ενώ δεν παρουσιάζει επιμονή ως προς την ψυχογράφηση των χαρακτήρων (Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, 1990).

Κατά την Α. Κατσίκη-Γκιβάλου η παραγωγή, η ποιότητα και ο προσανατολισμός του παιδικού βιβλίου στην Ελλάδα από τις απαρχές του (19^{ος} αιώνας), είναι ιδιαίτερα συνδεδεμένοι με ιστορικοκοινωνικά γεγονότα, παιδαγωγικές αντιλήψεις, ψυχολογικές θεωρίες και αισθητικές επιδράσεις που συνοδεύουν την ιστορική πορεία της πατρίδας μας. Τα τελευταία ωστόσο χρόνια παρατηρείται μια στροφή σε νέους θεματικούς ορίζοντες όπως η τεχνολογία, η κοινωνία, η πολιτική, η οικολογία κ.α. (Κατσίκη-Γκιβάλου, 1993:155).

Κατά τον Α.Ν. Ακριτόπουλο η σύγχρονη παιδική λογοτεχνία διακρίνεται από το ρεαλισμό της σκέψης, αλλά και από τον λυρισμό της, που διαθέτει απλότητα και ειλικρίνεια. Παράλληλα είναι προσανατολισμένη ιδεολογικά σε σύγχρονα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα, όπως η ειρήνη, η τεχνολογία, το φυσικό περιβάλλον, οι καταχρήσεις, το διαζύγιο κ.α. Το παιδί βρίσκεται στο κέντρο της συγγραφικής πράξης. Επιπροσθέτως η σύγχρονη παιδική λογοτεχνία ακολουθεί τις παιδαγωγικές θεωρίες, σύμφωνα με τις οποίες τα παιδιά και οι νέοι είναι ανεξάρτητοι άνθρωποι με δικές τους πεποιθήσεις και προσωπικότητα, συνεχώς εξελίσσονται και μαθαίνουν να προσαρμόζονται σε κάθε νέα πραγματικότητα που προκύπτει. Ο Ακριτόπουλος μάλιστα τονίζει πως οι συγγραφείς παιδικής λογοτεχνίας σήμερα, δεν ταυτίζουν την παιδικότητα με την άγνοια και την αθωότητα, αλλά με τη γνώση και την ευαισθησία (Ακριτόπουλος).

Ο Αναγνωστόπουλος τονίζει πως οι συγγραφείς παιδικών βιβλίων πρέπει να διαθέτουν θεωρητική κατάρτιση σχετικά με τα είδη και τις κατηγορίες των λογοτεχνικών γενών, που διαθέτει η Παιδική Λογοτεχνία (Αναγνωστόπουλος, 1987:19).

Σύμφωνα με το Δελώνη και τον Αναγνωστόπουλο, η παιδική λογοτεχνία διακρίνεται σε τρία βασικά είδη (ανάλογα με το θέμα, την ηλικία και το λογοτεχνικό είδος), τα οποία σε συνέχεια χωρίζονται σε υποκατηγορίες. (Παπαντωνάκης, Σημειώσεις από μάθημα εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία Θεωρία και Πράξη, 2003) & (Αναγνωστόπουλος, 1987:20-22).

Α) Πεζογραφία για παιδιά και νέους:

- **Παραμύθια:** λαϊκά, λαϊκότροπα, έντεχνα, για μικρά και μεγάλα παιδιά, χριστουγεννιάτικα, πασχαλιάτικα, χειμωνιάτικα, θαλασσινά κ.α., σύγχρονα, διασκευασμένα (ελληνικά και ξένα), αναφερόμενα σε ζώα και πουλιά, με θέμα

το δάσος, επαναληπτικά ή κλιμακωτά, της αγάπης, για την προστασία του περιβάλλοντος, για το διάστημα, μαγικά κ.α.

- **Ιστορίες:** εικονογραφημένες, χαρούμενες ιστοριούλες για τα νήπια, ιστορίες με ομιλούντα ζώα, ρεαλιστικές ιστορίες με ζώα, επιστημονικές ιστορίες με ζώα, Fairy(παραμυθένιες με νεράιδες), ταξιδιωτικές ιστορίες, αστείες ιστορίες, νεραϊδοϊστορίες, νεραϊδομυθοι, παραμυθιακές ιστορίες για το φυσικό περιβάλλον, το διάστημα κ.λ.π.
- **Διηγήματα:** κοινωνικά, ηθογραφικά, θαλασσινά, βιογραφικά, Κατοχής, χριστουγεννιάτικα, πασχαλιάτικα, πρωτότυπα ή διασκευασμένα κ.α.
- **Μύθοι-Μυθιστορίες:** ρεαλιστικοί μύθοι, ρεαλιστικές μυθιστορίες, βιογραφικές μυθιστορίες, λαϊκοί θρύλοι και παραδόσεις, διασκευές μύθων, θρύλων κ.λ.π.
- **Βιβλία γνώσεων:** βιβλία για την Τέχνη, Μουσική, Θέατρο, Επιστήμη, Εφευρέσεις, Φύση, Ιστορία, Κουλτούρα, Διάστημα, Εγκυκλοπαίδειες κ.λ.π.
- **Μυθιστόρημα:** ιστορικό, κοινωνικό, ηθογραφικό, ταξιδιωτικό, αστικό, περιπετειώδες, μυστηρίου, φανταστικό, επιστημονικής φαντασίας, αστυνομικό, ρεαλιστικό-σύγχρονο, με θέμα το φυσικό περιβάλλον, βιογραφία.

B) Ποίηση για παιδιά και νέους:

- Ποιήματα για μικρά παιδιά (4-7 ετών), για παιδιά μέσης σχολικής ηλικίας (8-11 ετών), για μεγάλα παιδιά (12-15 ετών).
- Αναφερόμενα στην οικογένεια, στο σχολείο, στην πατρίδα, στην θρησκεία, στη φύση, στην κοινωνία
- Νανουρίσματα, μαντέματα γλωσσοδέτες, παιχνιδάκια κ.λ.π

Γ) Θέατρο για παιδιά και νέους:

- Κλασσικό θέατρο
- Κουκλοθέατρο – αντικειμενοθέατρο
- Θέατρο σκιών
- Θεατρικό παιχνίδι

Η παιδική λογοτεχνία επομένως όπως προαναφέρθηκε, απευθύνεται κατά κύριο λόγο σε παιδιά, το λογοτεχνικό βιβλίο μπορεί να προσφέρει το αίσθημα της ελευθερίας και της προστασίας στο παιδί (Παναγιωτόπουλος , 2001). Αναδεικνύεται επομένως σε ένα αγαθό μόρφωσης, που συμβάλλει στην καλλιέργεια του ανθρώπινου ήθους, κατά την επαφή αυτή με

τη Λογοτεχνία ο αναγνώστης έρχεται σε επαφή με τον ανθρώπινο πόνο αλλά και τη χαρά και μυείται στην ομορφιά (Κατσίκη-Γκιβάλου, 1993).

2.2 Το ιστορικό μυθιστόρημα για παιδιά

Ως ιστορικό μυθιστόρημα ορίζεται κάθε μυθιστόρημα, το οποίο βασίζεται σε γεγονότα ή καταστάσεις η οποίες έλαβαν χώρα μία συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Στο ιστορικό μυθιστόρημα είναι αντιληπτές και πολλές φορές αναγκαίες οι εξωλογοτεχνικές αναφορές, όπως ημερομηνίες, συγκεκριμένες γεωγραφικές θέσεις, συχνά παρατηρούνται ονόματα υπαρκτών προσωπικοτήτων, τους οποίους οι αναγνώστες γνωρίζουν ως πραγματικά πρόσωπα, καθώς και αναφορές σε συμβάντα τα οποία έχουν πραγματοποιηθεί στο παρελθόν (Schabert, 1981).

Το ιστορικό μυθιστόρημα, το οποίο απευθύνεται σε παιδιά διαθέτει όλα τα στοιχεία που αναφέρθηκαν παραπάνω. Οι βασικές διαφορές του ιστορικού μυθιστορήματος που απευθύνεται σε ενήλικες, με αυτό που απευθύνεται σε παιδιά, αφορούν κυρίως την γλώσσα και το ύφος, που όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, στην παιδική λογοτεχνία η γλώσσα και το ύφος είναι πιο λιτά και κατανοητά, χωρίς ακατάλληλο περιεχόμενο, οι περιγραφές είναι πιο σύντομες, ώστε το περιεχόμενο να γίνεται πιο κατανοητό και προσιτό, πολλές φορές ο τόνος εμφανίζεται πιο διδακτικός, ενώ η εικονογράφηση είναι σχεδόν απαραίτητη ώστε να τραβήξει την προσοχή και το ενδιαφέρον των μικρών αναγνωστών. Οι συγγραφείς παιδικών βιβλίων, που ανήκουν στο είδος του ιστορικού μυθιστορήματος, αντλούν τη θεματολογία τους και πολλές φορές και τους χαρακτήρες του έργου τους από γεγονότα και πρόσωπα μιας άλλης εποχής, όπως συμβαίνει με τους συγγραφείς ιστορικού μυθιστορήματος απευθυνόμενου σε ενήλικες.

Κατά την Γρηγοριάδου-Σουρέλη το ιστορικό μυθιστόρημα για να γραφτεί, συναντά αρκετές δυσκολίες. Από την πλευρά του ο συγγραφέας, διαθέτει ως σκοπό την αναδημιουργία μιας χρονικής περιόδου, την οποία ωστόσο δεν έχει βιώσει. Επομένως η γνώση ιστορίας δεν είναι αρκετή σε αυτό το εγχείρημα, απαιτείται και ο συνδυασμός της, με τη φαντασία, τη δύναμη της περιγραφής και τη ζωντάνια της αφήγησης. Το ιστορικό μυθιστόρημα αποτελεί μια «πνευματική περιπέτεια», στην οποία συμμετέχει όλη η προσωπικότητα του ιστορικού-λογοτέχνη. Το ιστορικό μυθιστόρημα μάλιστα είναι επιτυχημένο, όταν φέρνει κοντά τον αναγνώστη με ανθρώπους παλαιότερων εποχών, που

υπήρξαν σπουδαίες προσωπικότητες ή έγιναν χαρακτήρες του μυθιστορήματος του, είναι ανθρώπινες υπάρξεις, «πλάσματα με σάρκα και οστά». Ο συγγραφέας ως βιογράφος, προτού γράψει το μυθιστόρημά του, θα πρέπει πρώτα να «μπει στη θέση» του βιογραφόμενου προσώπου και να τον καταλάβει. Για να γράψει κάποιος ιστορικό μυθιστόρημα, όπως τονίζει η Γρηγοριάδου-Σουρέλη, πρέπει να διαθέτει πλούσια πείρα ζωής (Γρηγοριάδου-Σουρέλη,1993:136-138).

Όταν το ιστορικό μυθιστόρημα απευθύνεται σε παιδιά και εφήβους, οι δυσκολίες που έχει να αντιμετωπίσει είναι περισσότερες. Το παιδικό και εφηβικό κοινό κατά την Γρηγοριάδου-Σουρέλη είναι πιο δύσκολο. Ο Ράινχαρτ είχε παραδεχθεί, πως μπροστά στο παιδικό και εφηβικό κοινό ένιωθε τρακ. Η πράξη του συγγραφέα ιστορικού μυθιστορήματος, που απευθύνεται σε μικρούς αναγνώστες διαθέτει μεγαλύτερη ιστορική βαρύτητα. Οι απόψεις του δεν μπορούν να είναι υποκειμενικές, όταν υπάρχουν ντοκουμέντα. Ο συγγραφέας με όπλο το ιστορικό μυθιστόρημα, μπορεί να προβάλλει αξίες και πρότυπα, χωρίς διδακτισμό. Η τέχνη δεν διδάσκει, λειτουργεί ως καθοδήγηση και συντροφιά. Το ιστορικό μυθιστόρημα για παιδιά πρέπει να διασκεδάσει, να εντυπωσιάσει, να το ενθουσιάσει, να το μεταφέρει σε έναν άλλο κόσμο, μια άλλη εποχή, να προβάλλει πρότυπα και να το οδηγήσει σε αναζητήσεις(Γρηγοριάδου-Σουρέλη,1993:139-141).

2.3 Παιδική ποίηση

Ο Αναγνωστόπουλος τονίζει, πως η ποίηση που απευθύνεται σε παιδιά και νέους, είναι «η καρδιά της Ποίησης», το καλό παιδικό ποίημα χαρίζει στα παιδιά την «αισθητική χαρά» , συγκίνηση, το διασκεδάζει, και το συντροφεύει δημιουργικά (Αναγνωστόπουλος,1987:122,107). Η ποίηση για παιδιά, αποτελεί ένα σημαντικό είδος της παιδικής λογοτεχνίας, με το οποίο τα παιδιά έρχονται από πολύ μικρή ηλικία σε επαφή, κυρίως μέσα από τα νανουρίσματα. Αν και ο κατάλογος των ελλήνων λογοτεχνών που έχουν ασχοληθεί με την παιδική ποίηση είναι αρκετά μεγάλος, καθώς η ποίηση για παιδιά αποτελεί μεγάλη πρόκληση, αξίζει να αναφερθούν μερικοί σημαντικοί εκφραστές όπως ο Παλαμάς, ο Καμπούρογλου, ο Τέλλος Άγρας, ο Πάλλης, ο Βιζυηνός, ο Τανταλίδης, ο Ελύτης, ο Σεφέρης κ.α.

Ανάλογα με την ηλικία στην οποία απευθύνεται η ποίηση για παιδιά, εμφανίζει και τις αντίστοιχες διαφορές ως προς το ύφος, τη γλώσσα, τη θεματολογία της αλλά και στις τεχνικές

της. Επομένως για τα μικρά παιδιά της προσχολικής ηλικίας, υπάρχουν τα λαϊκά ολιγόστιχα ποιήματα, τα νανουρίσματα όπως προαναφέρθηκε, τα δίστιχα, τα ταχταρίσματα, τις στιχομυθίες, τα λίμερικ (σουρεαλιστικά ποιήματα, με πρωτότυπο ύφος όπου μπλέκεται το λογικό με το παράλογο, με έμφαση στο χιούμορ και τη φαντασία) κ.α. Σε λίγο μεγαλύτερα παιδιά συναντούμε τα παιχνιδόλεξα, τα οποία έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό την λεκτική ευρηματικότητα, τη χρήση ομόηχων και συνώνυμων λέξεων. Στη μέση σχολική ηλικία προτείνονται ποιήματα με πιο σταθερή μορφή, με χιούμορ και διασκεδαστική διάθεση. Τέλος για τα παιδιά προεφηβικής και εφηβικής ηλικίας, γράφονται ποιήματα που προβάλλουν περισσότερο την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, στα παιδιά αυτής της ηλικίας αρέσουν επίσης πολύ τα αφηγηματικά με πολλές στροφές, οι μπαλάντες, τα σονέτα, οι στιχουργηματικοί μύθοι και ποιήματα με ελεύθερο στιχο (Αναγνωστόπουλος, 1987:117-119).

Μελετώντας κανείς την παιδική ποίηση στην Ελλάδα, θα αντιληφθεί πως τα ποιήματα παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές κυρίως ως προς τη θεματολογία τους, ανάλογα με την χρονική περίοδο στην οποία έχουν γραφτεί, καθώς για να ερμηνεύσουμε και να κατανοήσουμε ένα ποίημα θα πρέπει να εξετάσουμε πρώτα το κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό ιδεολογικό και οικονομικό κλίμα μέσα στο οποίο έχει γραφτεί. Κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο σύμφωνα με τον Αναγνωστόπουλο, διαθέτουμε ποιήματα που προβάλλουν τις περιπέτειες της πατρίδας, το αλβανικό έπος, την Αντίσταση, την οικογένεια, την φτώχεια, την εθνική παράδοση, καθώς και γιορτές, τα ποιήματα προσπαθούν να τονώσουν το ηθικό των παιδιών, την πίστη του και την χαρά και όρεξη για ζωή (Αναγνωστόπουλος, 1987:110-111). Μετά τη δεκαετία του '70, όποτε η ελληνική κοινωνία άρχισε σιγά-σιγά να εντάσσεται στις αναπτυσσόμενες χώρες, στον καταναλωτισμό και την επαφή με την τεχνολογία, η παιδική ποίηση φαίνεται πως ακολουθεί αυτή την εξέλιξη, απομακρύνεται από στενά εθνικιστικά πλαίσια (Αναγνωστόπουλος, 1987:22-33). Στη σύγχρονη παιδική ποίηση είναι εμφανές το διεθνικό πνεύμα, καθώς τα προβλήματα σήμερα είναι κοινά και πανανθρώπινα, το παιδικό ποίημα προβάλλει την ανθρωπιά, τη φιλία, την αλληλεγγύη, την ενσυναίσθηση, την αγάπη, την ευαισθησία προς το περιβάλλον, τη δυσαρμονία των ανθρώπινων σχέσεων, την αδικία, την ειρήνη, την φτώχεια, την φιλοζωία, το διάστημα και την τεχνολογία με την οποία τα παιδιά πλέον είναι στενά συνδεδεμένα. Πιο συγκεκριμένα κατά τον Δελώνη και τον Αναγνωστόπουλο σε μία έρευνα για τη νεότερη ποίηση, παρατηρείται πως το 30,56% των νεότερων ποιημάτων έχουν ως κύριο θέμα τους το φυσικό περιβάλλον, ενώ σε δεύτερη θέση (18,43%) έρχονται ποιήματα με παιδοκεντρικό χαρακτήρα, σε επόμενη θέση τα κοινωνικά (14,43%) και τέλος σε τέταρτη θέση (10,30) ανήκουν άλλες κατηγορίες ποιημάτων (Δελώνης, Αναγνωστόπουλος, 1987:79).

Τα ποιήματα που θεωρούνται καλύτερα για τα παιδιά, έχουν ως κυρίαρχο στόχο την ανάπτυξη της φαντασίας και την ευαισθησίας τους, χωρίς να είναι ηθικολογικά ή διδακτικά

(Μυρτιώτισσα, 1930:4). Κατά τον Bamberger η παιδική λυρική ποίηση βοηθά το παιδί να κατανοήσει τον κόσμο γύρω του, να διευρύνει τους ορίζοντές του, να εμπλουτίσει τον εσωτερικό του κόσμο και να αποκτήσει διαφορετική στάση ζωής (Αναγνωστόπουλος, 1987:115).

Η γλώσσα στο σύγχρονο παιδικό ποίημα παρουσιάζει ζωντάνια, απλότητα, διαθέτει πλούσιο λεξιλόγιο, είναι δημοτική, χειρίζεται με ευκολία το στίχο, την μεταφορά και την προσωποποίηση. Η παιδική ποίηση έχει τη δύναμη να δημιουργεί εικόνες, γίνεται επομένως περισσότερο προσιτή, ενδιαφέρουσα και λειτουργικοί για τους μικρούς αναγνώστες. Το ύφος εμφανίζεται ειλικρινές, ενώ το μέτρο παρουσιάζει ποικιλία, συναντούμε επομένως μικρά ποιήματα με ομοιοκαταληξία, στροφικά, με εσωτερικό ρυθμό, αλλά πιο συχνά σήμερα συναντούμε ποιήματα με ελεύθερο μέτρο και στίχο χωρίς παραδοσιακές φόρμες, γεγονός το οποίο μπορεί να εξοικειώσει τους μικρούς αναγνώστες με τη νεότερη Ποίηση (Αναγνωστόπουλος, 1987:117).

Συμπεραίνουμε επομένως, πως η παιδική ποίηση έχει να προσφέρει πολλά εφόδια στα παιδιά, καθώς είναι σε θέση να τους διασκεδάσει, να τους φέρει σε επαφή με την ουσιαστική ανάγνωση και την αναζήτηση βαθύτερων εννοιών, τα παιδιά μπορούν να αντλήσουν πληροφορίες για ιστορικά γεγονότα, για πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα, να διευρύνουν τους ορίζοντές τους, να αναπτύξουν τις λεκτικές τους ικανότητες, να αποκτήσουν κριτική σκέψη και να έρθουν ήδη από τα πρώτα στάδια της ζωής τους σε επαφή με την Τέχνη. Η ποίηση για παιδιά στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα πλούσια και με μακρά ιστορία, μπορεί να αξιοποιηθεί από γονείς και εκπαιδευτικούς, έχοντας όμως ως κύριο στόχο την ουσιαστική επαφή, που αποβλέπει στη διασκέδαση, η Ποίηση δε διδάσκεται και ούτε σκοπός της είναι να διδάξει.

2.4 Ο ρόλος της Παιδικής Λογοτεχνίας

Από πολύ νωρίς παιδαγωγοί και παιδοψυχολόγοι αντιλήφθηκαν τη μεγάλη συμβολή της παιδικής λογοτεχνίας στην αισθητική διαπαιδαγώγηση του παιδιού, τα οφέλη της στον εμπλουτισμό του λεξιλογίου τους, στην ανάπτυξη της φαντασίας και κοινωνικής συνείδησης, στην απόκτηση κριτικής σκέψης και στη συνειδητοποίηση του εαυτού τους. Η Πέτροβιτς-Ανδριτσοπούλου τονίζει, πως για να χτιστεί ένας κόσμος δυνατός και ειρηνικός, για να μη επαναληφθούν λάθη του παρελθόντος τα παιδιά πρέπει να διαβάζουν παιδικά βιβλία, τα

οποία με τη σειρά τους θα πρέπει να προβάλλουν την κατανόηση των άλλων ανθρώπων, να στοχεύουν στην καλλιέργεια του φιλειρηνικού πνεύματος και να συμβάλλουν στην αναγνώριση των μελλοντικών ευθυνών, από τα παιδιά. (Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, 1990:14-15,29).

Επιπροσθέτως κατά την Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου η παιδική λογοτεχνία μπορεί να προσφέρει κάποιες γνώσεις στα παιδιά, χωρίς ωστόσο αυτό να αποτελεί κυρίαρχο στόχο του συγγραφέα, διδάσκει θα λέγαμε με ένα δικό της ιδιαίτερο τρόπο. Παράλληλα καλλιεργεί τον ψυχικό κόσμο των παιδιών, «πλαταίνει τους ορίζοντες τους», μεταδίδει σημαντικές «εμπειρίες ζωής» και σε τελική ανάλυση διαβάζοντας παιδική λογοτεχνία το παιδί ψυχαγωγείται (Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, 1990:87).

Σύμφωνα με τον Χαραλαμπίκη στόχος του βιβλίου που προορίζεται για παιδιά είναι να αγγίξει την ψυχή τους, να τους μεταφέρει σκέψεις, γνώσεις και βαθύτερα μηνύματα σε μια κατανοητή γι' αυτά μορφή, για το λόγο αυτό η γλώσσα στην παιδική λογοτεχνία εμφανίζεται πιο απλή, αυθόρμητη και εκφραστική (Χαραλαμπίκης, 1993:58).

Η μελετήτρια της λογοτεχνίας Rockwell J. παρατηρεί, πως η λογοτεχνία συμβάλλει αρκετά και στην κοινωνικοποίηση των μικρών παιδιών, τα οποία ζουν στην ανθρώπινη κοινωνία και κατηχούνται στη συμπεριφορά και τους κανόνες της κοινωνίας τους σε μεγάλο βαθμό με τη χρήση της γλώσσας, όχι όμως μόνο με τη γλώσσα της καθημερινής ομιλίας, αλλά ιδιαίτερα και με την γλώσσα της αφηγηματικής λογοτεχνίας (Rockwell, 1974).

Τα παιδιά από τα πρώτα στάδια της ζωής, ανακαλύπτουν τον κόσμο και εντάσσονται σε αυτόν μέσα από τη μιμητική συμπεριφορά. Αρχικά μιμούνται τα οικεία πρόσωπα του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, ωστόσο αργότερα το παιδί βλέποντας και παρατηρώντας τους γύρω του ανθρώπους, προσπαθεί να μιμηθεί αυτούς που θαυμάζει και του κάνουν περισσότερη εντύπωση. Η παιδική λογοτεχνία μέσα από το μύθο, το παραμύθι και το μυθιστόρημα προβάλλει μορφές αξιοζήλευτες, ήρωες και πρότυπα συμπεριφοράς, που γοητεύουν μικρούς και μεγάλους. Μάλιστα είναι δυνατόν να αποτελέσουν σημαντικό ερέθισμα για έρευνα και μελέτη ιδανικών και γεγονότων άλλων εποχών για τους μικρούς αναγνώστες (Σακελλαρίου, 1993:121).

Η παιδική λογοτεχνία επιπλέον συμβάλλει τόσο στην γλωσσική και αισθητική καλλιέργεια του παιδιού, όσο και στην γενικότερη αγωγή του, καθώς είναι φορέας πολιτισμικών και κοινωνικών αξιών. Παράλληλα το παιδικό βιβλίο επιδρά στον συναισθηματικό, ψυχικών και νοητικό κόσμο του παιδιού. Τον φέρνει σε επαφή με την κοινωνική πραγματικότητα, προβάλλει πανανθρώπινες αξίες και ιδανικά, με αποτέλεσμα να συμμετέχει ενεργά στην διάπλαση του χαρακτήρα και της προσωπικότητας του και όπως

προαναφέρθηκε να βοηθά το παιδί ενταχθεί στην κοινωνία και να κοινωνικοποιηθεί. Λειτουργεί επιπλέον ως μία «ευαίσθητη δίοδος» του νέου ανθρώπου, προς τον κόσμο του αύριο, αποτελώντας έναν σημαντικό παιδαγωγικό παράγοντα, συμβάλλοντας ενεργά στη διαμόρφωση του αυριανού ανθρώπου και πολίτη (Κατσίκη-Γκιβάλου,1993:152-154).

Κατά τον Αναγνωστόπουλο το παιδικό βιβλίο αποτελεί το «κλειδί που ανοίγει νέα παράθυρα στο μέσα και στον έξω κόσμο». Το παιδί διαβάζοντας παιδική λογοτεχνία έρχεται σε επαφή με την ιστορική πορεία του ανθρώπινου γένους. Γνωρίζει τόπους, ανθρώπους, πολιτιστικά επιτεύγματα, τους αγώνες και τις ανησυχίες των ανθρώπων. Με αυτόν τον τρόπο αποκτώνται αξιολογικά και ιδεολογικά πλαίσια, μέσα στα οποία θα δρα μελλοντικά ως υπεύθυνο άτομο της κοινωνίας. Παράλληλα το βιβλίο είναι σε θέση να φέρει σε επαφή το παιδί με τα προβλήματα των ανθρώπων ανά τους αιώνες αλλά και με τα προβλήματα της εποχής τους, να το οδηγήσει συνειρμικά σε σκέψεις και εσωτερικές αναζητήσεις, καλλιεργώντας με αυτό τον τρόπο την κριτική ικανότητα και τον στοχασμό, σημαντικές αρετές, που θα το συντροφεύσουν στην πορεία της ζωής του. Επιπροσθέτως η παιδική λογοτεχνία ασκεί τη μνήμη και διευρίνει τη φαντασία «άνθρωπος που αγαπά τα βιβλία, αγαπά και τον συνάνθρωπο του και κατανοεί την ανθρώπινη κοινή μοίρα πέρα από πολιτικές και κοινωνικές διαφορές». Το βιβλίο ψυχαγωγεί, κατορθώνει να μεταφέρει το παιδί μακριά από την καθημερινή πεζότητα, σε άλλους κόσμους μακρινούς, μη υπαρκτούς, ταξιδεύει, «η αληθινή τέχνη από μόνη της παιδαγωγεί, σοφρωνίζει και διασκεδάζει». Τέλος το παιδικό εξωσχολικό βιβλίο βοηθά το μαθητή καθώς και το έργο του σχολείου. Ενισχύει την αναγνωστική ικανότητα, εμπλουτίζει το λεξιλόγιο, είναι γεγονός πως τα παιδιά που αγαπούν το διάβασμα διαθέτουν μεγαλύτερη άνεση στη διατύπωση, στην έκφραση και στην πληρότητα νοημάτων (Αναγνωστόπουλος, 1987:148-149).

Συμπερασματικά θα καταλήγαμε πως η παιδική λογοτεχνία διαθέτει καθοριστικό ρόλο και ιδιαίτερη αξία στη ζωή του παιδιού και του νέου ανθρώπου. Η παρουσία και η συχνή επαφή με το παιδικό βιβλίο από τα πρώτα κιόλας στάδια της ζωής, παρέχει πολλά οφέλη σε διάφορους τομείς της ζωής (όπως γίνεται αντιληπτό σε όλο το κεφάλαιο), που μπορούν με τη σειρά τους, να συμβάλλουν στη μακροχρόνια ανάπτυξη και εξέλιξη ενός ανθρώπου. Είναι εύλογο να σημειωθεί, πως η σύγχρονη εκπαίδευση αντιλαμβάνεται και αναγνωρίζει την αξία του παιδικού βιβλίου στη ζωή των μαθητών, μάλιστα συμβάλλει καθημερινά στην ανάπτυξη τη φιλιανγνωσίας αλλά και στην ουσιαστική επαφή των νεαρών μαθητών με τη λογοτεχνία γενικότερα.

3.1 Η διδασκαλία της ιστορίας στα σχολεία

Σύμφωνα με την Σταμούλη, η διδασκαλία της ιστορίας οφείλει να αποσκοπεί σε κοινωνιολογικούς, ειδολογικούς, διεθνικούς, ιστορικούς, διδακτικούς και ειρηνικούς στόχους (Σταμούλη,2009:184-185). Κατά την ίδια, σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος της ιστορίας από τους δασκάλους θα πρέπει να είναι το να βοηθήσουν τους μαθητές και τις μαθήτριες να κατανοήσουν και να εμπεδώσουν τα κοινωνικοπολιτικά θέματα, καθώς και να γεννήσουν την όρεξη και το ενδιαφέρον για ουσιαστική μάθηση των ιστορικών γεγονότων, αλλά και την κατανόηση της ιστορίας σε διεθνές επίπεδο και όχι μόνο σε εθνικό. Επιπλέον, όπως αναφέρει η ίδια, καλό θα ήταν οι μαθητές μέσω της διδασκαλίας να καταφέρουν να εντάσσουν μέσα στο ιστορικό πλαίσιο τις ιστορικές πράξεις και γεγονότα. Τέλος, σύμφωνα με την Σταμούλη, από τη μία είναι καλό οι μαθητές και οι μαθήτριες να εντρυφήσουν στην μάθηση της ιστορίας τους και να αισθανθούν περήφανοι για αυτή, αλλά από την άλλη είναι αναγκαίο η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας της ύπαρξης παγκόσμιας και διεθνούς ειρήνης δίνοντας έμφαση στην μελέτη πολιτιστικών διαφορών μεταξύ των διαφορετικών κρατών (Σταμούλη,2009:184-185). Μέσω της ιστορικής ενσυναίσθησης, το μάθημα της Ιστορίας προσφέρει στους μαθητές τη δυνατότητα να επανεργοποιούν εμπειρίες του παρελθόντος, να επαναφέρουν σκέψεις ιστορικών προσώπων, να βιώσουν μία άλλη εποχή, να μπουν στη συνείδηση προσώπων άλλων εποχών και τόπων και τελικά να οδηγηθούν στην κατανόηση των ιστορικών γεγονότων (Σολωμού, 2017).

Συμπερασματικά η διδασκαλία της Ιστορίας στα σχολεία μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών, με τη μελέτη της ενισχύεται η πολιτισμική ταυτότητα αλλά και η ιστορική συνείδηση, όμως το σημαντικότερο που μπορεί να προσφέρει η διδασκαλία της Ιστορίας στους μαθητές, είναι η καλλιέργεια του σεβασμού της διαπολιτισμικότητας, η αποδοχή της διαφορετικότητας και της μοναδικότητας του κάθε λαού. Με άλλα λόγια η μελέτη της Ιστορίας προετοιμάζει τους νέους, ώστε να ενταχθούν ομαλά και ως υπεύθυνοι πολίτες στην κοινωνία.

3.2 Δυσκολίες και προβλήματα στην διδασκαλία της ιστορίας

Η Λεμονίτση παραθέτει τις δυσκολίες και τα προβλήματα σχετικά με τη διδασκαλία της ιστορίας (Λεμονίτση,2020:15-16). Αρχικά, αναφέρει πως οι μαθητές αντιμετωπίζουν δυσκολία ως προς το γεγονός ότι το μάθημα της ιστορίας αναφέρεται στο παρελθόν και όχι σε κάτι που συμβαίνει τη δεδομένη στιγμή που διδάσκεται. Συνεπώς η έμμεση αυτή γνώση είναι που δυσκολεύει τους μαθητές και τις μαθήτριες (Λεμονίτση,2020:15).

Επιπρόσθετα, κατά την Λεμονίτση οι εθνικοί μύθοι και οι μυθικές αφηγήσεις πολλές φορές συγχέονται με την πραγματικότητα στο μυαλό των μαθητών και μαθητριών και έτσι δυσκολεύονται στην κατανόηση της ροής του ιστορικού χρόνου στο κοντινό παρελθόν των συγγενικών τους προσώπων και έπειτα το γενικότερο μοντέλο του ιστορικού χρόνου (Λεμονίτση,2020:16).

Επιπλέον, η ακριβής απομνημόνευση πολλών πληροφοριών χωρίς την πλήρη κατανόησή τους αποτελεί πρόβλημα αφομοίωσης του ιστορικού παρελθόντος από τους μαθητές και τις μαθήτριες (Λεμονίτση,2020:16). Η Λεμονίτση, μάλιστα, συνδέει την προαναφερθείσα δυσκολία με την αδυναμία σύνδεσης των ιστορικών γεγονότων με τις εκάστοτε ιστορικές γραπτές πηγές στις εξετάσεις. Όπως πιστεύει η ίδια, οι μαθητές και οι μαθήτριες εξαιτίας της άκρατης απομνημόνευσης γεγονότων δυσκολεύονται στο να αξιολογήσουν κριτικά και να συνδέσουν τις γραπτές πηγές με τα ιστορικά θέματα.

Ο Μπαμπούνης σε όλα τα παραπάνω προσθέτει το γεγονός ότι η συγγραφή των σχολικών εγχειριδίων συγκλείνει πολλές φορές με τις κοινωνικοπολιτικές και ιδεολογικές πεποιθήσεις του συγγραφέα (Μπαμπούνης,2000:18). Αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει εμπόδιο στο να δημιουργηθεί αντικειμενική κρίση και σφαιρική άποψη από τους μαθητές για τα ιστορικά γεγονότα. Γι' αυτό ο ίδιος τονίζει τη συμβολή των δασκάλων στο εκπαιδευτικό έργο και την απόδοση με όσο το δυνατόν περισσότερο αντικειμενικό τρόπο των ιστορικών γεγονότων.

Συμπερασματικά, όπως παρατηρείται οι μαθήτριες και οι μαθητές καλούνται να αντιμετωπίσουν πολλές δυσκολίες κατά τη διάρκεια της εκμάθησης της ιστορίας. Είναι απαραίτητη η κατανόηση του ιστορικού παρελθόντος σε διεθνές επίπεδο και όχι η εστίαση μόνο σε εθνικό επίπεδο. Επιπλέον, βασική είναι η κατανόηση των κοινωνικοπολιτικών θεμάτων και η γένεση υγιών και ειρηνικών αισθημάτων για τους «εθνικούς άλλους». Όλα τα

προαναφερθέντα δύναται να επιτευχθούν με την αλλαγή του τρόπου ιστορικής γραφής, αλλά και με την κατάλληλη καθοδήγηση από τις/τους εκάστοτε δασκάλους και δασκάλες.

3.3. Προβληματισμοί για τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας

Κατά την Δραγώνα και την Φραγκουδάκη, τα σχολικά βιβλία ιστορίας στην Ελλάδα αποτελούν ένα όργανο της κρατικής πολιτικής, που στόχο έχει την δημιουργία της εθνικής συνείδησης μέσω της παρουσίασης του ελληνικού έθνους ως κάτι συνεχές και αναλλοίωτο στο πέρασμα των χρόνων (Dragona, Fragoudaki, 2001:38). Ο «εθνικός εαυτός» παρουσιάζεται με θετικό πρόσημο. Μάλιστα, κατά τους ίδιους κατά την περίοδο της δικτατορίας των Συνταγματαρχών, τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας προωθούσαν και προέβαλαν το μοτίβο πατρίς-θρησκεία-οικογένεια.

Αργότερα, όπως περιγράφουν η Δραγώνα και η Φραγκουδάκη, μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων ιστορίας αρχίζει να διαφοροποιείται από αυτό της προηγούμενης περιόδου, καθώς πλέον στόχος της κρατικής πολιτικής είναι να προβληθεί η αξία του δημοκρατικού πολιτεύματος αλλά και να επικριθεί ο αυταρχισμός των δικτατορικών καθεστώτων. Έτσι τα σχολικά βιβλία ιστορίας δεν επικεντρώνονται σε γεγονότα, τα οποία αφορούν πολεμικές συρράξεις και υπογραφές συνθηκών, αλλά παράλληλα παρουσιάζουν τις οικονομικές συνθήκες, την κοινωνική ζωή και τον πολιτισμό. Επιπλέον, οι συγκρούσεις δεν παρουσιάζονται πλέον ως φυσικά φαινόμενα, αλλά ως αποτέλεσμα ανεπαρκών πολιτικών ή ακόμη και ως συνέπεια κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών. Επίσης παρατηρούνται συχνές αναφορές στην αξία και την αναγκαιότητα ειρηνικής συνύπαρξης των κρατών, ενώ ταυτόχρονα υπογραμμίζεται η καταστροφή και ο πόνος που προκαλεί ένας πόλεμος. Ωστόσο παρά τις αλλαγές αυτές που σημειώθηκαν, τα σχολικά βιβλία ιστορίας συνεχίζουν να εμμένουν σε μία εθνοκεντρική ιστορική αφήγηση (Dragona, Fragoudaki, 2001:39).

Όπως αναφέρουν η Δραγώνα και η Φραγκουδάκη τα σχολικά εγχειρίδια επικεντρώνονται στην προβολή ενός «αδιάσπαστου» ελληνικού έθνους, είναι, με λίγα λόγια, εθνοκεντρικά (Dragona, Fragoudaki, 2001:40). Ειδικότερα, το έθνος αποτελεί μία ολότητα που έχει αδιάσπαστη συνέχεια στο πέρασμα των χρόνων και τα εθνικά του χαρακτηριστικά μετατρέπονται σε φυσικά. Από την άλλη, οι «εθνικοί άλλοι» παρουσιάζονται με αρνητικό πρόσημο, σε αντίθεση με τον «εθνικό εαυτό» που παρουσιάζεται με θετικό πρόσημο αναλαμβάνοντας το ρόλο του θύματος από τις κατακτήσεις των «εθνικών άλλων»

(Dragona,Fragoudaki,2001:40). Επιπρόσθετα τονίζεται η έννοια της αυθεντικότητας του «εθνικού εαυτού» και αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη διατάραξη της ισορροπίας μεταξύ των χωρών, καθώς και την γένεση των κοινωνικών ανισοτήτων (Dragona,Fragoudaki,2001:45-46).

Ο Kizilyurek τονίζει πως για την καλύτερη κατανόηση της ιστορίας και των «εθνικών εαυτών» μας είναι απαραίτητη η κατάρριψη των στερεοτύπων (Kizilyurek,2001:69-73). Ο ίδιος τονίζει πως τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας δεν έχουν στόχο να αλλάξουν και να αλλοιώσουν την ιστορική πραγματικότητα, και πως ο φόβος για την «απώλεια της εθνικής ταυτότητας» οφείλει να εξαλειφθεί. Μάλιστα σημειώνει πως η απομυθοποίηση της ιστορίας μπορεί να απελευθερώσει την εθνική ταυτότητα από τον «εθνικό ναρκισσισμό» και να συμβάλλει στην ατομική και εθνική συνείδηση (Kizilyurek,2001: 69-73).

Ο Λιάκος περιγράφει το ζήτημα της ανεκτικότητας στην ιστορία (Liakos, 2008). Όπως ο ίδιος σημειώνει μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την ήττα του Ναζισμού ο ΟΗΕ και η UNESCO είχαν ως κύρια ανησυχία την προώθηση της «ανοχής» στις διεθνείς σχέσεις και μίας κουλτούρας Ειρήνης μεταξύ των Εθνών μέσω της εκπαίδευσης (Liakos,2008). Στόχος ήταν η αποφυγή του ξεσπάσματος ενός Γ΄ Παγκοσμίου Πολέμου και έτσι δηλώθηκε επίσημα το 1948 με το άρθρο 26 πως η εκπαίδευση «πρέπει να προωθήσει την κατανόηση, την ανοχή και τη συμφιλίωση μεταξύ όλων των εθνών, φυλετικών ή θρησκευτικών ομάδων» (<http://www.un-documents.net/a3r217a.htm>).

Επιπλέον, το 1954 υπογράφηκε στο Παρίσι η Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση, η οποία κάλεσε τα υπογράφοντα κράτη να ενθαρρύνουν τη μελέτη της ιστορίας και του πολιτισμού του «εθνικού άλλου» (<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/018.htm>). Επιπρόσθετα, ανεξάρτητες οντότητες όπως το Ινστιτούτο στο Braunschweig, Georg Eckert, ανέλαβαν το έργο της προώθησης της συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών αρχών από πολλές χώρες προκειμένου να αναθεωρήσουν τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας. Έτσι, αποσκοπούσαν στην εξάλειψη των «ταμπού», ή λανθασμένων ερμηνειών των ιστορικών γεγονότων που παρουσιάζουν με αρνητικό τρόπο τους «εθνικούς άλλους», αλλά και στην άρση των στερεοτύπων διάκρισης εναντίον των άλλων εθνών καθώς και εθνοτικών και θρησκευτικών ομάδων, καθώς και στην εξάλειψη του ρατσισμού και των έμφυλων διακρίσεων. Νέες έννοιες προστέθηκαν στο λεξιλόγιο της ιστορίας όπως η «διασυνοριακή φύση» της κληρονομιάς και της ποικιλομορφίας, αλλά και η πολύπλευρη ερμηνεία των γεγονότων (Liakos,2008).

Επομένως, όπως παρατηρείται από τα παραπάνω για την αποφυγή δημιουργίας στερεοτυπικών και εχθρικών αισθημάτων για τους «εθνικούς άλλους» ήταν αναγκαίο να

γραφτούν εκ νέου τα σχολικά εγχειρίδια λαμβάνοντας υπόψη όχι μία μονόπλευρη ερμηνεία των γεγονότων, αλλά εξαλείφοντας τα εθνοτικά, θρησκευτικά και κοινωνικά όρια. Σύμφωνα με τον Schissler ήταν αναγκαία αυτή η νέα προσέγγιση του ιστορικού παρελθόντος (Schissler,2001:93-96). Άλλωστε κατά τον ίδιο, μετά τις ακρότητες των εθνικιστικών κινημάτων του 20^{ου} αιώνα και των κοινωνικών αλλαγών, τέθηκαν οι βάσεις για την ανακάλυψη νέων μεθόδων και τη χρήση νέων θεμάτων στην ιστορική αφήγηση, καθώς και την αποδόμηση των κύριων αφηγήσεων. Ο ίδιος παρατηρεί πως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τα σχολικά εγχειρίδια βασίστηκαν στη διαμόρφωση της εικόνας του «εθνικού εαυτού» μέσω της δυσφήμισης των «εθνικών άλλων» και για αυτό σημειώνει πως ήταν αναγκαία αυτή η καινοτόμα και διαφορετική προσέγγιση της ιστορίας.

Ωστόσο, κατά Stojanovic, παρόλες τις αλλαγές που προώθησε ο ΟΗΕ και η UNESCO, τα σχολικά βιβλία της ανατολικής και νοτιοανατολικής Ευρώπης συνεχίζουν να αποτελούν κύριο μέσο ενίσχυσης της εθνικής συνείδησης των νέων. Ο στόχος αυτός εκπληρώνεται μέσα από την εξύψωση του «εθνικού εαυτού» σε σχέση με την παρουσίαση των «εθνικών άλλων», με αποτέλεσμα η σχολική ιστορία να μετατρέπεται αυτόματα σε όργανο της κρατικής πολιτικής με σκοπό τη δημιουργία της εθνικής ταυτότητας, η οποία είναι φυσικά αποτέλεσμα μίας προσπάθειας για «εθνική συνέχεια». Φυσικά αυτή η «συνέχεια» των εθνών προκύπτει μέσα από την επιμονή στην παρουσίαση ενός θριαμβευτικού εθνικού παρελθόντος, το οποίο χαρακτηρίζεται από κοινές παραδόσεις, κοινή γλώσσα και κοινό πολιτισμό (Stojanovic,2001:27).

Επιπλέον κατά Stojanovic, αντί για την προσπάθεια για μία παρουσίαση «εθνικής ομοιογένειας» των κρατών, συχνά παρατηρείται η παρουσίαση του έθνους ως θύματος, που ανά τους αιώνες καταδιώκεται από τα γειτονικά κράτη (Stojanovic,2001:29). Το γεγονός αυτό σε συνδιασμό με την αρνητική εικόνα των «εθνικών άλλων» συμβάλλει στη δημιουργία και διαίωνιση ενός αισθήματος φόβου για τις γείτονες χώρες (Stojanovic,2001:28). Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω είναι η δημιουργία λανθασμένων αντιλήψεων για τους «εθνικούς άλλους» και με αυτόν τον τρόπο να διαταράσσεται η ειρηνική συνύπαρξη των κρατών (Stojanovic,2001:28).

Οι Ανδρέου και Κασβίκης, σχολιάζουν τη νέα ιστοριογραφία, παραθέτοντας σημεία από το σχολικό εγχειρίδιο της Μαρίας Ρεπούση και της συγγραφικής της ομάδας για το μάθημα της Ιστορίας της ΣΤ΄ Δημοτικού του σχολικού έτους 2006-2007 (Andreou,Kasvikis,2015:36-48). Το σχολικό αυτό εγχειρίδιο, όντας πολύ καινοτόμο ως προς τον τρόπο γραφής του σε σχέση με τα προηγούμενα σχολικά εγχειρίδια, αποσύρθηκε έπειτα από έντονες αντιδράσεις των κομματικών στελεχών από κάθε πολιτική γραμμή και του

χώρου της Εκκλησίας. Ωστόσο, από το Ελληνικό Παιδαγωγικό Ινστιτούτο αλλά και από κριτικούς διεθνών ινστιτούτων υποστηρίχθηκε ακόμα και μετά την απόσυρσή του ως ένα παράδειγμα αντικειμενικής απόδοσης του ιστορικού παρελθόντος (Andreou,Kasvikis,2015:36-37). Οι Ανδρέου και Κασβίκης λαμβάνοντας υπόψιν πολλά παιδαγωγικά κριτήρια συγκρίνουν το σχολικό εγχειρίδιο της Ρεπούση με το σχολικό εγχειρίδιο προηγούμενων ετών, αλλά και με αυτό του Κολλιόπουλου που είναι μεταγενέστερο. Τα κριτήρια με τα οποία συγκρίνουν τα σχολικά βιβλία ιστορίας είναι η χρήση διδακτικών εργαλείων, όπως οι χάρτες και οι πηγές, η συλλογή ιστορικών πληροφοριών από εξωσχολικές πηγές, η παραγωγή ακαδημαϊκού – επιστημονικού λόγου, η παραγωγή ιστορικού λόγου, ο προσδιορισμός του παρελθόντος και οι παρούσες σχέσεις, η ορθολογιστική σκέψη, η παραγωγή συζήτησης, η έρευνα τοπικής ιστορίας, η έρευνα ιστορικού παρελθόντος, η ώθηση δημιουργικότητας, όπως οι χειροτεχνίες, οι ζωγραφιές και το θέατρο, και τέλος η κατανόηση των ιστορικών όρων και εννοιών (Andreou,Kasvikis,2015:40-43). Σημαντικό κατά τους ίδιους στην σχολική ιστορία αποτελεί και η πολλαπλότητα των χρονικοτήτων, η οποία συνδέεται με την διαφορετικότητα των κοινωνικών τάξεων και πολιτισμών και την αναφορά σε αυτές (Andreou,Kasvikis,2015:43-45). Δεν είναι τυχαία η αναφορά τους στην κοινωνική ιστορία, πέρα από την πολιτική και οικονομική και συμβατική στρατιωτική ιστορία. Την σύγχρονη αυτή μορφή ιστορίας, που βασίζεται όχι μόνο στην παράθεση πολιτικών, οικονομικών και στρατιωτικών γεγονότων, αλλά δίνει βάση στην απόδοση της κοινωνίας και των κοινωνικών θεμάτων οφείλουν να οικειοποιούνται οι συγγραφείς των σύγχρονων σχολικών εγχειριδίων ιστορίας κατά τον Ανδρέου και τον Κασβίκη για μία αντικειμενικότερη και πιο σφαιρική ιστορία (Andreou,Kasvikis,2015:44-45). Οι ίδιοι παρατηρούν ότι με το εγχειρίδιο της Ρεπούση είχε ξεκινήσει η απόδοση της ιστορίας με πιο σφαιρικό τρόπο, αντικειμενικό και επιστημονικό, ωστόσο μετά την απόσυρση του εγχειριδίου οι συγγραφείς των σχολικών βιβλίων ιστορίας εξακολουθούν να βασίζονται σε παλαιότερες μεθόδους της ιστοριογραφίας.

Επομένως, όπως παρατηρείται από τα παραπάνω, τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας του παρελθόντος ενίσχυαν εχθρικά αισθήματα για τους εθνικούς άλλους και εθνικιστικά αισθήματα για τον εθνικό εαυτό. Υπήρχε απόκρυψη πολλών γεγονότων και σύγχυση ιστορικών μύθων με την πραγματικότητα. Η νέα ιστοριογραφία βασίζεται στην κοινωνική ιστορία, η οποία στην Ελλάδα για πρώτη φορά συναντάται με σχολικό εγχειρίδιο της Μαρίας Ρεπούση και της συγγραφικής της ομάδας. Στόχος των σύγχρονων ιστοριογράφων πλέον είναι η παράθεση περισσότερο κοινωνικών θεμάτων και η απόδοση της τότε κοινωνίας, καθώς και (Andreou, 2015) η αναφορά σε όλες τις κοινωνικές τάξεις και ομάδες.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

4.1.1 Σκοπός τη Έρευνας

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η καταγραφή και αξιολόγηση λογοτεχνικών βιβλίων (πεζών, ποιημάτων), ώστε να παραχθεί ένας «λογοτεχνικός κανόνας», δηλαδή μία λίστα προτεινόμενων κειμένων τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν από τους εκπαιδευτικούς της Στ' Δημοτικού, για τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας.

Συγκεκριμένα στο βιβλίο της Ιστορίας της Στ' δημοτικού παρατηρείται, πως για τις απαρχές της ελληνικής Επανάστασης του 1821, γίνεται λόγος σε κάποια κεφάλαια της δεύτερης ενότητας (κεφ.8,9,10), ενώ η τρίτη ενότητα του βιβλίου αφορά αποκλειστικά την ελληνική επανάσταση και τα ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο, όπως γίνεται αντιληπτό και από τον τίτλο της ενότητας «Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ 1821-1830», απαρτίζεται από δεκαοχτώ κεφάλαια, τα οποία προσφέρουν τον απαραίτητο χρόνο, για να αξιοποιηθούν λογοτεχνικά έργα και να ενταχθούν στο μάθημα, καθώς το σχολικό εγχειρίδιο δεν αξιοποιεί λογοτεχνικά έργα, που έχουν αντλήσει τη θεματολογία τους από την Ελληνική Επανάσταση, αντίθετα περιορίζεται μόνο σε ιστορικές πηγές, πίνακες ζωγραφικής, χάρτες και ορισμένα δημοτικά τραγούδια, με μοναδικές εξαιρέσεις κάποια αποσπάσματα από τα ποιήματα του Ρ. Βελεστινλή, του Α. Κάλβου και Δ. Σολωμού, σε καμία όμως ενότητα δεν αξιοποιείται η πεζογραφία.

Για την παρούσα εργασία χρειάστηκε πολύμηνη έρευνα τόσο για την καταγραφή των έργων όσο και για την αξιολόγηση τους, ώστε να κριθούν κατάλληλα για το εγχείρημα.

4.1.2 Μέθοδος Έρευνας

Η μέθοδος που προτιμήθηκε για την παρούσα έρευνα υπήρξε η Ιστορική-Ερευνητική. Σε πρώτο στάδιο έγινε αναζήτηση τίτλων βιβλίων ηλεκτρονικά σε βάση δεδομένων «bibliohora», «βιβλιονέτ», σε ηλεκτρονικά βιβλιοπωλεία και σε υλικό ηλεκτρονικών βιβλιοθηκών (όπως η Ανοιχτή Βιβλιοθήκη), ιδιαίτερα κατατοπιστική υπήρξε η μελέτη της Διπλωματικής εργασίας της Αθηνάς Λιάσου «Παιδικά βιβλία ιστορίας: καταγραφή, έρευνα και η συμβολή τους στην ιστορική κατανόηση» όπου εντοπίστηκαν συγκεντρωμένα τα περισσότερα λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν

κατά τη διδασκαλία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 στο σχολείο (Λιάσου, 2017). Ενώ στη συνέχεια έγινε επιτόπια έρευνα σε τέσσερις βιβλιοθήκες στις οποίες κατάφερα να έχω πρόσβαση, στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Φλώρινας «Βασιλικής Πιτόσκα», στην «Κοβεντάριο Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης» και στην Παιδική Βιβλιοθήκη Ζακύνθου «Ξενόπουλος» και στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας. Τέλος χρησιμοποιήθηκαν και βιβλία τα οποία συγκεντρώθηκαν, από πρόσωπα του οικείου μου περιβάλλοντος.

Σε επόμενο στάδιο και εφόσον συγκεντρώθηκε ένας αξιόλογος αριθμός λογοτεχνικών έργων (61), ταξινομήθηκαν με τη βοήθεια της εφαρμογής Excel σε μία μεθοδολογική σειρά ως προς το είδος τους (Πεζογραφία, Ποίηση). Σε επόμενο στάδιο τα λογοτεχνικά βιβλία που συγκεντρώθηκαν (39), τοποθετήθηκαν με τη βοήθεια του Excel σε χρονολογική σειρά, ώστε να ερευνηθεί η πορεία της έκδοσης παιδικών και εφηβικών βιβλίων με θέμα την Ελληνική Επανάσταση. Τέλος επιλέχθηκαν ορισμένα έργα από το γενικό δείγμα, στα οποία έγινε ανάλυση περιεχομένου και καταγράφηκε για το καθένα και μια διδακτική πρόταση για αξιοποίηση τους εντός της σχολικής τάξης.

4.1.3 Δείγμα

Έπειτα από εκτενή έρευνα και προσωπική αξιολόγηση, ο συνολικό αριθμός λογοτεχνικών έργων που αξιολογήθηκαν ως προς το περιεχόμενό τους και εκτιμήθηκε, πως μπορούν να συμβάλλουν στη διδασκαλία της Ιστορίας, τόσο ως αφορμή όσο και ως εργαλείο και πηγή πληροφοριών ανέρχεται στα 61 λογοτεχνικά. Τα 61 λογοτεχνικά έργα διαθέτουν ιστορικό υπόβαθρο και έχουν ως κυρίαρχο περιεχόμενο την Ελληνική Επανάσταση του 1821.

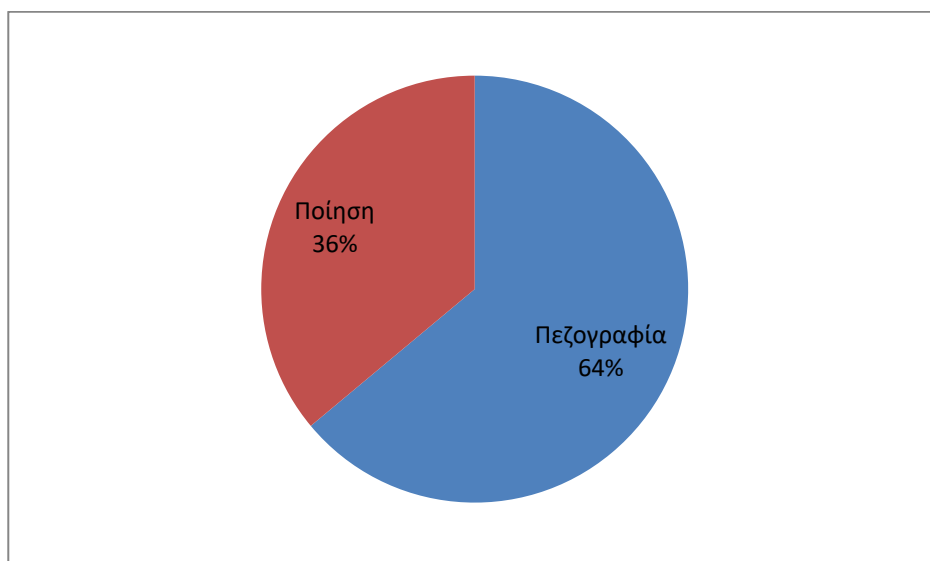
4.1.4 Περιορισμοί Έρευνας

Ο μεγάλος αριθμός λογοτεχνικών κειμένων αλλά και η δυσκολία ορισμένων να αποκτηθούν και να μελετηθούν, καθώς πολλά από εκείνα τα έργα που σε πρώτη έρευνα θεωρήθηκαν σκόπιμο να αξιοποιηθούν, σε επόμενη αναζήτηση ήταν αδύνατο να βρεθούν, λόγω εξάντλησης ή μη επανέκδοσης, είχε ως αποτέλεσμα τα λογοτεχνικά έργα που αξιοποιήθηκαν και αφορούν το είδος της πεζογραφίας να περιορίζονται χρονικά από το 1989-2020, με μοναδική εξαίρεση το βιβλίο της Πηνελόπης Δέλτα «Ο Μάγκας», που εκδόθηκε το 1935(βλ. παράρτημα πίνακας 1). Σε πλήρη αντίθεση τα περισσότερα λογοτεχνικά έργα που

αφορούν το είδος της Ποίησης, δεν είναι χρονικά περιορισμένα, καθώς τα περισσότερα Ποιήματα τα οποία εντάχθηκαν στην έρευνα γράφτηκαν κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης από Έλληνες και Φιλέλληνες ποιητές και θαυμαστές της Επανάστασης του 1821. Η απουσία μυθοπλαστικού στοιχείου δεν ανταποκρίθηκε επαρκώς στους στόχους της παρούσας εργασίας. Τέλος αξίζει να αναφερθεί πως η Ποίηση που προτιμήθηκε, είναι Ποίηση απευθυνόμενη κυρίως σε ενήλικες, παιδική ποίηση με θέμα την ελληνική Επανάσταση δυστυχώς δεν βρέθηκε, παρά τις συνεχόμενες προσπάθειες, ωστόσο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και επιλέχθηκε μετά από αρκετή σκέψη να ενταχθεί στην παρούσα έρευνα.

4.2.1 Είδος Λογοτεχνικών έργων

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Είδος Λογοτεχνικών έργων

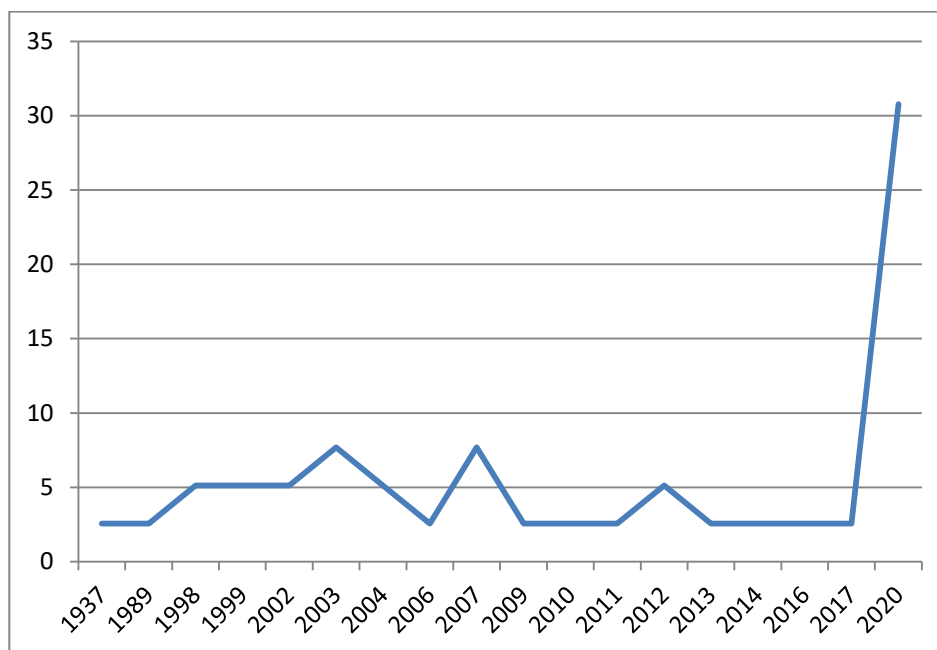

Από τα 61 λογοτεχνικά έργα τα οποία συγκεντρώθηκαν κατά τη διαδικασία της έρευνας, τα 39 ανήκουν στο λογοτεχνικό είδος της πεζογραφίας και τα υπόλοιπα 22 στο λογοτεχνικό είδος της ποίησης. Όπως γίνεται αντιληπτό και στον παραπάνω πίνακα, το 64% των λογοτεχνικών έργων, τα οποία συγκεντρώθηκαν αφορούν την πεζογραφία, ενώ το 36% αφορούν την Ποίηση, επομένως κατά κύριο λόγο η Πεζογραφία μπορεί να ενταχθεί περισσότερο στην εγχείρημα της αξιοποίησης λογοτεχνικών έργων κατά την διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας.

4.2.2 Χρονολογία Έκδοσης

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: ΠΟΣΟΣΤΑ ΕΚΔΟΣΗΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΝΑ ΕΤΟΣ

ΕΤΟΣ	ΠΛΗΘΟΣ ΒΙΒΛΙΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
1937	1	2,56
1989	1	2,56
1998	2	5,13
1999	2	5,13
2002	2	5,13
2003	3	7,69
2004	2	5,13
2006	1	2,56
2007	3	7,69
2009	1	2,56
2010	1	2,56
2011	1	2,56
2012	2	5,13
2013	1	2,56
2014	2	5,13
2016	1	2,56
2017	1	2,56
2020	12	30,76

Γράφημα 1. : Ποσοστά έκδοσης βιβλίων ανά έτος

Στο παραπάνω γράφημα, παρουσιάζονται τα ποσοστά των βιβλίων που εκδόθηκαν από το 1937-2020 τα οποία ανήκουν στο είδος της πεζογραφίας και εξετάστηκαν, αξιολογήθηκαν και κρίθηκαν ωφέλιμα για την παρούσα εργασία. Παρατηρώντας αναλυτικά το γράφημα, το πρώτο δεδομένο που γίνεται αντιληπτό λόγω της ραγδαίας ανόδου του ποσοστού των βιβλίων, αφορά τα παιδικά λογοτεχνικά βιβλία που εκδόθηκαν το έτος 2020, για την ακρίβεια το 30,76% των βιβλίων που επιλέχθηκαν για την παρούσα έρευνα, εκδόθηκαν μέσα σε ένα έτος (12 βιβλία). Ενώ κάτι παρόμοιο αλλά σε μικρότερη κλίμακα εμφανίζεται και στην δεκαετία 1998-1999 όπου το ποσοστό ανέρχεται σε 10,26% (2 βιβλία ανά έτος) καθώς και την τριετία 2002-2004, όπου το συνολικό ποσοστό των τριών αυτών ετών βρίσκεται στο 17,95% , τέλος άνοδος παρουσιάζεται και στο έτος 2007, όπου το ποσοστό ανέρχεται σε 7,69%, δηλαδή 3. Όλα τα υπόλοιπα έτη διαθέτουν χαμηλό ποσοστό, καθώς ο αριθμός βιβλίων που εκδόθηκαν τα συγκεκριμένα έτη και επιλέχθηκαν για την παρούσα εργασία ανέρχεται σε 2,56% ανά έτος (δηλ. 1 βιβλίο). Ο Πίνακας αναφοράς 1 του παραρτήματος, παρουσιάζει αναλυτικά τους τίτλους των εκδιδόμενων βιβλίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Σε αυτό το κεφάλαιο, έχουν επιλεγθεί ορισμένα λογοτεχνικά έργα από το λογοτεχνικό κανόνα που κατασκευάστηκε για τις ανάγκες τις παρούσας διπλωματική εργασία, τα οποία παρουσιάζουν συνάφεια με το σχολικό βιβλίο και μπορούν να αξιοποιηθούν κατά τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας. Παρουσιάζονται πληροφορίες για το θέμα, το περιεχόμενό τους, τη γλώσσα, την αφήγηση και το συγγραφέα των βιβλίων (εκδόσεις, αριθμός σελίδων κ.α.) αλλά και η προσωπική μου άποψη και εκτίμηση. Πρώτα γίνεται αναφορά στα πεζά έργα και έπειτα στα ποιήματα.

5.1 Παιδικά βιβλία ποιητικά χαρακτηριστικά και συνάφεια με το σχολικό βιβλίο

ΣΟΥΛΙΩΤΕΣ ΚΑΙ ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ

Παραμύθι

Πρόκειται για παραμύθι της Γιολάντας Χατζή, εκδόθηκε το Φεβρουάριο του 2020, από τις εκδόσεις Καστανιώτη, σε εικονογράφηση του Πέτρου Χριστούλια και περιλαμβάνει 22 σελίδες.

Θέμα: Η σχέση των Σουλιωτών με τον Αλή Πασά.

Πλοκή: Ο αδίστακτος και φιλάργυρος ηγεμόνας Αλή Πασάς, θέλησε να επιτεθεί στο οχυρωμένο Σούλι και να το υποδουλώσει. Ένας περήφανος πολεμιστής ο Νίκος Τζαβέλας θα έρθει σε σύγκρουση με τον άπληστο αφέντη Αλή Πασά, που θα προσπαθήσει με δόλιο τρόπο να τον υποτάξει. Ο Αλή Πασάς ηττήθηκε μετρώντας στο τέλος μεγάλες απώλειες.

Συγγραφέας: Η Γιολάντα Χατζή είναι ελληνίδα συγγραφέας, σπούδασε στη Φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο τμήμα Ελληνικής και Γαλλικής Φιλοσοφίας. Έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου La

Sapienza της Ρώμης, τμήμα Αρχαιονομίας και Βιβλιοθηκονομίας και εργάστηκε ως Επιστημονική Υπεύθυνη του Ιστορικού αρχείου της Εθνικής Τράπεζας (Εκδόσεις Καστανιώτη, 2010).

Ανάλυση περιεχομένου: Η ιστορία ξεδιπλώνεται με αλληπάλληλες ανατροπές. Το περιεχόμενό της είναι λιτό, παρουσιάζοντας με αυτό τον τρόπο το ιστορικό γεγονός με απλό και κατανοητό τρόπο, προσφέροντας τη δυνατότητα για εύκολη και σύντομη ανάγνωση στους μαθητές του δημοτικού. Αρχικά εμφανίζεται ως «αφέντης της Ηπείρου» ο Αλή Πασάς, ο οποίος βρίσκεται στα Ιωάννινα, λίγο πριν την Επανάσταση. Δίνονται χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του, για τη σκληρότητα του χαρακτήρα του (βάζει φόρους στους κατοίκους της περιοχής), διψά για εξουσία, παρουσιάζεται άπληστος, ωστόσο οι κάτοικοι του Σουλίου είναι οι μόνοι που τον αγηγούν και αρνούνται να πληρώσουν τους φόρους, που τους επιβάλλει. Στη συνέχεια ακολουθεί η περιγραφή του τεχνάσματος του Αλή Πασά, με σκοπό να παγιδεύσει τον Λάμπρο Τζαβέλα, αρχικά του ζητά τάχα σαν βοήθεια να διώξει τους κλέφτες που ρήμαζαν την περιοχή και ως αντάλλαγμα θα έδινε ανταμοιβή στους Σουλιώτες. Ο Τζαβέλας καταλαβαίνει πως πρόκειται για κάποια παγίδα, έτσι στη συνέχεια του βιβλίου ο Τζαβέλας καλεί τους Σουλιώτες να προετοιμαστούν για πόλεμο και ο ίδιος με μια ομάδα πολεμιστών, πηγαίνει να συναντήσει τον Αλή Πασά. Ο Αλή Πασάς συλλαμβάνει τον Τζαβέλα και τους πολεμιστές του, αναμέσα τους ήταν και ο γιος του, και προσπαθεί με δόλιο τρόπο και απειλές να τον πείσει να του παραχωρήσει τη Γη του Σουλίου, φυλακίζει τους το γιο του και τους υπόλοιπους πολεμιστές και αφήνει ελεύθερο τον Τζαβέλα, φρονώντας πως έτσι θα τον κάνει να υποχωρήσει για να σώσει τη ζωή του παιδιού του. Ο Λάμπρος Τζαβέλας επιστρέφει στο Σούλι και μαζί με τους Σουλιώτες δεν υποτάσσεται, αντίθετα άντρες και γυναίκες οχυρώνονται στα βράχια του Σουλίου και πολεμούν ενάντια στον Αλή Πασά με όσα όπλα διαθέτουν. Στο τέλος ο Αλή Πασάς χάνει τη μάχη με μεγάλες απώλειες. Στο συγκεκριμένο βιβλίο της Γιολάντας Χατζή, παρέχονται πληροφορίες σχετικά με την τοποθεσία του Σουλίου, πρόκειται για ένα χωριό σε μια άγρια περιοχή με ψηλά βουνά και άγρια βράχια «σαν φυσικό τοίχος», ενώ παρουσιάζεται και ο χαρακτήρας των κατοίκων του Σουλίου (ελεύθεροι, με επαναστατικό πνεύμα, ανυπότακτοι, περήφανοι). Η εικονογράφηση του Πέτρου Χριστούλια, είναι ιδιαίτερα ελκυστική και σύγχρονη, απεικονίζει τους ήρωες ως χαριτωμένα αρκουδάκια και σκυλάκια, στην ίδια αισθητική όπου κινείται η Walt Disney, με την οποία οι μαθητές είναι αρκετά εξοικειωμένοι, φέρνοντας το παιδί πιο κοντά στο κείμενο, δίνοντας του τη δυνατότητα να οικειοποιηθεί ευκολότερα την πλοκή. Μάλιστα πολλές από τις εικονογραφήσεις έχουν και αίσθηση του χιούμορ, όπως για παράδειγμα το κρανίο που κοσμεί την πινακίδα που δείχνει προς το Σούλι. Η αφήγηση είναι ιδιαίτερα πρωτότυπη και ελκυστική, ενώ στο τέλος του βιβλίου υπάρχει γλωσσάρι για την κατανόηση δύσκολων

λέξεων από τους μαθητές. Η αφήγηση παρουσιάζεται σύντομη, χωρίς να στερεί από τον αναγνώστη την κατανόηση του κειμένου, σύντομη αλλά ουσιαστική.

Διδακτική προσέγγιση: Το συγκεκριμένο βιβλίο μπορεί να αξιοποιηθεί από τον/την εκπαιδευτικό. Να γίνει ανάγνωσή του εντός της τάξης και μετέπειτα να ακολουθήσει συζήτηση, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να κάνει ερωτήσεις στους μαθητές όπως: «Πως μπορεί να ένιωθε ο Λάμπρος Τζαβέλλας, όταν ο Αλή Πασάς προσπάθησε να τον παγιδεύσει φυλακίζοντας το γιο του;», «Ήταν δύσκολη η επιλογή του; Και τι μπορεί να σκέφτηκε για να πάρει το ρίσκο να πολεμήσει;», «Γιατί πιστεύεται πως ο Αλή Πασάς επέβαλλε φόρους στους κατοίκους της Ηπείρου; Τι είχε να κερδίσει από αυτό;» «Τι δυσκολίες θα αντιμετωπίζατε αν ζούσατε στην περιοχή της Ηπείρου εκείνη τη χρονική περίοδο;». Σε επόμενα στάδιο οι μαθητές μπορούν να αναζητήσουν στο χάρτη το Σούλι, ο/η εκπαιδευτικός να τους προβάλλει κάποιες εικόνες της περιοχής, ώστε να νιώσουν μια σύνδεση, πως πολλά από αυτά τα οποία διδάχθηκαν έχουν πράγματι υπάρξει, να γίνει και η αφήγηση του παραμυθιού πιο ρεαλιστική. Τέλος μπορεί να γίνει μια συζήτηση για τη σημασία της ομάδας και πόσο σημαντική είναι η προσπάθεια των ανθρώπων, όταν είναι συλλογική.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Β: «Οι Έλληνες κάτω από την Οθωμανική και λατινική κυριαρχία (1453-1821), Κεφάλαιο 10: «Οι αγώνες των Σουλιωτών».

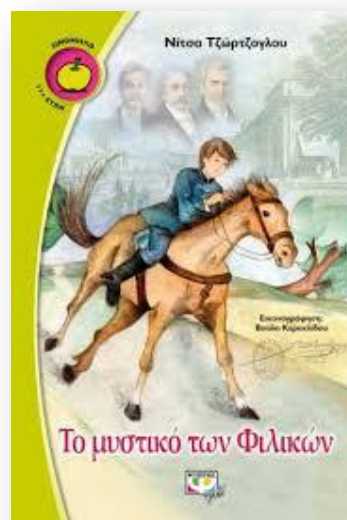

ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ ΤΩΝ ΦΙΛΙΚΩΝ

(Ιστορικό Μυθιστόρημα)

Πρόκειται για ιστορικό μυθιστόρημα, της Νίτσας Τζώρτζογλου, το οποίο εκδόθηκε το 1989 από τις εκδόσεις Ψυχογιός και διαθέτει 132 σελίδες.

Θέμα: Η ιστορία του ξεσηκωμού του Γένους, η ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας και τα ιστορικά πρόσωπα που την στελέχωσαν διαδραματίζοντας καθοριστικό ρόλο στην Ελληνική Επανάσταση του 1821, οι θυσίες που έκανε ο ξενιτεμένος Ελληνισμός.

Πλοκή: Ένα νεαρό δεκαεφτάχρονο αγόρι, αναλαμβάνει να σηκώσει στους ώμους του το μυστικό των Φιλικών, μέσα από διάφορες δοκιμασίες, καταφέρνει να φέρει σε πέρας μία σημαντική αποστολή που του εμπιστεύτηκαν.

Συγγραφέας: Πρόκειται για τη Νίτσα Τζώρτζογλου (1969-2009), συγγραφέα παιδικής λογοτεχνίας. Τα πρώτα κιάλια χρόνια του συγγραφικού της έργου απέσπασαν Βραβείο του Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, ενώ το βιβλίο της «Προ Χριστού στη Βραυρώνα) μπήκε στον τιμητικό πίνακα του βραβείου Χανς Κρίστιαν Άντερσεν. Εξέδωσε συνολικά 55 βιβλία με έμφαση στην παιδική πεζογραφία και στην ιστορία, για το σύνολο του έργου της τιμήθηκε με το έπαθλο της Πηνελόπης Δέλτα (Παπαθανασίου,2017).

Ανάλυση περιεχομένου: Στο βιβλίο της Νίτσας Τζώρτζογλου γίνεται αντιληπτό πως ένα παιδί, μέσα από πολλές δυσκολίες, μπορεί να κατορθώσει τα πάντα αρκεί να υπάρχει θέληση. Στο συγκεκριμένο βιβλίο γίνεται λόγος για την Φιλική Εταιρία, για τη σπουδαιότητα της συγκρότησης της αλλά και για τον καθοριστικό της ρόλο στην Ελληνική Επανάσταση. Το βιβλίο μοιράζεται την ιστορία ενός αγοριού, του Παντελή. Ο νεαρός ήρωας του βιβλίου εργάζεται και μένει στο μαγαζί του θείου του. Ο θείος δεν είναι άλλος από τον Τσακάλωφ, έναν από τους ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας. Ο Παντελής γίνεται μάρτυρας της ίδρυσης της Φιλικής εταιρείας, ενώ η περιέργεια του θα τον οδηγήσει να συνεργαστεί με τον θείο του αναλαμβάνοντας μυστικές αποστολές και τέλος να γίνει και αυτός μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Ο λόγος στο βιβλίο είναι λιτός και κατανοητός, η νεαρή ηλικία του ήρωα βοηθά τον μικρό αναγνώστη να ταυτιστεί μαζί του, μέσα από την αφήγηση οι μαθητές μπορούν να ανακαλύψουν αρκετές πληροφορίες για την Φιλική Εταιρεία, αλλά και να αισθανθούν μέσα από τις περιπέτειες του ήρωα, τα άγχη και τις δυσκολίες που μπορεί να αντιμετώπιζε ένα ιστορικό πρόσωπο όπως ο Τσακάλωφ, να μουν στη θέση του, με αυτό τον τρόπο θα αισθανθούν μεγαλύτερη οικειότητα με την ενότητα που πρόκειται να διδαχθούν. Οι έντονες περιγραφές και εικόνες θα τους μεταφέρουν σε ένα σύντομο ταξίδι στο παρελθόν.

Διδακτική προσέγγιση: Το βιβλίο μπορεί να αξιοποιηθεί εντός της διδασκαλίας. Αφού διαβαστούν κάποια κομμάτια μέσα από το βιβλίο, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από τα παιδιά να κάνουν μια αναδρομή στο παρελθόν, να επιλέξουν πρόσωπα την Ελληνικής Επανάστασης, όχι μόνο Έλληνες αλλά και Οθωμανούς και να γράψουν μικρές ιστορίες στις οποίες πρωταγωνιστούν και οι ίδιοι ως χαρακτήρες, ή και σαν αφηγητές μιας ιστορίας στην οποία συμμετέχουν. Να περιγράψουν ιστορικά γεγονότα έτσι όπως τα αντιλαμβάνονται αλλά και τη σχέση την οποία αναπτύσσουν με τις προσωπικότητες της Ελληνικής Επανάστασης, να περιγράψουν τον τόπο όπως τον φαντάζονται αλλά και τη ζωή σε μια άλλη χρονική περίοδο. Αφού διαβαστούν οι ιστορίες τους, μπορεί να ακολουθήσει συζήτηση, ως προς της διαφορές

που μπορεί να παρουσιάζει η ζωή τους σήμερα, σε σχέση με τη ζωή τους στην ιστορία που έγραψαν.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Γ: «Η Μεγάλη Επανάσταση», Κεφάλαιο 1: «Η φιλική Εταιρεία».

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ

Παραμύθι

Πρόκειται για παραμύθι με στοιχεία προσωπογραφίας, του Φίλιππου Μανδηλάρα, το οποίο εκδόθηκε από τις εκδόσεις Παπαδόπουλος, το Νοέμβριο του 2011, με εικονογράφηση της Καπατσούλια Ναταλίας και περιλαμβάνει 32 σελίδες.

Θέμα: Οι περιπέτειες του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη

Πλοκή: Η ιστορία αφηγείται όλη τη ζωή του Κολοκοτρώνη, από τη γέννηση του μέχρι την κήρυξη ανεξαρτήτου κράτους και την επαναφυλάκισή του, από του Βαυαρούς του Όθωνα.

Συγγραφέας: Ο Φίλιππος Μανδηλαράς βρίσκεται πίσω από πολλούς τίτλους βιβλίων. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1965. Σπούδασε γαλλική φιλολογία στο Παρίσι και στη συνέχεια άλλαξε κλάδο και στράφηκε στις κοινωνικές σπουδές μελετώντας τα ξωτικά του Ελλαδικού και Μεσογειακού χώρου. Την ίδια εποχή γνώρισε και ασχολήθηκε με τα Εργαστήρια Δημιουργικής Γραφής. Απόρροια των σπουδών του είναι η ενασχόλησή του με τον ελληνικό υπερρεαλισμό και ιδιαίτερα με τον ποιητή Νίκο Γκάτσο. Παράλληλα ασχολήθηκε με τη δημιουργία και την εφαρμογή μιας μεθόδου Δημιουργικής Γραφής για παιδιά αλλά και για ενήλικες (σεμινάρια σε εκπαιδευτικούς, ανακοινώσεις σε συνέδρια και εργαστήρια με παιδιά Δημοτικού και Γυμνασίου). Από το 1998 ασχολείται συστηματικά με την παιδική λογοτεχνία ως μεταφραστής, επιμελητής, αναγνώστης και συγγραφέας. Τέλος έχει συμμετάσχει σε συλλογές διηγημάτων και ιστοριών, έχει διασκευάσει πολλά έργα της παγκόσμιας λογοτεχνίας για παιδιά και έχει μεταφράσει πάνω από πεντακόσιους τίτλους στην ελληνική γλώσσα (Μανδηλάρας, 2017) .

Ανάλυση περιεχομένου: Διαβάζοντας το βιβλίο, παρατηρείται η απλότητα της αφήγησης, η γλώσσα είναι απλή και κατανοητή, χωρίς περίπλοκες έννοιες και δύσκολους όρους. Αρκετά ενδιαφέροντα παρουσιάζεται η ρίμα που χαρακτηρίζει την αφήγηση, «Ξεφεύγει μια ο Θεόδωρος, ξεφεύγει δυο, ξεφεύγει τρεις “απ’ τον Μοριά” του είπανε “καλύτερα να φύγεις, να χαθείς”», η ρίμα κάνει την ανάγνωση πιο ευχάριστη και ελκυστική για τους μαθητές. Η αφήγηση αν και σύντομη, δίνει τις απαραίτητες πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του Κολοκοτρώνη, δίχως να κουράζει. Η εικονογράφηση της Ναταλίας Καπατσούλια εξαιρετική και παιχνιδιάρικη, με έντονα χρώματα και έντονο χιούμορ.

Διδακτική προσέγγιση: Το βιβλίο μπορεί να αξιοποιηθεί στη διδασκαλία από τον/την εκπαιδευτικό. Αφού διαβαστεί το βιβλίο, οι μαθητές μπορούν να μπουν στο ρόλο του ρεπόρτερ και σε ομάδες να ετοιμάσουν ερωτήσεις τι οποίες θα ήθελαν να ρωτήσουν σε μια τόσο μεγάλη ιστορική προσωπικότητα. Θα μπορούσαν επίσης με αφορμή την ανάγνωση του βιβλίου, να αναζητήσουν στοιχεία για την ενδυμασία του Κολοκοτρώνη (Για ποιο λόγο ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης φορούσε π.χ. την περικεφαλαία, ή τα κόκκινα φορέματα;) και να ετοιμάσουν ομαδικές εργασίες, που θα παρουσιάσουν εντός της τάξης.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Μπορεί να αξιοποιηθεί σε όλη την Γ Ενότητα. Αλλά πιο συγκεκριμένα θα μπορούσε να αξιοποιηθεί στο 3^ο Κεφάλαιο: «Η επανάσταση στην Πελοπόννησο».

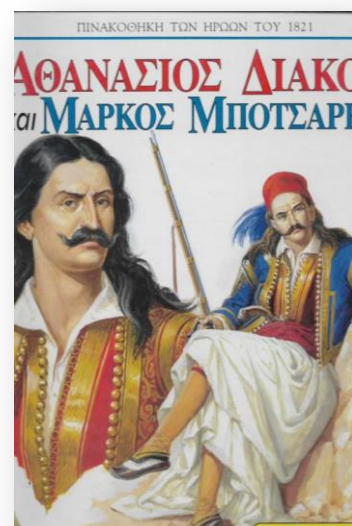
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΔΙΑΚΟΣ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΣ ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ

Προσωπογραφία

Πρόκειται για το παιδικό βιβλίο (με βιογραφικά στοιχεία), του Πέτρου Μπίκου, το οποίο εκδόθηκε το 1998 από τις εκδόσεις Στρατικής και διαθέτει 62 σελίδες.

Θέμα: Ο βίος και η αγωνιστική δράση του Αθανάσιου Διάκου και του Μάρκου Μπότσαρη,

Πλοκή: Το παρόν βιβλίο δεν είναι μυθοπλασικό, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως βιογραφία των δύο ηρώων. Αυτό που διαδραματίζεται στην πλοκή, είναι η ζωή, τα κρίσιμα γεγονότα, ο αγώνας, αλλά σκιαγραφείται και η προσωπικότητα των δύο ηρώων της Επανάστασης του 1821.

Συγγραφέας: Ο Πέτρος Μπίκος σπούδασε οικονομικά στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο των Αθηνών και σταδιοδρόμησε ως καθηγητής οικονομολόγος. Η κλίση του προς τη λογοτεχνία εκδηλώθηκε από πολύ νωρίς και γραπτά του χρονολογούνται από τα μαθητικά του χρόνια. Τα περισσότερα θέματά του είναι παρμένα από τις εμπειρίες του πολέμου, της Κατοχής, της Εθνικής Αντίστασης, του εμφυλίου και της μετανάστευσης που σφράγισαν τη γενιά του (<https://enmesi.gr/index.php/writers/item/35-bikos-petros>).

Ανάλυση περιεχομένου: Το βιβλίο του Πέτρου Μπίκου, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως παιδική βιογραφία του Αθανάσιου Διάκου και του Μάρκου Μπότσαρη. Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη, κάθε μέρος αποτελεί και την ιστορία κάθε ήρωα. Ο λόγος παρουσιάζεται απλός και κατανοητός. Ενώ σε ορισμένα σημεία γίνεται αναφορά στο δημοτικό τραγούδι που αφορά τους δύο ήρωες, που εξάλλου έχει συνδεθεί άμεσα με την ελληνική Επανάσταση. Οι εικόνες επικρατούν σε όλο το βιβλίο, με έντονες και παραστατικές περιγραφές τόσο του τόπου, αλλά και των προσώπων. Έντονη παρουσιάζεται η χρήση επιθέτων, τόσο στην σκιαγράφηση των δύο ηρώων, όσο και των αντιπάλων τους, που ορισμένες φορές κάνει το λόγο κουραστικό. Η περιγραφή της μάχης της Αλαμάνας, παρουσιάζεται πιο παραστατικά από κάθε τι άλλο στο βιβλίο. Ο συγγραφέας σε πολλές περιπτώσεις, έχει ύφος διδακτικό και προσπαθεί να μεταφέρει στον αναγνώστη πληροφορίες, που πιθανότατα του είναι άγνωστες (π.χ. για πατριώτες που συμπεριφέρθηκαν ύπουλα για το προσωπικό τους συμφέρον, για άλλους που έδειξαν με αυτοθυσία την αφοσίωση στο έθνος, αλλά και για τη σχέση του Μάρκου Μπότσαρη με τον Αλή Πασά). Η εικονογράφηση του Μπαράντι Σεβερίνο στο βιβλίο έχει συμπληρωματικό ρόλο, αποτυπώνονται τα σημαντικότερα γεγονότα, ωστόσο σκηνές βίας, όπως το πεδίο της μάχης ή το σούβλισμα του Αθανάσιου Διάκου αποφεύγονται.

Διδακτική προσέγγιση: Το συγκεκριμένο βιβλίο μπορεί να αξιοποιηθεί κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, ωστόσο το γεγονός πως έχει εκδοθεί πριν δύο δεκαετίες, γίνεται αντιληπτό κυρίως στην εικονογράφηση και ίσως αυτό αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα, για τους μαθητές, οι οποίοι έχουν συνηθίσει σε έντονα χρώματα και αναπτυγμένης ποιότητας εικονογραφήσεις. Το βιβλίο του Μπίκου μπορεί να αξιοποιηθεί κατά τη διδασκαλία, ωστόσο θα μπορούσε να συνδυαστεί η ανάγνωσή του με οπτικοακουστικά εφέ, είτε από κάποιο σχετικό βίντεο που θα προβληθεί από τον εκπαιδευτικό, είτε από προβολή επιπρόσθετων και πιο σύγχρονων εικόνων των δύο ηρώων αλλά και των σημείων στα οποία περιγράφονται οι εικόνες του πολέμου.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Γ: «Η Μεγάλη Επανάσταση», Κεφάλαιο 4: «Η Επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα, Ενότητα 10: «Μάρκος Μπότσαρης»

ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΝΑ ΜΙΑ ΖΩΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ

Προσωπογραφία

Πρόκειται για παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο με βιογραφικά στοιχεία της Ρένα Ρώσση-Ζαΐρη, που εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 2004, από τις εκδόσεις Μίνωας και διαθέτει 44 σελίδες.

Θέμα: Η ζωή και η δράση της Λασκαρίνας Μπουμπουλίνας.

Πλοκή: Το βιβλίο ξεκινά με τη γέννηση της ηρωίδας της ελληνικής Επανάστασης στα μουντρούμια της φυλακής της Κωνσταντινούπολης και έπειτα ακολουθεί η αφήγηση της ζωής της, η συμμετοχής και η δράση της στην Ελληνική Επανάσταση.

Συγγραφέας: Η Ρένα Ρώσση-Ζαΐρη, αποφοίτησε από το Αμερικανικό Κολέγιο Θηλέων και στη συνέχεια από τη Σχολή Νηπιαγωγών Αθηνών και το London Montessori Centre. Εργάστηκε ως νηπιαγωγός, αλλά και ως υπεύθυνη εκδόσεων. Έχει γράψει 12 βιβλία για ενήλικους και πάνω από 150 παιδικά βιβλία (https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A1%CE%AD%CE%BD%CE%B1_%CE%A1%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B7_-_%CE%96%CE%B1%CE%90%CF%81%CE%B7).

Ανάλυση περιεχομένου: Ο λόγος στο κείμενο κατά κύριο λόγο, είναι λογοτεχνικός, άμεσος και με ιδιαίτερη ζωντάνια (ύπαρξη διαλόγων). Επικρατούν τα επίθετα, οι παραστατικές εικόνες, που βοηθούν στην κατανόηση των γεγονότων και στη μεταφορά του αναγνώστη στο ιστορικό παρελθόν της Μπουμπουλίνας. Το βιβλίο θυμίζει ωστόσο περισσότερο βιογραφία και βιβλίο γνώσεων αν και είναι μυθοπλασιακό. Ακολουθείται χρονολογική σειρά στην αφήγηση της ζωής της. Τα πρώτα χρόνια της ζωής της περιγράφονται γοργά, ωστόσο η αγωνιστική της δράση που είναι το κυρίαρχο θέμα του βιβλίου, παρουσιάζεται πιο αναλυτικά. Στο βιβλίο κυριαρχούν οι μικρές προτάσεις. Η συγγραφέας προσπαθεί συχνά με τόνο διδακτικό, να τονίσει τη σπουδαιότητα του ιστορικού προσώπου (π.χ. θρύλος, παράδειγμα τρανό, ανεκτίμητο αγέρι της λευτεριάς). Η εικονογράφηση του Σταύρου Παλάντσα παρουσιάζει ενδιαφέρον. Οι εικόνες είναι μεγάλες, συμβαδίζουν με την αφήγηση και θυμίζουν ζωγραφιές, κάνοντας στο βιβλίο να μοιάζει πιο παιχνιδιάρικο και προσιτό για μαθητές δημοτικού.

Διδακτική προσέγγιση: Αν και το βιβλίο σε πολλά σημεία πλατειάζει με την έντονη χρήση επιθέτων, στην προσπάθεια της συγγραφέως να παρουσιάσει το ιστορικό πρόσωπο, η ζωντανή και κατανοητή περιγραφή, αλλά και οι όμορφες και μεγάλες ζωγραφιές που το κοσμούν, δίνει τη δυνατότητα στον/στην εκπαιδευτικό να το αξιοποιήσει κατά την εκπαιδευτική διαδικασία και να τέρψει το ενδιαφέρον των μαθητών, πολλοί διάλογοι μέσα από το κείμενο μπορούν μάλιστα να δραματοποιηθούν μέσα στην τάξη. Οι μαθητές θα βρίσκονται σε θέση να ψυχογραφήσουν την προσωπικότητα της μεγάλης ιστορικής προσωπικότητας της Λασκαρίνας Μπουμπουλίνας, να ταυτιστούν, να αντιληφθούν τις δυσκολίες της και να μεταφερθούν στο ιστορικό παρελθόν. Ο/Η εκπαιδευτικός θα μπορούσε να συζητήσει με τους μαθητές για τη θέση της γυναίκας στην Ελληνική Επανάσταση, το ρόλο των γυναικών και τη δυναμική τους παρουσία, να αναζητήσουν και άλλες σημαντικές γυναίκες της Ελληνικής Επανάστασης και να κληθούν σε ομάδες να γράψουν για μερικές από αυτές μικρές ιστορίες, όπως έκανε και η συγγραφέας του παρόν βιβλίου.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Γ: «Η Μεγάλη Επανάσταση», Κεφάλαιο 5: «Η Επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου».

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΝΑΡΗΣ Τ' ΟΝΟΜΑ ΜΟΥ

Παιδικό μυθιστόρημα

Πρόκειται για παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο της Μαρίας Ανδρικοπούλου, το οποίο εκδόθηκε τον Ιούνιο του 2020, από τις εκδόσεις Καλέντη και διαθέτει 56 σελίδες.

Θέμα: Η ζωή του Κωνσταντίνου Κανάρη

Πλοκή: Η αφήγηση ξεκινά από τον ίδιο τον Κανάρη, στη συνέχεια ακολουθεί η περιγραφή του αγάλματός του, που δίνει τον έναυσμα για την εξέλιξη της πλοκής. Ο βίος της ιστορικής προσωπικότητας του Κανάρη, παρουσιάζεται μέσα από τα μάτια της ίδιας της συγγραφέως, η οποία ανακαλεί παιδικές μνήμες και βιώματα, σχεδόν συνομιλώντας με τον αδριάντα του μεγάλου ήρωα της Επανάστασης, και μέσα από αυτήν μαθαίνουν και οι αναγνώστες τη ζωή και το έργο του από τα παιδικά του χρόνια, μέχρι το τέλος.

Συγγραφέας: Η Μαρία Ανδρικοπούλου είναι απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, στο τμήμα της Κλασικής Φιλολογίας καθώς και του μεταπτυχιακού στην «Πολιτιστική Πολιτική, Διοίκηση και Επικοινωνία» (Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών). Εργάζεται πολλά χρόνια ως Διοικητικό Στέλεχος σε Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα. Τα τελευταία χρόνια ασχολείται με τη συγγραφή παιδικών βιβλίων, έχουν κυκλοφορήσει πέντε τίτλοι βιβλίων της, τα οποία απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας, ενώ παράλληλα είναι μέλος της Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς (<https://kalendis.gr/author-book/maria-andriakopoulou/>).

Ανάλυση περιεχομένου: Η αφήγηση γίνεται κυρίως σε α' και β' ενικό πρόσωπο, είναι άμεση, λιτή πολλές φορές σχεδόν ποιητική. Οι περιγραφές είναι συχνές, όπως και οι εικόνες μέσα στο κείμενο. Ο αφηγητής συχνά αλλάζει, άλλες φορές στο ρόλο του αφηγητή βρίσκεται ο Κανάρης που αφηγείται τη ζωή μέσα από το άγαλμά του και άλλες φορές η ίδια η συγγραφέας, η οποία ανακαλεί παιδικές μνήμες και βιώματα. Υπάρχει λοιπόν έντονα το βιογραφικό στοιχείο σε όλο το βιβλίο. Μέσα στις σαράντα πέντε σελίδες του βιβλίου της η Ανδρικοπούλου, μαζί με την ενηλικίωση και τα κατορθώματα, τον βίο και τη μετέπειτα ζωή και τις πίκρες του Κανάρη για τον χαμό των παιδιών του, εικονογραφεί το πλαίσιο του Αγώνα, αλλά και την κατάσταση του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους. Την αφήγησή της συμπληρώνει με δύο ποιήματα Αχ. Παράσχου και από ένα των Ζαχ. Παπαντωνίου, Αρ. Βαλαωρίτη, Α. Κάλβου, Β. Ουγκό, Γ. Μαρτινέλη και Αλ. Βυζάντιου, για τον πυρπολητή. Το παιχνίδι με την εναλλαγή αφηγητή, κάνει ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα την ανάγνωση του βιβλίου. Ο χρόνος εναλλάσσεται και αυτός ανάμεσα στο ιστορικό παρελθόν του Κανάρη και το παρελθόν της ίδιας της συγγραφέως. Πρόκειται επομένως για μία πρωτότυπη βιογραφία, ένα κείμενο μεστό και συγκινητικό βασισμένο σε ιστορικές πηγές, μαρτυρίες και ιστορικά κείμενα. Το συναίσθημα της συγγραφέως και ο θαυμασμός της προς το πρόσωπο του Κωνσταντίνου Κανάρη είναι έκδηλα σε όλο το κείμενο. Ο ρυθμός της αφήγησης είναι εμπλουτισμένος με επεξηγήσεις και διευκρινίσεις, γεγονός που το καθιστά ιδιαίτερα κατανοητό για τους μικρούς αναγνώστες. Η εικονογράφηση του δεκαπεντάχρονου Κωνσταντίνου Μήτσου έρχεται να ολοκληρώσει το βιβλίο μέσα από όμορφες και ποιοτικές εικόνες, που θυμίζουν ζωγραφιές.

Διδακτική προσέγγιση: Το συγκεκριμένο βιβλίο αποτελεί μια εξαιρετική επιλογή για μαθητές δημοτικού, αλλά και για αξιοποίηση εντός της διδασκαλίας. Είναι ιδανική επιλογή για ασκήσεις διαθεματικότητας με το μάθημα της γλώσσας κατά τη διδασκαλία, καθώς εκτός από το ιστορικό κομμάτι που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζει και λογοτεχνικό ενδιαφέρον, χάρη στις αφηγηματικές τεχνικές, που έχει επιλέξει η συγγραφέας, για να παρουσιάσει την ζωή του Κωνσταντίνου Κανάρη (εναλλαγή αφηγητή, αφήγηση σε α' ενικό πρόσωπο, αφηγητής παντογνώστης με μηδενική εστίαση σε ορισμένα σημεία, αφηγητής

πρόσωπο, ομοδιηγητικός με εσωτερική εστίαση σε άλλα σημεία, χώρος και χρόνος συνεχώς αλλάζουν μέσα από τις αναδρομές). Οι μαθητές μέσα από το κείμενο έχουν τη δυνατότητα να πλησιάσουν το ιστορικό πρόσωπο με ενσυνάισθηση, να κατανοήσουν την ιστορική προσωπικότητα και τα ιστορικά γεγονότα της ζωής του, να αναρωτηθούν και να ταυτιστούν τέλος με την αφηγήτρια, που και εκείνη βρίσκεται στο ρόλο του παιδιού, θαυμάζει τον ήρωα της Ελληνικής Επανάστασης. Μάλιστα ο/η εκπαιδευτικός θα μπορούσε με αφορμή το συγκεκριμένο βιβλίο, να περιπλανηθεί στην περιοχή εκτός σχολείου με τους μαθητές, να αναζητήσει αδριάντες και να ζητήσει από τους μαθητές να συνομιλήσουν με ιστορικά πρόσωπα των περιοχών τους, όπως έκανε και η αφηγήτρια του βιβλίου.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Γ: «Η Μεγάλη Επανάσταση», Κεφάλαιο 5: «Η Επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου».

ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ ΜΙΑ ΖΩΗ ΟΛΟ ΦΛΟΓΑ ΦΛΟΓΑ

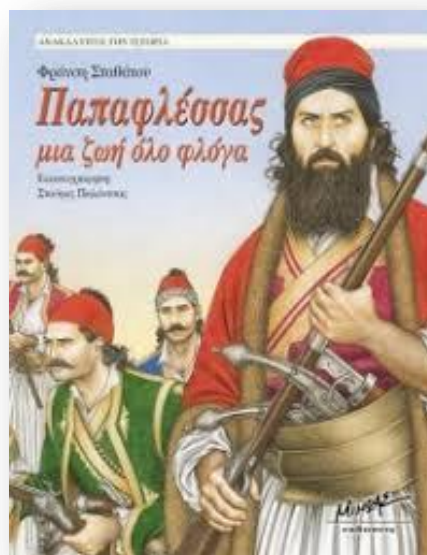
Προσωπογραφία

Πρόκειται για παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο της Φράνσης Σταθάτου, που εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 2003, από τις εκδόσεις Μίνωας και περιλαμβάνει 44 σελίδες.

Θέμα: Όπως γίνεται αντιληπτό από τον τίτλο του, το κυρίαρχο θέμα του βιβλίου είναι ο βίος και η αγωνιστική δράση του Παπαφλέσσα.

Πλοκή: Το βιβλίο θυμίζει αρκετά βιογραφία του ιστορικού προσώπου. Έναρξη της αφήγησης αποτελούν τα πρώιμα στάδια της παιδικής του ηλικίας. Η αφήγηση κορυφώνεται κατά την περιγραφή της αγωνιστικής του δράσης (μύηση στην Φιλική Εταιρεία, τελική μάχη στο Μανιάκι), γίνεται αναφορά στην ευφυή προσωπικότητα του (σχέδιο που κατέστρωσε στο μοναστήρι της Ρεκίτσας), στις επαναστατικές ιδέες του.

Συγγραφείας: Η Φράνση Σταθάτου αποφοίτησε από το Αρσάκειο Ψυχικού, πήρε διπλώματα αγγλικής και γαλλικής γλώσσας και εργάστηκε στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. Πρωτοεμφανίστηκε στη νεότερη "Διάπλαση των Παίδων". Συνεργάστηκε με διάφορα περιοδικά γράφοντας διηγήματα, χρονογραφήματα, ρεπορτάζ και ταξιδιωτικά κείμενα. Επίσης, έλαβε το Α΄ Βραβείο σε πανελλήνιο διαγωνισμό διηγήματος της Ενώσεως

Νέων Ελλήνων Λογοτεχνών. Ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την παιδική λογοτεχνία και βραβεύτηκε από την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, τη Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά, τον Κύκλο του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, το Υπουργείο Πολιτισμού με δύο Κρατικά Βραβεία Παιδικού Θεατρικού Έργου, καθώς και από το Υπουργείο Παιδείας για Αναγνωστικά του Δημοτικού. Συνεργάστηκε με την Ελληνική Ραδιοφωνία και την Τηλεόραση, γράφοντας κείμενα σε εκπομπές για παιδιά. Για χρόνια έγραφε στο παιδικό περιοδικό "Συνεργασία" της ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ. Ο Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου την τίμησε με το "Βραβείο Πηνελόπη Δέλτα" για το σύνολο του έργου της και για την προσφορά της στην ελληνική λογοτεχνία(<https://biblionet.gr/%cf%80%cf%81%ce%bf%cf%83%cf%89%cf%80%ce%bf/?personid=1774>).

Ανάλυση Περιεχομένου: Πρόκειται για λογοτεχνικό βιβλίο, με στοιχεία προσωπογραφίας. Ο τόπος της αφήγησης μοιράζεται ανάμεσα στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό (Κωνσταντινούπολη, Μολδοβλαχία, Ισμαήλιο). Ενώ ο χρόνος ακολουθεί την πορεία της ζωής του Παπαφλέσσα (1788-1825). Η ύπαρξη διαλόγων μέσα στο κείμενο, προσδίδει ζωντάνια στην αφήγηση, όπως άλλωστε συνηθίζεται στην παιδική λογοτεχνία. Ο λόγος είναι απλός και προσιτός για τους μικρούς αναγνώστες, απαλλαγμένος από δύσκολες έννοιες. Μέσα από την αφήγηση σκιαγραφείται ο χαρακτήρας του ιστορικού προσώπου, γνωστοποιούνται στους νεαρούς αναγνώστες οι ιδέες, οι σκέψεις και οι δράσεις του από την παιδική ηλικία, ως την ώριμη ηγετική του μορφή, η αυτοθυσία του για χάρη της πατρίδας και κατ' επέκταση η αξία της επανάστασης και σε τελικής ανάλυσης της ίδιας της ελευθερίας. Παράλληλα γίνεται γνωστή η έντονη σχέση του Παπαφλέσσα με τη θρησκεία, που τον οδήγησε να γίνει ιερέας. Στη συνέχεια καταγράφεται η προσωπική του διαμάχη του με τον Κολοκοτρώνη, όπου η συγγραφέας προσπαθεί να μεταφέρει τα βαθύτερα συναισθήματα του Παπαφλέσσα, όταν ο Κολοκοτρώνης φυλακίζεται. Τα επίθετα που κοσμούν το χαρακτήρα του Παπαφλέσσα είναι αρκετά και σε ορισμένα σημεία παρουσιάζουν μια υπερβολή, που θα μπορούσε να λείπει. Η εικονογράφηση του Σταύρου Παλάντσα μέσα στο βιβλίο είναι ιδιαίτερα συχνή, για την ακρίβεια κάθε σελίδα περιλαμβάνει εικόνες, που λειτουργούν συμπληρωματικά με το γραπτό κείμενο. Οι εικόνες θυμίζουν ζωγραφίες, απεικονίζουν τα σημαντικότερα γεγονότα της ζωής του που καταγράφονται, ενώ ιδιαίτερα έντονη είναι η εικόνα που αφορά την τελική μάχη του Παπαφλέσσα στο Μανιάκι, στη συγκεκριμένη εικόνα απεικονίζονται νεκρά κορμιά πολεμιστών από σφαίρες, αίμα που χύθηκε κατά τη μάχη, αλλά και άνθρωπο που μάχονται οπλισμένοι. Τέλος αρκετά συμβολική παρουσιάζεται η εικόνα, στην οποία ο Ιμπραήμ φιλά στο μέτωπο το νεκρό πια Παπαφλέσσα, θέλοντας να εκφράσει το θαυμασμό προς την ανδρεία και τη μεγαλειώδη προσωπικότητα.

Διδακτική προσέγγιση: Το συγκεκριμένο βιβλίο θα μπορούσε να λειτουργήσει συμπληρωματικά με το σχολικό βιβλίο, ως πηγή γνώσεων για τους νεαρούς μαθητές,

υπάρχουν ωστόσο κάποια σημαντικά κενά (π.χ. Το τέχνασμα του Παπαφλέσσα και η κατάληψη της Καλαμάτας) στην αφήγηση, τα οποία πρέπει να εξεταστούν από τον εκπαιδευτικό, ώστε με κάποια άλλη διδακτική μέθοδο να μεταφερθούν στους μαθητές. Επιπλέον η σκηνή της μάχης στο Μανιάκι από τη μία πλευρά, μεταφέρει τη σκληρή εικόνα του πολέμου στους μαθητές, από την άλλη πλευρά ο εκπαιδευτικός οφείλει να επιδείξει ιδιαίτερη προσοχή καθώς ορισμένοι μαθητές, ενδεχομένως να έρθουν σε δύσκολη θέση με τη βία της εικόνας. Τέλος μέσα από αυτό το βιβλίο οι μαθητές, έχουν τη δυνατότητα να πλησιάσουν νοητά την σπουδαία ιστορική προσωπικότητα, να κατανοήσουν την αξία της αυτοθυσίας, την ουσία της ελευθερίας που γευόμαστε καθημερινά, αλλά και ταυτόχρονα να μεταφερθούν στο ιστορικό παρελθόν, να περιηγηθούν και να δώσουν τις δικές τους ερμηνείες προς συζήτηση μέσα στην σχολική αίθουσα.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Γ: «Η Μεγάλη Επανάσταση», Κεφάλαιο 11: Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο - ο Παπαφλέσσας.

ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Παιδικό παραμύθι

Πρόκειται για παιδικό παραμύθι του Φίλιππου Μανδηλάρα, το οποίο εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 2014, από τις εκδόσεις Παπαδόπουλος και αποτελείται από 32 σελίδες.

Θέμα: Το βιβλίο έχει ως θέμα τις περιπέτειες των ελεύθερων πολιορκημένων του Μεσολογγίου.

Πλοκή: Η αφήγηση ξεκινά με τη παρουσίαση των ανθρώπων του Μεσολογγίου και της ζωή τους, τα δεινά που περνούσαν στα δύσκολα χρόνια του πολέμου. Έπειτα γνωστοποιείται το μήνυμα του ξεσηκωμού του έθνους, οι κάτοικοι του Μεσολογγίου με αγωνιστικό πνεύμα ψάχνουν όπλα και στρατηγική για αντιμετωπίσουν τον εχθρό. Το Μεσολόγγι βρίσκεται όμως σε μία θέση με πολλά φυσικά πλεονεκτήματα, με αποτέλεσμα οι Οθωμανοί να επιθυμούν να το καταλάβουν, γι' αυτό και το πολιορκούν. Ακολουθεί η εξιστόρηση της πολιορκίας του Μεσολογγίου από τους Τούρκους, ενώ τέλος η αφήγηση ολοκληρώνεται με την ιστορική έξοδο των πολιορκημένων αγωνιστών.

Συγγραφείας: (βλέπε σελ.46)

Ανάλυση περιεχομένου: Το βιβλίο του Φίλιππου Μανδηλάρα, τείνει να θυμίσει με τη μορφή του παιδικό παραμύθι. Η γλώσσα του είναι απλή και κατανοητή και προσιτή μέσα από

τους διαλόγους που διαθέτει. Η αφήγηση ωστόσο διαθέτει μια μελωδικότητα, καθώς τα κείμενα θυμίζουν μικρά ποιήματα με ρίμα. Με αυτό τον ιδιαίτερο τρόπο ο συγγραφέας κατορθώνει να συνεπάρει το ενδιαφέρον του μικρού αναγνώστη και να του παρουσιάσει ένα τόσο σημαντικό ιστορικό γεγονός όσο το δυνατόν πιο απλά και κατανοητά, προσφέρει επομένως πληροφορίες για τους πολιορκημένους Μεσολλογίτες (π.χ. «Από μικροί συνήθισαν στη στέρηση, στην πείνα, να βράζουν έμαθαν θαλασσινό νερό και σκίνα») αλλά και για τους εχθρούς τους (Κιουταχής Τούρκος στρατηγός, Ομέρ Βρυώνης Τουρκαλβανός πασάς) αλλά και για ιστορικά γεγονότα (π.χ. Η μάχη του Πέτα Ιούλιος 1822, όπου ηττήθηκαν οι Έλληνες από τους Οθωμανούς). Ο συγγραφέας παρουσιάζει το ιστορικό γεγονός με συνοπτικό τρόπο, αλλά και ουσιαστικό. Σε όλο το βιβλίο εμφανίζονται διδακτικές ερωτήσεις τις οποίες στο ρόλο του εκπαιδευτικού, ο συγγραφέας προσπαθεί να συνομιλήσει με τον μικρό αναγνώστη (π.χ. «Ποιοι είναι οι ήρωες της ιστορίας μας;»). Ο χρόνος στην αφήγηση τοποθετείται λίγο πριν την πολιορκία έως την μεγάλη έξοδο. Αξιοσημείωτο είναι πως και αυτό το βιβλίο όπως και προηγούμενο βιβλίο της ίδιας σειράς, που ήδη έχει αναλυθεί παραπάνω, διαθέτει στις τελευταίες του σελίδες παράρτημα με ιστορικές πληροφορίες που δίνουν τη δυνατότητα στους αναγνώστες, να πληροφορηθούν καλύτερα και να μάθουν και για επιπλέον ιστορικά γεγονότα. Η εικονογράφηση της Ναταλίας Καπατσούλιας, είναι ιδιαίτερα ζωντανή και παιχνιδιάρικη, τα σκίτσα της θυμίζουν ζωγραφιές αλλά και κόμικ, ενώ πολλές φορές είναι εμφανές το χιουμοριστικό στοιχείο στις εικόνες, γεγονός το οποίο κάνει το βιβλίο περισσότερο προσίτο και ενδιαφέρον.

Διδακτική αξιοποίηση: Το βιβλίο του Φίλιππου Μανδηλάρα μπορεί να αξιοποιηθεί κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, να διαβαστεί από τους μαθητές καθώς περιλαμβάνει διαλόγους και χιουμοριστικό ύφος. Θα ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η ιδέα δραματοποίησης ορισμένων διαλόγων εντός της τάξης. Οι μαθητές μπορούν να μεταφερθούν στο ιστορικό παρελθόν, να αντλήσουν κάποιες σημαντικές πληροφορίες και εντός της τάξης να συζητηθούν σημαντικά ζητήματα, κυρίως η σκοτεινή πλευρά του πολέμου και των επίμαχων τραυματικών γεγονότων. Με παρότρυνση του εκπαιδευτικού οι μαθητές μπορούν να αναζητήσουν και να ανακαλύψουν ιστορικά γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης με έντονη μορφή βίας, τόσο από την πλευρά των Οθωμανών, όπως οι σφαγές και η καταστροφή της Χίου (1822), καθώς και οι σφαγές και η καταστροφή των Ψαρών(1824), όσο και από την πλευρά των Ελλήνων, όπως η Άλωση της Τριπολιτσάς(1821). Να ακολουθήσει συζήτηση για τη βία και τη φρίκη του πολέμου, που απελευθερώνει βίαια ένστικτα. Σε επόμενο στάδιο να συζητηθούν τρόποι με τους οποίους μπορεί να διασφαλισθεί η ειρήνη, ώστε να κατανοήσουν οι μαθητές την αξία της. Τέλος να αντιληφθούν, πως ένας από τους πιο σημαντικούς λόγους για τον οποίο πρέπει να αναζητούμε και να ανακαλύπτουμε ολοένα και περισσότερο την ιστορία του παρελθόντος, αποτελεί η γνώση για τα λάθη που έχουν συμβεί στο παρελθόν, ώστε να αποφευχθούν στο μέλλον.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Γ: «Η Μεγάλη Επανάσταση», Κεφάλαιο 12: «Η δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου-Διονύσιος Σολωμός».

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ...ΜΙΚΡΟΙ-ΟΙ ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΤΟΥ 1821

Παιδικά διηγήματα

Πρόκειται για μία σειρά παιδικών διηγημάτων της Αγγελικής Δαρλάσης, που δημοσιεύθηκαν το Φεβρουάριο του 2020, από της εκδόσεις Μεταίχμιο. Το βιβλίο περιλαμβάνει 104 σελίδες.

Θέμα: Η ζωή και το έργο των μεγάλων Ελλήνων ηρώων της Επανάστασης του 1821. (Κολοκοτρώνης, Μπουμπουλίνα, Καραϊσκάκης, Κανάρης, Μαυρογένους)

Πλοκή: Κάθε διήγημα περιλαμβάνει γεγονότα και περιπέτειες και ιστορίες εμπνευσμένες από την προσωπικότητα και τα βιογραφικά στοιχεία σημαντικών Ελλήνων κι Ελληνίδων στην παιδική της ηλικία.

Συγγραφέας: Η Αγγελική Δαρλάση πραγματοποίησε μεταπτυχιακά σε Σπουδές Παράστασης στο Λονδίνο και Θεατρικές Σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και παρακολούθησε μαθήματα συγγραφής σε Ελλάδα και Αγγλία. Από το 1998 σκηνοθετεί για το θέατρο καθώς και για μουσικές συναυλίες και είναι από τα ιδρυτικά μέλη της «Ομάδας Θεάματος Η Άλλη Πλευρά» και της ανεξάρτητης δισκογραφικής εταιρείας «Puzzlemusik». Έχει κάνει θεατρικές μεταφράσεις κι έχει επιμεληθεί τη δραματουργική σύνθεση αρκετών παραστάσεων. Το 2000 βραβεύτηκε με το Β΄ βραβείο για νέους θεατρικούς συγγραφείς (Γ.Γ.Ν.Γ. – Θέατρο του Νότου). Το μυθιστόρημά της για παιδιά «Ονειροφύλακες» τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Παιδικής Λογοτεχνίας το 2005 και το «Τότε που κρύψαμε έναν άγγελο» με το «Βραβείο Κύκλου Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου» το 2010. Το βιβλίο της «Το παλιόπαιδο» (2014) πήρε Βραβείο σε εικονογράφο και συγγραφέα βιβλίου με πολύχρωμη εικονογράφηση για την εικονογράφηση και για το κείμενο, από τον Κύκλο Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου. Ασχολείται με το θέατρο στην εκπαίδευση διδάσκοντας Θεατρική Αγωγή και Στοιχεία Θεατρολογίας στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (<https://biblionet.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%89%CF%80%CE%BF/?personid=50912>).

Ανάλυση Περιεχομένου: Το βιβλίο αποτελείται από πέντε παιδικά διηγήματα: 1. Κάποτε θα πάω... αλλιώς. Ο Θωδωρής (Κολοκοτρώνης), 2. Γεννήθηκα σε φυλακή. Η Λασκαρίνα (Μπουμπουλίνα), 3. Όλα θα τα πω. Ο Γιώργης (Καραϊσκάκης), 4. Πλοία να

πετάνε. Ο Κωνσταντής (Κανάρης), 5. Δεν μπορεί... θα υπάρχουν ήρωες. Η Μαντώ (Μαυρογένους). Η γλώσσα της αφήγησης είναι απλή και κατανοητή. Στην αφήγηση επικρατούν οι γλαφυρές περιγραφές και έντονες εικόνες. Οι ήρωες παρουσιάζονται με το μικρό της όνομα, με αποτέλεσμα να μοιάζουν πιο οικείοι, απαλλαγμένοι από το μύθο της, πιο ανθρώπινοι, πιο προσιτοί. Η επιλογή της Δαρλάση, να παρουσιάσει μέσα από τη μυθοπλασία την παιδική ζωή των μεγάλων ηρώων της Ελληνικής Επανάστασης, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς με αυτό τον τρόπο μπορεί να προσεγγίσει το μικρό αναγνωστικό κοινό και να του παρουσιάσει και μία άλλη πτυχή των ιστορικών προσώπων. Αν και το κείμενο έχει μυθοπλασιακό χαρακτήρα, σε πολλά σημεία της αφήγησης παρατίθενται πραγματικά γεγονότα της ζωής των ηρώων. Η εικονογράφηση της Σοφίας Παπαδοπούλου, θυμίζει αρκετά σύγχρονο κόμικ, με προσωπογραφίες των ηρώων, ή σκηνών της αφήγησης. Μάλιστα της φορές τα σκίτσα της συμπληρώνουν το γραπτό κείμενο, με τέτοιο τρόπο ώστε να θυμίζει η μορφή του παιδικό παραμύθι. Η ανάγνωση γίνεται πιο περιπετειώδης και τα παιδικά χρόνια των μεγάλων-μικρών ηρώων, κάνουν το βιβλίο ιδιαίτερα ελκυστικό και ευανάγνωστο για της μικρούς μαθητές.

Διδακτική Προσέγγιση: Το βιβλίο μπορεί να αξιοποιηθεί από τον/την εκπαιδευτικό κατά τη διδασκαλία, οι μαθητές μπορούν να χωριστούν σε ομάδες, κάθε ομάδα θα αναλάβει από ένα διήγημα και θα κλιθεί να παρουσιάσει το περιεχόμενο και την πλοκή του εντός της τάξης καθώς και όσα της έκαναν ιδιαίτερη εντύπωση καθώς το διάβασαν αλλά και ποιες πληροφορίες έλαβαν για της ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης. Σε επόμενο στάδιο με αφορμή το βιβλίο, όπου οι ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης παρουσιάζονται ως μικρά παιδιά, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να εκτυπώσει εικόνες της π.χ. το έργο της S. E. Eynard «Η καταστροφή των Ψαρών», το έργο του Κ.Γ. Παπαγιαννάκη «Το Ελληνόπουλο», το έργο του Ν. Γύζη «Το σκλαβοπάζαρο», το έργο του Ν. Λύτρα «Το ψαριανό μοιρολόγι», το έργο του Θ. Π. Βρυζάκη: «Μακεδόνας ανάπηρος κατά την έξοδο του Μεσολογγίου», το έργο του Δ. Τσόκου «Βάφτιση σε εκκλησία της Ζακύνθου» κ.α. και να της μοιράσει μέσα στην τάξη. Θα ακολουθήσει συζήτηση για τη ζωή των παιδιών εκείνης της εποχής. Τι παρατηρούν της εικόνες; Ποια είναι τα συναισθήματα των παιδιών που απεικονίζονται; Θα σχολιάσουν την ενδυμασία της, ενώ τέλος θα γίνει ανταλλαγή απόψεων σχετικά με τη θέση και το ρόλο των παιδιών κατά την Ελληνική Επανάσταση.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Γ: «Η Μεγάλη Επανάσταση», Κεφάλαιο 3: «Η επανάσταση στην Πελοπόννησο», Κεφάλαιο 5: «Η Επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου», Κεφάλαιο 7: «Η άλωση της Τριπολιτσάς», Κεφάλαιο 8: «Οι αγώνες του Κανάρη», Κεφάλαιο 9: «Η εκστρατεία του Δράμαλη-Δερβενάκια», Κεφάλαιο 10: «Ο Μάρκος Μπότσαρης», Κεφάλαιο 13: «Οι αγώνες του Καραϊσκάκη».

ΜΑΓΚΑΣ

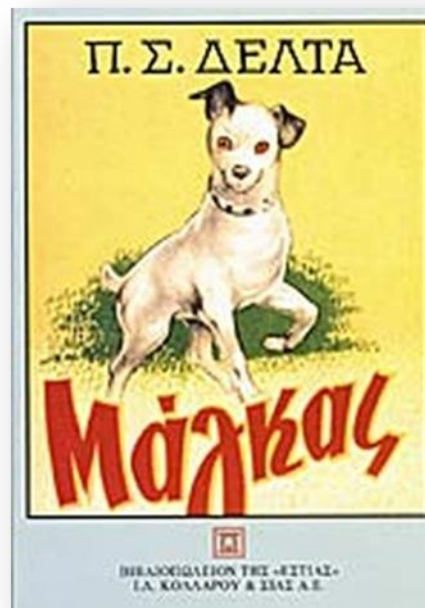
Εφηβικό ιστορικό μυθιστόρημα

Πρόκειται για το λογοτεχνικό βιβλίο της Π. Δέλτα, που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1935, από τις εκδόσεις Κασταλία. Το βιβλίο περιλαμβάνει 358 σελίδες.

Θέμα: Ο Μάγκας είναι ένα σκυλί ράτσας fox terrier, που ζει με τα εύπορα αφεντικά του στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Κάποια στιγμή ο Μάγκας το σκάει από το σπίτι και έρχεται αντιμέτωπος με πολλές περιπέτειες.

Πλοκή: Το βιβλίο ξεκινά με το ταξίδι της οικογένειας Βασιωτάκη, προς την Αλεξάνδρεια για επαγγελματικούς λόγους. Ο Μάγκας, το σκυλί της οικογένειας κάποια στιγμή αποφασίζει να το σκάσει από το σπίτι και έτσι αρχίζουν γι' αυτόν οι πραγματικές δυσκολίες. Στις περιπέτειες που θα ακολουθήσουν, θα τον συντροφεύσει ένας αδέσποτος σκύλος, που ζει στο δρόμο, ο Αφράτος. Μέσα από αυτές τις περιπέτειες ο Μάγκας γνωρίζει το σκληρό πρόσωπο της ζωής, αλλά και προσφέρει πολλές πληροφορίες για την Ελληνική Επανάσταση του 1821, για τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 αλλά και για τον Μακεδονικό Αγώνα. Η αφήγηση ολοκληρώνεται με την απόφαση του σκύλου να ακολουθήσει το αφεντικό του πίσω στην Ελλάδα και να συμμετέχει στον αγώνα για την απελευθέρωση της Μακεδονίας (καθώς έχει προηγηθεί η επιστροφή του στην Αλεξάνδρεια και στο σπίτι μετά από τις περιπέτειες του).

Συγγραφέας: Η Πηνελόπη Δέλτα υπήρξε ελληνίδα συγγραφέας, κυρίως ιστορικών μυθιστορημάτων για παιδιά και νέους. Παράλληλα με τη λογοτεχνία η Πηνελόπη Δέλτα ασχολήθηκε και με τις παιδαγωγικές μελέτες, το 1910 εκδόθηκε το βιβλίο της: «Στοχασμοί περί της ανατροφής των παιδιών μας». Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το ιστορικό ερευνητικό της έργο, που οδήγησε στη συγκέντρωση σημαντικού αρχειακού υλικού για την ελληνική ιστορία. Ξεκίνησε με τις καταγραφές των απομνημονευμάτων των μακεδονομάχων, οι οποίες αποτελούν σήμερα πολύτιμες ιστορικές πηγές και κατόρθωσε να συλλέξει προφορικές μαρτυρίες και διηγήσεις για τα πιο σημαντικά, πολιτικά και πολεμικά γεγονότα του καιρού της. Μερικά από τα πιο γνωστά της έργα είναι ο Τρελαντώνης (1932), Στα μυστικά του

βάλτου (1937), Μάγκας (1937), Παραμύθι χωρίς όνομα (1910), Τον καιρό του Βουλγαροκτόνου (1911) κ.α.
(https://www.benaki.org/index.php?option=com_landings&view=delta&Itemid=864&lang=el)

Ανάλυση Περιεχομένου: Πρόκειται για ένα βαθιά συναισθηματικό μυθιστόρημα, με βασικό ήρωα όχι έναν άνθρωπο, αλλά ένα σκύλο με το όνομα «Μάγκας». Ο ενθουσιώδης και εκρηκτικός χαρακτήρας του σκύλου σε πολλά σημεία του βιβλίου, θυμίζει σε μεγάλο βαθμό τις παιδικές προσωπικότητες, που δειψούν για περιπέτειες και νέες αναζητήσεις. Ο μικρόσωμος σκύλος, συχνά κάνει ζημιές και οδηγείται σε μπελάδες. Η αφήγηση γίνεται σε α' πρόσωπο, ο σκύλος ουσιαστικά διηγείται σα να είναι άνθρωπος, τις περιπέτειές του. Η γλώσσα είναι απλή και κατανοητή, με έντονες αλλά όχι φλύαρες περιγραφές, ο σκύλος περιπλανιέται σε διάφορους τόπους και ο αναγνώστης μέσα από την αφήγηση του αισθάνεται, πως τον ακολουθεί σε κάθε του περιπλάνηση. Η αφήγηση διάφορων ιστορικών γεγονότων, μέσα από την οπτική ενός ζώου, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και προσδίδει μια διασκεδαστική ατμόσφαιρα στο έργο, που ενδεχομένως θα αιχμαλωτίσει το ενδιαφέρον των μικρών αναγνωστών, οι οποίοι συχνά τρέφουν μεγάλη αγάπη προς τα ζώα. Το ύφος είναι ιδιαίτερα γλαφυρό, άλλοτε μέσα από ξεκαρδιστικά στιγμιότυπα, άλλοτε μέσα από τρυφερές ή δραματικές στιγμές που προκύπτουν. Παράλληλα είναι αρκετά ελκυστικοί οι στοχασμοί του ζώου, στην προσπάθειά του να κατανοήσει τον κόσμο των ανθρώπων αλλά και την ίδια τη ζωή. Επιπλέον η ύπαρξη διαλόγων κάνουν τον λόγο πιο άμεσο και δίνουν έντονη ζωντάνια στην αφήγηση. Η γλώσσα της Π. Δέλτα είναι απλή και κατανοητή για τους μικρούς αναγνώστες, περιλαμβάνονται κάποιες λέξεις της δημοτικής, κυρίως ντοπιολαλιές που προέρχονται από την Ελληνική κοινότητα της Αλεξάνδρειας, όπου και έζησε και η ίδια η συγγραφέας.

Διδακτική προσέγγιση: Για την παρούσα εργασία, μπορούν να αξιοποιηθούν ορισμένα κεφάλαια, στα οποία μέσα στην αφήγηση γίνεται λόγος για ιστορικά γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης. Στο ΙΔ' Κεφάλαιο του βιβλίου με τίτλο: «Καπετάν Μανόλης», γίνεται λόγος για τον θάνατο ενός συγγενικού προσώπου της οικογένειας Βασιωτάκη, που έμενε στα Χανιά. Πρόκειται για τον Μπάρμπα-Μανόλη του οποίου την ιστορία διηγείται η γιαγιά της οικογένειας (στα εγγόνια της και μαζί τους ακούει και ο Μάγκας), για τη συμμετοχή του στην Ελληνική Επανάσταση, όπου ο Καπετάν-Μανόλης είχε χάσει μάλιστα το χέρι του. Τονίζεται η συμμετοχή του Καπετάν-Μανόλη στον πόλεμο ήδη από την παιδική ηλικία, η γιαγιά μιλά εν συντομία για τη γνωριμία του με τον Αθανάσιο Διάκο αλλά και με το Μάρκο Μπότσαρη με τον οποίο μάλιστα συνεργάστηκε. Στο επόμενο κεφάλαιο ΙΕ': «Μεσολόγγι», η γιαγιά συνεχίζει να αφηγείται για την συμμετοχή του Καπετάν-Μανόλη στην Ελληνική Επανάσταση, καθώς σε ηλικία δεκαπέντε ετών βρέθηκε στο Μεσολόγγι (1922) στο

πλευρό του Μάρκου Μπότσαρη στην πρώτη πολιορκία. Ακολουθεί αφήγηση για την προδοσία του Βαρνακιώτη και τη συνεργασία του με τον Κιουταχή και τον Ομέρ Βριώνη: «πήγε στον Ομέρ Βρυώνη, πρόδωσε τους συντρόφους του, και προσκύνησε τον Τούρκο». Γίνεται αναφορά στην αυτοθυσία του Μπότσαρη και του Μαυροκορδάτο: «απ' όλα, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και ο Μάρκος Μπότσαρης, ορκίστηκαν να σώσουν το Μεσολόγγι ή να πεθάνουν» και τέλος το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη μάχη στο Κεφαλόβρυσο. Επιπλέον μπορεί να αξιοποιηθεί και το κεφάλαιο ΙΣΤ': «Ψαρρά». Στην αρχή αυτού του κεφαλαίου γίνεται αναφορά στην καταστροφή της Χίου από τους Τούρκους: «στην αρχή της Επανάστασής είχε 113.000 κατοίκους, σχεδόν όλους Έλληνες, και που το κατέστρεψαν οι Τούρκοι τον Απρίλιο του 1822», ενώ στη συνέχεια γίνεται λόγος για την καταστροφή των Ψαρρών, όπου επίσης είχε ταξιδέψει ο Καπετάν-Μανόλης και μάλιστα εκεί ακρωτηριάστηκε. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αφήγηση για την έξοδο του Μεσολογγίου, όπου μάλιστα ο Καπετάν-Μανόλης πολεμούσε με το ένα χέρι. Αυτές οι τρεις ενότητες μπορούν να αξιοποιηθούν εντός της τάξης, από τον/την εκπαιδευτικό να γίνει ανάγνωση τους και να ακολουθήσει συζήτηση. Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από τους μαθητές, να γράψει ο καθένας από ένα γράμμα ως Καπετάν-Μανόλης προς την οικογένειά του, κάθε παιδί καλείται να γράψει γράμμα για διαφορετική περίοδο της ζωής του Καπετάν-Μανόλη (πρώτη πολιορκία Μεσολογγίου, καταστροφή των Ψαρρών, έξοδος του Μεσολογγίου, αφού έχει γεράσει και ζει τα τελευταία του χρόνια στα Χανιά). Ενώ μπορεί να ολοκληρωθεί η διδασκαλία με συζήτηση, για την αναπηρία και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Γ: «Η Μεγάλη Επανάσταση», Κεφάλαιο 4: «Η Επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα», Κεφάλαιο 5: «Η επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου», Κεφάλαιο 10: «Μάρκος Μπότσαρης», Κεφάλαιο 12: «Η δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου-Διονύσιος Σολωμός».

5.2 Ποίηση ποιοτικά χαρακτηριστικά και συνάφεια με το σχολικό βιβλίο

Αναζητήθηκαν και συγκεντρώθηκαν για την παρούσα εργασία 21 ποιήματα, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Πολλά από τα ποιήματα τα οποία συγκεντρώθηκαν, αποτελούν από μόνα τους αδιαμφισβήτητες ιστορικές πηγές, που αξίζει να μελετηθούν από τους μαθητές. Παρά τις συνεχόμενες προσπάθειες να βρεθεί παιδική ποίηση, που να αφορά αποκλειστικά την ελληνική επανάσταση του 1821, δεν εντοπίστηκαν ποιήματα με παιδικό ύφος, ώστε να ενταχθούν. Προτιμήθηκε επομένως να αξιοποιηθούν ποιήματα τα οποία ανήκουν στον ευρύτερο χώρο της ποίησης. Η βοήθεια των και η υποστήριξη εκπαιδευτικών κρίνεται απαραίτητη, για την κατανόησή τους.

ΘΟΥΡΙΟΣ

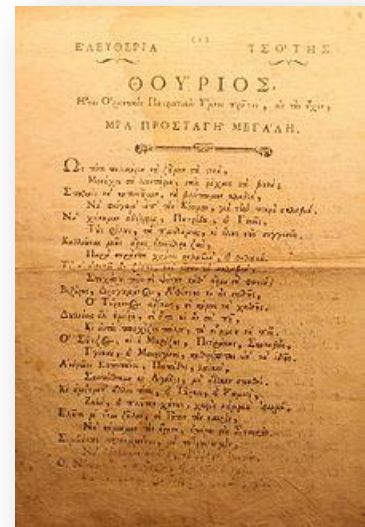
Πρόκειται για ποίημα (πατριωτικός ύμνος), του Ρήγα Βελεστινλή που γράφτηκε το 1797 και περιλαμβάνει 126 στίχους.

Θέμα: Η προτροπή του ποιητή προς του σκλαβωμένους Έλληνες, για επανάσταση κατά των Τούρκων.

Συγγραφέας: Ο Ρήγας Βελεστινλής ή Ρήγας Φεραίος υπήρξε Έλληνας συγγραφέας, πολιτικός, στοχαστής και επαναστάτης. Θεωρείται εθνομάρτυρας και πρόδρομος της Ελληνικής Επανάστασης του 1821

(https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A1%CE%AE%CE%B3%CE%B1%CF%82_%CE%92%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%BB%CE%AE%CF%82).

Ανάλυση Περιεχομένου: Πρόκειται για πατριωτικό Επαναστατικό άσμα με φιλελεύθερο περιεχόμενο, ένα έμμετρο κείμενο με στοιχεία αφηγηματικότητας. Η λέξη θούριος, είναι ένα αρχαιοελληνικό επίθετο που σήμαινε ορμητικός και πολεμικός, επομένως είδη από τον τίτλο είναι φανερό, πως πρόκειται για ένα ποίημα με ιδιαίτερα έντονα επαναστατικό ύφος. Κατά τον Δ. Καραμπερόπουλο η λέξη «Θούριος» πριν από την κυκλοφορία του ποιήματος δεν χρησιμοποιούνταν, ωστόσο μετέπειτα αρχίζει να καταγράφεται στο ελληνικό λεξιλόγιο, έτσι ο «Θούριος» γίνεται πασίγνωστος στο ευρύ κοινό σε μικρούς και μεγάλους. Πρόκειται για ένα ποίημα που προσφέρει την εμπειρία της σκλαβιάς, τα βάσανα, την αγανάκτηση ενός υποδουλωμένου λαού. Ο Βελεστινλής συμπυκνώνει σε αυτό το ποίημα το δημοτικό τραγούδι μαζί με το χορός και προστάζει τον

λαό για επανάσταση (Καραμπερόπουλος, 2009:11-15). Η γλώσσα στο ποίημα είναι δημοτική φαναριώτικη και διαθέτει ορισμένους ιδιοματισμούς (κάλλιο, στες ράχες, να ζούμεν κ.α.), οι οποίοι ενδεχομένως θα δυσκολέψουν τους μικρούς αναγνώστες. Ο Βελεστινλής χρησιμοποιεί συχνά το α' πληθυντικό πρόσωπο, απευθύνεται στον σκλαβωμένο λαό και τοποθετεί και τον εαυτό του στο σύνολο, συμπάσχοντας στα δεινά τους (να βλέπωμεν, να ζούμεν, να χάνωμεν κ.α.). Σε άλλα σημεία κάνει χρήση του β' ενικού προσώπου, θέλωντας να απευθυνθεί άμεσα στον αναγνώστη, μάλιστα χρησιμοποιεί και ρητορικές ερωτήσεις, με σκοπό να προβληματίσει και να ξεσηκώσει (Τι σ' ωφελεί αν ζήσεις ...σκλαβιά). Ενώ τέλος στον όρκο, που καλεί να δώσουν οι σκλαβωμένοι, μιλά σε α' ενικό πρόσωπο, η φωνή του ενώνεται με την φωνή των υποδουλωμένων ελλήνων και γίνονται όλοι «ένα», για το κοινό καλό και την απόκτηση της πολυπόθητης ελευθερίας. Το ύφος παρουσιάζεται ιδιαίτερα ζωντανό, απλό και παραστατικό. Ο στίχος είναι ιαμβικός οξύτονος 13σύλλαβος, κάθε στίχος αποτελείται από έναν 7σύλλαβο και έναν 6σύλλαβο, με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία. Μέσα στο ποίημα τονίζονται οι δυσκολίες των κλεφτών από τη σκλαβιά, τα αποτελέσματα της δουλείας αλλά και η προτροπή ή το κάλεσμα για απελευθερωτικό αγώνα, ενώ το ποίημα ολοκληρώνεται με τον μεγάλο όρκο για τον επαναστατικό αγώνα. Μέσα στο ποίημα είναι συχνές οι μεταφορές, οι παρομοιώσεις και οι παραστατικές εικόνες. Το σχολικό βιβλίο περιλαμβάνει ένα κομμάτι του Θούριου ως παράλληλο κείμενο. Η Ποίηση συχνά δυσκολεύει τους μικρούς μαθητές, ωστόσο έχει τη δύναμη να μεταφέρει στο κλίμα μιας εποχής και να ταξιδέψει τους νεαρούς μαθητές στο ιστορικό παρελθόν, ιδιαίτερα στην περίπτωση που ένα ποίημα, όπως ο Θούριος επηρέασε και ενέπνευσε τους υποδουλωμένους Έλληνες, ώστε να επαναστατήσουν. Ο λόγος του Ρήγα είναι αρκετά κατανοητός, καθώς απευθύνεται στον απλό λαό, για να τον ξεσηκώσει, επομένως το ποίημα είναι αρκετά προσιτό για τους μαθητές, σε συνδυασμό πάντα με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού όπου χρειαστεί. Μάλιστα σε ορισμένα σημεία ο Ρ. Βελεστινλής καλεί και άλλους λαούς να ξεσηκωθούν και να συνεργαστούν για το κοινό καλό, την ελευθερία: «Βουλγάροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμιοί...παντού να ξακουσθή», που είναι σημαντικό να συζητηθεί με τους μαθητές εντός της τάξης.

Διδακτική προσέγγιση: Στην περίπτωση του Θούριου, μιλάμε για μια ιστορική πηγή που ενέχει ωστόσο το λογοτεχνικό στοιχείο, ο εκπαιδευτικός δε χρειάζεται να εμμένει τόσο στην ανάλυση του ποιήματος, οι μαθητές είναι ωφέλιμο να κατανοήσουν, μέσα από αυτό το ποίημα την ύψιστη σημασία της τέχνης στη ζωή των ανθρώπων και ιδιαίτερα σε κρίσιμες ιστορικές περιόδους. Διαθεματικά ο/η εκπαιδευτικός θα μπορούσε με ασκήσεις δημιουργικής γραφής, να ζητήσει από τους μαθητές να φτιάξουν ένα δικό τους ποίημα για την Ελληνική Επανάσταση ή ακόμη και να ζωγραφίσουν κάτι σχετικό με τα συναισθήματα που τους προκάλεσε η ανάγνωση του Ποιήματος.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Β:«Οι Έλληνες κάτω από την οθωμανική και λατινική κυριαρχία (1453-1821), Κεφάλαιο 8:«Ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής».

ΕΙΣ ΜΑΡΚΟ ΜΠΟΤΣΑΡΗ

Πρόκειται για Ποίημα του Διονύσιου Σολωμού που γράφτηκε λίγο μετά το θάνατο του Μάρκου Μπότσαρη τον Αύγουστο του 1823 (μη ολοκληρωμένο). Το ποίημα δημοσιεύτηκε στη μεταθανάτια έκδοση του σολωμικού έργου από τον Πολυλά (Διονύσιου Σολωμού Τα Ευρισκόμενα, Κέρκυρα [1859] 1998) και συμπεριλαμβάνεται στις εκδόσεις Απάντων που ακολούθησαν. Περιλαμβάνει 40 στίχους.

Θέμα: Η αγωνιστικότητα και ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη.

Ποιητής: Ο Διονύσιος Σολωμός ήταν Έλληνας ποιητής, πιο πολύ γνωστός για τη συγγραφή του ποιήματος «Ύμνος εις την Ελευθερίαν», οι πρώτες δύο στροφές του οποίου έγιναν ο εθνικός ύμνος της Ελλάδας. Θεωρείται εθνικός ποιητής, όχι μόνο για τη συγγραφή του εθνικού ύμνου αλλά και για το γεγονός πως υπήρξε ο πρώτος που καλλιέργησε συστηματικά τη δημοτική γλώσσα και άνοιξε το δρόμο για τη χρησιμοποίησή της στη λογοτεχνία, αλλάζοντας ακόμη περισσότερο τη στάθμη της. Ήταν απόφοιτος της Νομικής σχολής του Πανεπιστήμιου της Παβίας

(https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%B9%CE%BF%CE%BD%CF%8D%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%82_%CE%A3%CE%BF%CE%BB%CF%89%CE%BC%CF%8C%CF%82).

Ανάλυση Περιεχομένου: Η γλώσσα στο ποίημα είναι δημοτική, με μερικούς ιδιοματισμούς, ωστόσο αρκετά κατανοητή. Το ποίημα αποτελείται από 40 στίχους, πολλοί από τους οποίους έχουν ομοιοκαταληξία. Οι ζωντανές εικόνες επικρατούν σε πολλά σημεία του ποιήματος. Το ύφος είναι γλαφυρό και ιδιαίτερα ζωντανό και πολλές φορές έντονο,

καθώς ο ποιητής μιλά για το θάνατο ενός σπουδαίου προσώπου. Ο ποιητής υμνεί το μεγαλείο του Μάρκου Μπότσαρη και καλεί τον κόσμο να θρηνήσει για το θάνατο της σπουδαίας αυτής προσωπικότητας, γυναίκες, παιδιά, όλοι θρηνούν μαζί του. Το ποίημα θυμίζει σε αρκετά σημεία μοιρολόι. Παράλληλα υπάρχουν πολλές αναφορές στα ομηρικά έπη («Τὸ λείψανο, ποῦχε γλυτώσει ὁ Πρίαμος μὲ θρήνους, μὲ δῶρα», «Ἐβγήκαν μαζί τῆς θλιμμένης Τρωάδας ἀπ’ ὅλα τὰ μέρη»), που ενδεχομένως να δυσκολέψουν τους μαθητές στην κατανόηση τους.

Διδακτική Προσέγγιση: Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει το συγκεκριμένο ποίημα ως αφορμή, ή ως πηγή συζήτησης εντός της τάξης, ωστόσο θα πρέπει σε αρκετά σημεία να βοηθά και να δίνει πληροφορίες στους μαθητές σε τυχόν απορίες, που θα προκύψουν. Κατά την ανάγνωση του ποιήματος, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να προβάλλει συνδυαστικά εικόνες σχετικές με τον Μπότσαρη ώστε να τραβήξει το ενδιαφέρον των μαθητών, όπως με το έργο: «Μάρκος Βότσαρης» του Νηματοποιείου και Βαφείου Δ.Ν. Πιεράκου, με το έργο του Θεόφιλου: «Ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη», αλλά μέσα από το αρχείο του μουσείου Μπενάκη:

(https://www.benaki.org/index.php?option=com_collectionitems&view=collectionitem&id=108768&Itemid=0&lang=el), και να ακολουθήσει έπειτα ένας γόνιμος διάλογος γύρω από τις δύο αυτές ιστορικές προσωπικότητες (Μπότσαρης, Σολωμός) αλλά να αναζητηθούν οι λόγοι, που ενδεχομένως ώθησαν το Διονύσιο Σολωμό να γράψει το συγκεκριμένο ποίημα.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Γ: «Η Μεγάλη Επανάσταση», Κεφάλαιο 10: «Ο Μάρκος Μπότσαρης».

ΤΟ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΟ

Πρόκειται για ποίημα του Βίκτωρ Ουγκώ σε μετάφραση του Κωστή Παλαμά (1885), που γράφτηκε το 1928 και περιλαμβάνει 36 στίχους.

Θέμα: Αναφέρεται στην καταστροφή της Χίου από τους Οθωμανούς Τούρκους στις 30 Μαρτίου 1822.

Συγγραφέας: Ο Βίκτωρ Ουγκώ υπήρξε Γάλλος μυθιστοριογράφος, ποιητής, δοκιμιογράφος και δραματουργός. Είναι ένας από τους μεγαλύτερους εκφραστές του κινήματος του Γαλλικού ρομαντισμού. Από τα εφηβικά του χρόνια ξεκίνησε τις μεταφράσεις έργων και τις ποιητικές του εργασίες. Από πολύ νωρίς ξεκινά να εκδίδει ποιητικές συλλογές και μυθιστορήματα. Παράλληλα ασχολήθηκε ενεργά με την πολιτική. Θεωρείται ο μεγαλύτερος Γάλλος συγγραφέας του άμεσου μετεπαναστατικού περιβάλλοντος, ήταν ο ποιητής του νέου κόσμου, ο προφητικός, παραισθησιακός φιλόσοφος και μυθοπλάστης μιας

ριζικά νέας εποχής. Τέλος ο Βίκτωρ Ουγκώ υπήρξε μεγάλος φιλέλληνας

(https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%92%CE%AF%CE%BA%CF%84%CF%89%CF%81_%CE%9F%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%8E).

Ανάλυση Περιεχομένου: Το ποίημα του Βίκτωρ Ουγκώ σε μετάφραση από τον Κωστή Παλαμά, χαρακτηρίζεται από έντονες εικόνες και περιγραφές. Ήδη από τις πρώτες στροφές γίνεται αντιληπτό, πως το ποίημα αναφέρεται στην καταστροφή της Χίου («Τούρκοι διαβήκαν. Χαλασμός, θάνατος πέρα ως πέρα. Η Χίο, τα' όμορφο νησί, μαύρη απομένει ξέρα, με τα κρασιά, με τα δεντρά... καθρέφτιζε μεσ' τα νερά.»). Μέσα σε αυτή την εικόνα καταστροφής και πολέμου ο Βίκτωρ Ουγκώ, παρατηρεί και περιγράφει ένα μικρό ελληνόπουλο, που βιώνει μπροστά στα μάτια του την καταστροφή του τόπου του. Υπάρχουν πολλά επίθετα, που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για να περιγράψει την εικόνα του μικρού παιδιού (φτωχό, άτυχο, ξυπόλυτο). Έπειτα από την περιγραφή της εικόνας του παιδιού, ακολουθούν μια σειρά ερωτήσεων, οι οποίες βασανίζουν τον συγγραφέα και απευθύνονται στο μικρό ελληνόπουλο (π.χ.: «Σαν τι μπορούσε να σου διώξει τάχα το μαράζι;»). Ο Φιλέλληνας συγγραφέας θέλει με αυτό τον τρόπο να δείξει τη συμπόνια του προς τον πονεμένο λαό, αλλά και την επιθυμία του να βοηθήσει όπως μπορεί. Σε όλο το ποίημα το μικρό παιδί παραμένει βουβός παρατηρητής της καταστροφής, όμως έπειτα από τις ερωτήσεις του συγγραφέα, παίρνει στις τελευταίες στροφές το λόγο και απαντά: «Διαβάτη, μου κράζει το Ελληνόπουλο με το γαλάζιο μάτι: Βόλια, μαπαρούτι θέλω. Νά.»). Με αυτή την απάντηση ο συγγραφέας, θέλει να αποτυπώσει την επαναστατικότητα και τη δύναμη του ελληνικού λαού, αλλά και την ανάγκη του για την απελευθέρωση, την αξία της ελευθερίας, που είναι πιο σημαντική και από τον ίδιο το θάνατο.

Διδακτική προσέγγιση: Το παρόν ποίημα, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί κατά τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας από τον/την εκπαιδευτικό. Η ύπαρξη ενός παιδιού μέσα στο ποίημα, που βιώνει την συνθήκη του πολέμου, μπορεί να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών, οι οποίοι ενδεχομένως με την καθοδήγηση του δασκάλου, θα προσπαθήσουν να κατανοήσουν την πληγή του πολέμου στη ζωή ενός παιδιού και την ανάγκη για ελευθερία. Η μετάφραση του Παλαμά έγινε το 1885, όπως είναι φυσικό η γλώσσα του ποιήματος, διαθέτει κάποιες δύσκολες έννοιες οι οποίες πρέπει να αποσαφηνιστούν από τον δάσκαλο, ώστε να είναι προσιτή η κατανόηση του ποιήματος απ' όλους τους μαθητές. Θα ήταν γόνιμο να ζητηθεί από τα παιδιά, να καταγραφούν τις σκέψεις του παιδιού, που παρουσιάζεται στο ποίημα (πως νιώθει, τι σκέψεις κάνει για το μέλλον του κ.α.). Τέλος μπορεί να γίνει αναζήτηση με την καθοδήγηση του/της εκπαιδευτικού, για την έμπνευση που άσκησε η Ελληνική Επανάσταση σε άλλους λαούς και κυρίως σε ανθρώπους των τεχνών, να αναζητηθούν και άλλα λογοτεχνικά έργα, μουσική, έργα ζωγραφικής που άντλησαν το περιεχόμενο τους από την Ελληνική Επανάσταση και τα ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα που τη σημάδεψαν.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Γ: «Η Μεγάλη Επανάσταση», Κεφάλαιο 5: « Η Επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου», Κεφάλαιο 14: « Ο Φιλελληνισμός».

ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

Πρόκειται για τα ποιητικά συνθέματα του Διονύσιου Σολωμού, τα οποία γράφτηκαν από το 1834-1847. Το ποίημα παραδόθηκε με τη μορφή τριών σχεδιασμάτων, ύστερα από προσεκτική μελέτη των αρχείων του ποιητή από τον Ιάκωβο Πολυλά.

Θέμα: Ο αγώνας των υπερασπιστών του Μεσολογγίου, κατά τη δωδεκάμηνη διάρκεια της δεύτερης πολιορκίας του από τους Οθωμανούς.

Συγγραφέας: βλ. σελίδα 63.

Ανάλυση Περιεχομένου: Ο Σολωμός βιώνει τα γεγονότα της δεύτερης πολιορκίας του Μεσολογγίου από κοντά, ωστόσο αποφασίζει να γράψει για τα γεγονότα σε μεταγενέστερο χρόνο έπειτα από δέκα έτη, πιο ώριμος ποιητικά. Πρόκειται για ένα ποίημα με έντονο λυρικό στοιχείο, ενώ η αγάπη για την πατρίδα είναι έκδηλη σε πολλά σημεία. Όπως προαναφέρθηκε το ποίημα δεν είναι ενιαίο, αλλά αποτελείται από τρία σχέδια. Το πρώτο σχέδιο διαθέτει λυρικό ύφος, το δεύτερο σχέδιο περιέχει τα πιο σημαντικά κομμάτια (61 αποσπάσματα σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία), ενώ το τρίτο σχέδιο αποτελείται από δεκαπέντε αποσπάσματα. Το κυρίαρχα ζητήματα που αναλύονται σε όλο το έργο είναι τα δείνα και οι συνεχείς αγώνες των πολιορκημένων, η ελευθερία των οποίων έρχεται μέσα από την πνευματική νίκη, ενάντια σε κάθε μορφής πειρασμό. Συχνά γίνεται λόγος για την εσωτερική ελευθερία, που είναι πηγή δύναμης, απέναντι σε όλα τα προβλήματα και τις κακουχίες (πεινα, σωματική εξασθένηση κ.α.). Η ομορφιά της φύσης τονίζεται σε πολλά σημεία μέσα στο έργο, οι εικόνες και οι περιγραφές έντονες, γλαφυρές, ζωντανές. Η γλώσσα του είναι δημοτική με ιδιοματισμούς και ιδιοτυπίες που συναντώνται συχνά στα έργα του Σολωμού. Στο πρώτο σχέδιο αποτυπώνεται η τραγική κατάσταση των κατοίκων του Μεσολογγίου, την ίδια στιγμή που η φύση βρίσκεται στην καλύτερη της όψη. Στο δεύτερο σχέδιο η φύση παρουσιάζεται να καλεί του αγωνιστές να λάβουν μέρος στην Αναγέννηση της (πειρασμός), ωστόσο οι Πολιορκημένοι πρέπει να αντισταθούν σε αυτή την πρόκληση και να συνεχίσουν τον αγώνα τους για την ελευθερία. Τέλος στο τρίτο σχέδιο ο ποιητής έχει το μοναδικό προνόμιο να συνομιλήσει με τη μητέρα Πατρίδα, από την οποία μάλιστα θα του δοθεί η δυνατότητα να υμνήσει το μεγαλείο των πολιορκημένων του Μεσολογγίου.

Διδακτική Προσέγγιση: Το εξαιρετικό αυτό έργο του Διονύσιου Σολωμού μπορεί να αξιοποιηθεί ως αφορμή, για τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας, αποσπασματικά

κάθε φορά, είναι γόνιμο να γίνεται συζήτηση γύρω από διάφορους στίχους εντός του μαθήματος. Πολλές έννοιες ενδέχεται να δυσκολέψουν την κατανόηση του ποιήματος και πρέπει να αποσαφηνιστούν. Είναι τόσο σπουδαία η γραφή, αλλά και η περιγραφή εικόνων και γεγονότων, που μπορεί να ευαισθητοποιήσει και να μονοπωλήσει το ενδιαφέρον των μαθητών εντός της τάξης, καθώς όπως ο Διονύσιος Σολωμός έτσι και αυτοί ως άλλοι παρατηρητές, μπορούν να βιώσουν μέσα από το ποίημα, το ιστορικό γεγονός. Η ιστορία δεν αποτελεί πλέον μερικά αποσπάσματα γραμμένα μέσα σε ένα βιβλίο, αλλά έχει εικόνα και μοιάζει πιο κοντινή και υπαρκτή. Η παρουσία οπτικοακουστικών μέσων κατά τη διάρκεια του εγχειρήματος, θα βοηθούσε επιπρόσθετα την διαδικασία, θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν πίνακες ζωγραφικής και να αναλυθούν μέσα στην τάξη όπως το έργο του Θ. Βρυζάκη: «Η έξοδος του Μεσολογγίου» και το έργο: «Ελλάς η ευγνωμονούσα», το έργο του Ε. Ντελακρουά: «Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου», το έργο του L. Ludovico: «Ο όρκος του λόρδου Βύρωνα» κ.α.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Γ: «Η Μεγάλη Επανάσταση», Κεφάλαιο 12: «Η δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου-Διονύσιος Σολωμός».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

6.1 Συμπεράσματα - Συζήτηση

Σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας υπήρξε, η ανάδειξη της σημασίας, την οποία διαθέτει η αξιοποίηση της παιδικής λογοτεχνίας στην διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας, αλλά και η ευρύτερη ανάδειξη της συμπληρωματικής σχέσης που εντοπίζεται ανάμεσα στην Ιστορία με τη Λογοτεχνία. Για την παρούσα εργασία επιλέχθηκε συγκεκριμένα η ιστορική περίοδος της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, η οποία διδάσκεται στους μαθητές της έκτης δημοτικού, καθώς σύμφωνα με προσωπική εκτίμηση, θεωρήθηκε πως το εύρος των λογοτεχνικών έργων, είναι μεγάλο και αξιόλογο, για το συγκεκριμένο εγχείρημα. Από την συγκεκριμένη αναζήτηση, προέκυψε πως το έτος 2020, αποτέλεσε μια ιδιαίτερη χρονιά, καθώς δώδεκα βιβλία εκδόθηκαν εντός ενός έτους με θέμα την Ελληνική Επανάσταση, πιθανότατα η επέτειος των διακοσίων χρόνων το ερχόμενο έτος (2021), να ενέπνευσε αρκετούς συγγραφείς, ώστε να αντλήσουν υλικό και να το αξιοποιήσουν για τη συγγραφή παιδικών και εφηβικών βιβλίων.

Σε πρώτο στάδιο έγινε αναζήτηση, καταγραφή και μελέτη των λογοτεχνικών έργων. Προέκυψε σύντομα το πρώτο πρόβλημα, καθώς δεν εντοπίστηκαν αξιόλογα παιδικά ποιήματα τα οποία θα μπορούσαν να ενταχθούν στην παρούσα έρευνα, επιλέχθηκαν ωστόσο ποιήματα ενηλίκων, τα οποία αν και διαθέτουν ορισμένες δυσκολίες στην κατανόηση, με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού, μπορούν να ενταχθούν στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας.

Παρατηρώντας και εξετάζοντας στο σύνολο τα παιδικά βιβλία (πεζογραφία), προκύπτει το συμπέρασμα, πως η πλειοψηφία τους αφορά προσωπογραφίες των ηρώων της Ελληνικής Επανάστασης. Κάποια μάλιστα από αυτά θυμίζουν βιογραφίες, ή ακόμη και βιβλία γνώσεων. Δυστυχώς τα βιβλία με μυθοπλασιακό χαρακτήρα, υπήρξαν ελάχιστα, γεγονός το οποίο δυσκόλεψε τη διαδικασία της έρευνας.

Ακολούθησε ανάλυση περιεχομένου σε ορισμένα από τα βιβλία και τα ποιήματα, που επιλέχθηκαν για την παρούσα εργασία. Ο τρόπος μελέτης των βιβλίων αφορά τα ποιοτικά τους χαρακτηριστικά. Η ανάλυση του περιεχομένου τους βασίστηκε αρχικά, στην ανάδειξη του θέματος, στη γλώσσα, στο ύφος, στην αξιοποίηση πηγών, την εικονογράφηση αλλά και στην συνολική εικόνα των λογοτεχνικών βιβλίων αλλά και των ποιημάτων. Τέλος παρατηρήθηκε η συνάφεια που διαθέτουν πολλά από αυτά με το σχολικό βιβλίο. Εμβαθύνοντας στη συνάφεια των λογοτεχνικών έργων, με τις ενότητες και τα κεφάλαια του σχολικού βιβλίου, προκύπτει το συμπέρασμα πως πολλά από τα παιδικά βιβλία που συγκεντρώθηκαν, άντλησαν τη θεματολογία τους μέσα από το σχολικό βιβλίο, γεγονός το

οποίο είναι ιδιαίτερα προβληματικό. Τα παιδικά βιβλία χάνουν έτσι το λογοτεχνικό τους ύφος, επικεντρώνονται στην έντονη ηρωοποίηση των ιστορικών προσώπων, κατά συνέπεια δεν προσφέρουν διαφορετική οπτική που μπορούσε να μεταφέρει τους μαθητές σε ένα άλλο περιβάλλον, πέρα από τις τάξεις των σχολείων, να τους διασκεδάσει, να τους κάνει να αναρωτηθούν, να βιώσουν και να προβληματιστούν. Αντιθέτως θυμίζουν κατά κύριο λόγο αρκετά το σχολικό βιβλίο, γεγονός το οποίο δε θα καταφέρει να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών και δεν θα παρέχει στους εκπαιδευτικούς τις απαιτούμενες δυνατότητες, για μια δημιουργική διδασκαλία.

Οι περισσότερες προσωπογραφίες, κυρίως εκείνες που έχουν γραφτεί τις προηγούμενες δεκαετίες, διέθεταν μια υπερβολή προς την παρουσίαση της ζωής και του έργου διάφορων ιστορικών προσώπων αλλά και γεγονότων. Η χρήση επιθέτων ήταν τόσο συχνή στο γραπτό λόγο, που πολλές φορές έδιναν την εντύπωση πως πρόκειται για μη υπαρκτά πρόσωπα, χωρίς πάθη και αδυναμίες, ενώ πολλές φορές το ύφος ήταν ιδιαίτερα διδακτικό. Αντίθετα στα παιδικά λογοτεχνικά βιβλία των τελευταίων ετών, παρατηρείται μια αλλαγή ως προς το περιεχόμενο και το ύφος των κειμένων. Οι ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης εμφανίζονται περισσότερο ρεαλιστικοί, πολλά από τα γεγονότα καταγράφονται με χιούμορ και με διάθεση να διασκεδάσουν τον μικρό αναγνώστη, δίχως να θέλουν να τον φορτίσουν έντονα συναισθηματικά, χωρίς διδακτικό ύφος, με όμορφη εικονογράφηση, χωρίς έντονες σκηνές πολέμου.

Τα ποιήματα που συγκεντρώθηκαν, γράφτηκαν για να υμνήσουν τα ιστορικά γεγονότα και τους μεγάλους ήρωες του 1821 (τα περισσότερα γράφτηκαν μάλιστα την ίδια χρονική περίοδο) διαθέτουν πιο δυσνόητη γλώσσα, πιο ασαφείς έννοιες, καθιστώντας πιο δύσκολη την χρήση τους. Ωστόσο με τη σωστή καθοδήγηση, μπορούν να αξιοποιηθούν στη διδασκαλία της ιστορίας. Μάλιστα μέσα από αυτή την αξιοποίηση, οι μαθητές θα έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με τον ποιητικό λόγο, με σπουδαίους ποιητές, με βαθύτερες έννοιες που διαπραγματεύεται η Ποίηση, όπως η αξία της ελευθερίας, η σημασία της επανάστασης, η ουσία της αγάπης. Να αναζητήσουν το ρόλο που διαδραματίζει η Τέχνη σε δύσκολες ιστορικές περιόδους και ποια είναι τελικά η συμβολή της και η αξία της στις ζωές των ανθρώπων.

Επιπροσθέτως από την έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε, προκύπτει πως πολλά από τα παιδικά λογοτεχνικά βιβλία, αλλά και τα ποιήματα που συγκεντρώθηκαν, μπορούν να αποτελέσουν αξιόλογες πηγές πληροφόρησης για τους μαθητές και παράλληλα μπορούν να συμβάλλουν στην ολοκληρωμένη κατανόηση και αναπαράσταση του ιστορικού παρελθόντος. Επιπλέον οι μαθητές μπορούν, να αναπτύξουν τη φαντασία τους, να πληροφορηθούν και να αισθανθούν τα δεινά της σκλαβιάς, την σημασία της επανάστασης και την αξία της ελεύθερης ζωής, να ταυτιστούν με σπουδαίες ιστορικές προσωπικότητες και να αποκτήσουν πρότυπα. Η διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας, αποκτά πιο ουσιαστικό χαρακτήρα μέσα από

συζήτηση και τους προβληματισμούς που ενδεχομένως θα προκύπτουν. Η ένταξη της λογοτεχνίας στη διδασκαλία της Ιστορίας, μπορεί να συμβάλλει στην διαμόρφωση της «ιστορικής κουλτούρας» των μαθητών.

Οι εκπαιδευτικοί, προτού επιλέξουν να εντάξουν ένα λογοτεχνικό έργο στο μάθημα της ιστορίας, θα πρέπει να ελέγχουν κατά πόσο ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις, που υπάρχουν γι' αυτό το εγχείρημα. Αν η γλώσσα και το ύφος των λογοτεχνικών έργων είναι κατανοητά από τους μαθητές, ώστε να βρίσκονται σε θέση να επεξεργαστούν και κατανοήσουν το περιεχόμενό τους. Αν το έργο έχει να προσφέρει πληροφορίες, που δεν συναντώνται στο σχολικό εγχειρίδιο και μπορούν να προβληματίσουν και να συζητηθούν στην αίθουσα. Τέλος ιδιαίτερα ωφέλιμη είναι η παρουσία παιδιών στα λογοτεχνικά έργα, με τα οποία οι μαθητές μπορούν να ταυτιστούν.

Η παρούσα εργασία θα μπορούσε να αξιοποιηθεί από εκπαιδευτικούς αλλά και γονείς, που πιθανότατα θα βρουν ενδιαφέρουσα, την αξιοποίηση της λογοτεχνίας στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας (συγκεκριμένα τη διδασκαλία τη Ελληνικής Επανάστασης του 1821) αλλά και θα μπορούσε να αποτελέσει έναυσμα για τη διενέργεια συναφών ερευνητικών μελετών, στο άμεσο μέλλον. Είναι ωστόσο σκόπιμο να αναφερθεί, πως η Λογοτεχνία από μόνη της δεν μπορεί να μάθει στους μικρούς μαθητές Ιστορία, σε καμία περίπτωση η παρούσα εργασία δε διαθέτει τέτοιους ισχυρισμούς, η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στη Λογοτεχνία και την Ιστορία είναι συμπληρωματική. Τα λογοτεχνικά έργα μπορούν να αξιοποιηθούν όχι μόνο ως αφόρμηση, αλλά και ως εργαλείο μέσα από το οποίο οι μαθητές θα αντλήσουν πληροφορίες, θα μεταφερθούν στην ατμόσφαιρα μιας άλλης εποχής, καθώς όπως προαναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, η λογοτεχνία κατορθώνει με καταπληκτικό τρόπο να συγκεντρώσει όλα εκείνα τα στοιχεία για να ταξιδέψει τον αναγνώστη σε ένα άλλο περιβάλλον. Ο/Η εκπαιδευτικός με τη χρήση λογοτεχνικών κειμένων μετατρέπει τη διδασκαλία της ιστορίας, σε πιο ουσιαστική διαδικασία, κατά την οποία οι μαθητές έρχονται πιο κοντά στο βίωμα, συζητούν ελεύθερα, αναρωτιούνται, αποκτούν ενσυναίσθηση. Τα ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα παύουν να είναι σελίδες ενός βιβλίου, γίνονται εικόνα, αποκτούν μορφή μέσα από το λογοτεχνικό λόγο.

Συνοψίζοντας, η χρήση της λογοτεχνίας στο μάθημα της ιστορίας, βοηθά στην ανάπτυξη της Φιλαναγνωσίας, στην επαφή των μαθητών με το παιδικό βιβλίο. Το μάθημα ξεφεύγει από την παραδοσιακή συντηρητική διδασκαλία και οδηγείται σε άλλα μονοπάτια. Οι μαθητές καλούνται να ανακαλύψουν και άλλες πτυχές της ιστορίας, να αποδομήσουν την μονόπλευρη μελέτη της μόνο μέσα από το σχολικό βιβλίο, κατανοώντας ίσως με αυτό τον τρόπο πως η ιστορία δεν μαθαίνεται, αλλά αντίθετα είναι μια συνεχής αναζήτηση, ένα υπέροχο ταξίδι, που διαθέτει πολλές πλευρές και όψεις, που αξίζει πραγματικά να ανακαλύπτουν ολόένα και περισσότερο στη ζωή τους.

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

Παιδικό διήγημα

Μια λευκή σελίδα χαρτί

Ο Θοδωράκης κρατούσε στα χέρια του μία μικρή φρατζόλα ψωμί, που είχε φυλάξει η μητέρα του, για να του τη δώσει να τη φάει, ήταν πολύ σκληρή και άγευστη, κάθε δάγκωμα πλήγωνε τα ευαίσθητα ούλα του. Η πείνα του ήταν όμως τόσο μεγάλη, που την καταβρόχθισε μέσα σε μερικά λεπτά. Του άρεσε να κάνει βόλτες, να μαζεύει πέτρες κι ύστερα να πηγαίνει ψηλά σε ένα λόφο και να τις πετά, να βάζει στόχους στα δέντρα και να τους πετυχαίνει. Έμοιαζαν παράτολμες αυτές οι μοναχικές βόλτες, αν σκεφτεί κανείς πως παραφύλαγαν παντού Τούρκοι πολεμιστές. Τα βράδια ξάπλωνε και έκανε όνειρα, πως ήταν μεγάλος και γενναίος αγωνιστής, πως το σπαθί του ήταν το πιο δυνατό απ' όλα τα άλλα, πως είχε μάλιστα τη μαγική δύναμη να κατατροπώνει κάθε εμπόδιο, ταυτόχρονα όμως ένιωθε έναν μεγάλο φόβο, να τον κυριεύει. Μέσα σε μια σάκα είχε φυλάξει ένα λευκό χαρτί και ένα μολύβι, που του είχε αφήσει ο πατέρας του λίγο πριν φύγει για το βουνό μαζί με άλλους συμπατριώτες. Τα πρόσεχε σαν τα μάτια του. « Κάθε μέρα θα γράφεις και από ένα γράμμα, σε αυτό το λευκό χαρτί και προτού να γεμίσει η σελίδα μπρος και πίσω γράμματα, εγώ θα έχω γυρίσει στο σπίτι ασφαλής παλικαράκι μου. Πρόσεξε όμως μη κάνεις μεγάλα γράμματα! Να τα κάνεις μικρά και όμορφα, να μοιάζει η σελίδα με πραγματικό θησαυρό. Τώρα εσύ είσαι ο αφέντης του σπιτιού, να ακούς τη μητέρα σου και να προσέχεις τα αδέρφια σου και την γιαγιά σου», ήταν οι τελευταίες του κουβέντες του λίγο πριν φύγει.

Ο Θοδωράκης ήταν ένα ψηλό κοκκαλιάρικο δεκάχρονο αγοράκι, με καστανά κατσαρά μαλλιά και δυο μεγάλα μαύρα μάτια, τα πόδια του ήταν γεμάτα γρατσουνιές και γδαρσίματα απ' το πολύ σκαρφάλωμα. Σχολείο δεν είχε προλάβει να πάει, ήξερε όμως να γράφει τα εικοσιτέσσερα γράμματα του ελληνικού αλφάβητου, που είχε μάθει από τον πατέρα του, όταν εκείνος ετοίμαζε μυστικά κρυφές επιστολές, σε άλλους αγωνιστές.

Το ξημέρωμα, πριν καλά-καλά ξυπνήσουν οι υπόλοιποι, έπαιρνε τη σάκα του και έμπαινε κάτω από το ξύλινο τραπέζι, έβγαζε πρώτα το μολύβι και με ένα μαχαίρι έξυνη τη μύτη του με προσοχή για να γίνει πιο μυτερή, είχε παρατηρήσει πως όσο πιο μυτερή ήταν, τόσο καλύτερα έγραφε και το γράμμα της ημέρας. Ύστερα σήκωνε το χέρι του και άρχιζε να εξασκεί τα δάχτυλά του, γράφοντας στο κάτω μέρος του τραπεζιού το γράμμα της ημέρας κι όταν έπειτα ένιωθε έτοιμος για την καλλιγραφία του, έπαιρνε μια βαθιά ανάσα και σχημάτιζε με προσοχή το γράμμα πάνω στη λευκή κόλλα. Δίπλωνε τη σελίδα, την έβαζε στη σάκα και ξάπλωνε ξανά, για να μην τον καταλάβει κανείς.

Οι μέρες περνούσαν και η σελίδα γέμιζε όλο και πιο πολύ. Ο Θοδωράκης έκανε προσεκτικά τις βόλτες του, μάζευε τις πέτρες του κι ύστερα πήγαινε στο λόφο για να τις πετάξει. Κάποιες φορές ήταν πιο τυχερός και συναντούσε και άλλα παιδιά στο δρόμο κι ύστερα πήγαιναν όλοι μαζί στο λόφο. Έπαιρναν ξύλα και έκαναν κι αυτά πως πολεμούν με τα σπαθιά τους. Έπειτα καθόντουσαν σε ένα κύκλο και άρχιζαν να διηγούνται τις ιστορίες που άκουγαν από τους μεγάλους: «Λένε πως σε αυτό το λόφο, πριν κάποια χρόνια ένας καλόγερος ανατινάχτηκε πραγματικά, για να μην αφήσει τους Τούρκους να κυριέψουν το Σούλι», «Λένε πως ο πιο μεγάλος και τρανός πολεμιστής είναι ο Γέρος του Μοριά, ο Κολοκοτρώνης, είναι τόσο δυνατός που οι Τούρκοι τον βλέπουν και το βάζουν στα πόδια», «Οι Τούρκοι έχουν μεγάλα σπαθιά και τα μάτια τους βγάζουν φλόγες στη μάχη, όμως εμείς έχουμε ψυχή και θα κερδίσουμε». Το μόνο σίγουρο για εκείνους ήταν πως αργά ή γρήγορα οι πατεράδες τους, θα κέρδιζαν τον πόλεμο και οι Τούρκοι θα έφευγαν μια και καλή απ' τον τόπο τους. Λίγο πριν αποχωριστούν και επιστρέψουν με προσοχή πίσω στα σπίτια τους, έδιναν την υπόσχεση, πως θα ξαναβρεθούν στο ίδιο μέρος την επόμενη κιόλας ημέρα.

Ο καιρός περνούσε όλο και πιο γοργά και καθώς τα γράμματα γέμιζαν τη λευκή σελίδα, ο Θοδωράκης ήθελε όλο και πιο πολύ να μάθει να γράφει λέξεις ολόκληρες. Μάλιστα προσπαθούσε σιγά-σιγά να γράφει μικρές συλλαβές και να τις διαβάζει, παραβιάζοντας έτσι τον όρο του ενός γράμματος. Ένα πρωί λοιπόν σαν όλα τα άλλα, σηκώθηκε κρυφά σχεδόν στις μύτες των ποδιών του, άρπαξε τη σάκα του και τρύπωσε κάτω από το τραπέζι, άπλωσε την σελίδα μπροστά στα πόδια του, η μπροστινή και η πίσω πλευρά της ήταν γεμάτη γράμματα, είχε μείνει μονάχα ένα μικρό κενό στο κάτω μέρος, θα έφθανε σίγουρα για άλλα οχτώ γράμματα, για άλλες οχτώ ημέρες. Έπρεπε λοιπόν να πάρει μία σημαντική απόφαση, ή να συνεχίσει το έργο του και να γράφει ένα μόνο γράμμα, ή να θυσιάσει τη συμφωνία που είχε κάνει με τον πατέρα του και με τόλμη να γράψει την πρώτη του ολοκληρωμένη λέξη. Πήρε μια βαθιά ανάσα κι ύστερα δίχως εξάσκηση στο τραπέζι, έγραψε με μεγάλα γράμματα: «ΕΛΕΦΘΕΡΙΑ», βαθιά μέσα του πίστευε πως δε θα αργούσε η στιγμή, που θα ξαναέβλεπε τον πατέρα του, πως μάλιστα θα ήταν περήφανος που ο γιος του έμαθε να γράφει λέξεις ολόκληρες, πως θα τον βοηθούσε να γράφει κρυφές επιστολές και θα του έδινε και άλλες

λευκές σελίδες να τις γεμίσει. Άρπαξε την γραμμένη πια σελίδα και την έβαλε μες την αγκαλιά του, την ακούμπησε κοντά στην καρδιά του κι ύστερα ξάπλωσε μαζί της στο πάτωμα, δίχως να το νοιάζει πια αν θα την έβλεπαν και οι υπόλοιποι μέσα στο σπίτι.

Ίσως να ήταν ανορθόγραφα γραμμένη η λέξη, ίσως ο Θοδωράκης να παραβίασε μια σημαντική συμφωνία, ίσως ο πατέρας του να μη γυρνούσε ποτέ ξανά πίσω στο σπίτι, ήταν όμως αυτή η βαθύτερη ανάγκη του και η πραγματική αξία της ζωής. Όλοι οι αγώνες στη ζωή είναι μάταιοι, δίχως την ελευθερία. Είναι μάλιστα τόσο μεγάλη η σημασία της, που αξίζει πράγματι γι' αυτή να δίνουμε τη μεγαλύτερη μάχη μας, να κάνουμε την υπέρβαση μας, όπως έκανε και ο Θοδωράκης, όπως άλλωστε έκαναν όλοι οι μεγάλοι ήρωες του 1821.

Συνάφεια με το σχολικό βιβλίο: Ενότητα Β: «Οι Έλληνες κάτω από την οθωμανική και λατινική κυριαρχία (1453-1821)», Κεφάλαιο 10 «Οι αγώνες των Σουλιωτών».

Βιβλιογραφία

- Abrams M.H. (2007). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. (Γ. Δεληβοριά, & Σ. Χατζηιωαννίδου, Μεταφρ.) Αθήνα: Πατάκη.
- Andreou, P.-A., Kasvikis, K. (2015). A new "old-fashioned" primary education textbook for Greece: Going backwards after the conflict. *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research, Vol 13.1*, 36-48.
- Fragoudaki, A. –D. (2001). The Persistence of Ethnocentric School History. Στο C. Koulouri, *Teaching the History of Southeastern Europe* (σσ. 37-47). Thessaloniki: Center of Democracy and Recociliation in Southeast Europe.
- Kizilyurek, N. (2001). History Textbooks and Nationalism. Στο C. Koulouri, *Teaching the History of Southeastern Europe* (σσ. 69-73). Thessaloniki: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe.
- Liakos, Ant. (2008). History Wars: testing tolerance, στο *Tolerance and Discriminations in History*, CLIOHRESnet Publications
- Nodelman, P. (1992). *The Pleasures of Children's Literature* (σσ.51-54).USA: Longman.
- Rockwell J. (1974). *Fact in Fiction*. London: Routledge& Kegan P.
- Schabert I. (1981). *Der historische Roman in England und Amerika* (σ.1). Darmstadt :Wissenschaftliche Buchgesellschaft
- Schissler, H. (2001). Beyond National Narratives. The role of History Textbooks. Στο C. Koulouri, *Teaching the History of Southeastern Europe* (σσ. 93-96). Thessaloniki: Center of Democracy and Reconciliation in Southeast Europe.
- Stojanovic, D. (2001). History Textbooks and the creation of National Identity. Στο C. Koulouri, *Teaching the History of Southeast Europe* (σσ. 26-32). Thessaloniki: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe.
- Αθανασοπούλου Α. (2004). Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο. Μία διεπιστημονική πρόταση διδασκαλίας για την κριτική αγωγή των μαθητών στον σύγχρονο πολιτισμό. Στο Συλλογικό, *Η Διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & η διδασκαλία της Ιστορίας με χρήση Ιστορικών πηγών* (σ. 103). Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ., Δελώνης, Α. (1987) *Παιδική Λογοτεχνία και σχολείο* (σ.79). Αθήνα: Πατάκης.
- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ., (1987) *Τάσεις και εξελίξεις της Παιδικής Λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-80* (σσ.22-33). Αθήνα: Οι εκδόσεις των Φίλων.
- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (1987) *Θέματα παιδικής λογοτεχνίας. Α' Ανίχνευσις* (σσ.99-122). Αθήνα: Καστανιώτη.
- Αποστολίδου, Β. (2010). *Λογοτεχνία και Ιστορία: Μια σχέση ιδιαίτερα σημαντική για τη λογοτεχνική εκπαίδευση. Στο Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία των Νέων Ελληνικών: Εικονική περιήγηση της λογοτεχνίας στο γεωγραφικό χώρο και στον ιστορικό χρόνο*. Αθήνα: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.
- Βαγιάνος, Γ. (1995). *Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα*. Αθήνα: Έλλην.
- Γιάκος, Δ. (1977). *Ιστορία της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Εστία.
- Δελώνης, Α. (1986). *Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία 1835-1985*. Αθήνα: Ηράκλειτος.
- Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δ. (2011). *Ποιητικός λόγος, δομικές αποκλίσεις και η θεωρία της Γραμματικής*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Καραγάτσης, Μ. (1938). *Ιστορία και Λογοτεχνία*. Αθήνα: Χρόνος.
- Κατσίκη-Γκιβάλου, Α., Χαραλαμπίδης Χ., Γρηγοριάδου-Σουρέλη Γ., (1993). *Η παιδική λογοτεχνία στο Πανεπιστήμιο. Έρευνα και διδασκαλία. Στο Συλλογικό, Παιδική Λογοτεχνία(Πρώτος Τόμος). Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Κοκώρης, Δ. (2005). *Ιστορία και Λογοτεχνία*. Αθήνα: Λογοτεχνική Βιβλιοθήκη
- Κόκκινος Γ., Κιμουρτζής, Π., & Ματούση, Μ. (2015). *Ιστορία και λογοτεχνία: Χάδια, χαστούκια και το Χαστουκόδεντρο του Άρη Μαραγκόπουλου. Στο Συλλογικό, Η Δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα* (σ. 156). Αθήνα: Επίκεντρο.
- Κολλιόπουλος Ι., Μιχαηλίδης Ι., Καλλιανώτης Α, Μηνάογλου Χ. (2007). *Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου Στ' Δημοτικού*. Αθήνα: ΟΕΔΒ(Οργανισμού), Υπ. Παιδείας-ΙΤΥΕ Διόφαντος.
- Κόνδης, Σ. (2005). *Από τη Γαλλική Επανάσταση στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: μία συνομιλία της Λογοτεχνίας με την Ιστορία. Διάλογος*.

- Λεμονίτση, Α. (2020). *Η διδασκαλία της νεότερης ελληνικής Ιστορίας μέσω της Λογοτεχνίας. Εφαρμογή στο Ιστορικό Μυθοστόρημα της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου: Ο καιρός της σοκολάτας*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Λιάκος, Α. (2007). *Πως το παρελθόν γίνεται Ιστορία;*. Αθήνα: ΠΟΛΙΣ.
- Λιάσου, Α. (2017). *Παιδικά βιβλία Ιστορίας Καταγραφή, έρευνα και η συμβολή τους στην ιστορική κατανόηση*. Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Λιμπιτσιούνη, Α.-Γ. (8 Οκτωβρίου 2015). Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ «ΕΑΥΤΟΥ» ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ «ΑΛΛΩΝ» ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΩΝ «ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΤΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ» ΤΗΣ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ. *Πρακτικά προσυνεδριακής συνάντησης μεταπτυχιακών φοιτητών και υποψήφιων διδασκόντων για τα 20 χρόνια λειτουργίας του τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δ.Π.Θ.* (σσ. 721-741). Κομοτηνή : Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Μαγκλίνης , Η. (2001). *Η λογοτεχνία γράφει Ιστορία*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Μπαμπούνης, Χ. (2013). *Ιστορική αφήγηση και πηγές*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Μυτιώτισσα, (1930) . *Παιδική Ανθολογία* (σ.4). Αθήνα: Αβέρωφ
- Παληκίδης , Α. (2010). Το λογοτεχνικό αφήγημα ως ιστορική πηγή: ζητήματα ερμηνείας και διδακτικής μεθολογίας προσεγγίζοντας την Ιστορία ενός αιχμαλώτου του Στρατή Δούκα. Στο Συλλογικό, *Η θέση της λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση* (σ. 389). Αθήνα: Ελληνοεκδοτική. Ανάκτηση από Το λογοτεχνικό αφήγημα ως ιστορική πηγή: ζητήματα ερμηνείας και διδακτικής μεθοδολογίας με αφορμή την «Ιστορία ενός αιχμαλώτου» του Στρατή Δούκα.
- Παναγιωτόπουλος , Ι. (2001). *Λογοτεχνικά βιβλία στην προσχολική αγωγή*. (Τ. Καλογήρου, Επιμ.) Αθήνα: ΙΜΠ - ΣΧΟΛΗ Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ.
- Παπαμάρκος, Δ. (2014). *Γκιακ*. Αθήνα: Αντίποδες.
- Παπαντωνάκης, Γ. (2003). Σημειώσεις για το μάθημα "Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία. Θεωρία και Πράξη" (σ. 3). Ρόδος: ΠΤΔΕ.
- Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Λ. (1990). *Η παιδική λογοτεχνία στην εποχή μας*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Σταμούλη, Σ. (2009). *Γενική παιδαγωγική και διδακτική. Ειδική διδακτική Φιλολογικών μαθημάτων*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Ιστότοποι

Ανδρικοπούλου, Μ. *Βιογραφικά στοιχεία*. Ανάκτηση Απρίλιος 7, 2021 από kalendis.gr:

<https://kalendis.gr/author-book/maria-andriakopoulou/>

Αποστολίδου, Β. (2010). *www.greeklanguage.gr*. Ανάκτηση Απρίλιος 4, 2020, από

Λογοτεχνία και ιστορία:

https://www.greeklanguage.gr/digitalResources/assets/img/literature/education/literature_history/apostolidou-literature-history.pdf

Βελεστινλής, Ρ. *Βιογραφικά στοιχεία*. Ανάκτηση από el.wikipedia.org:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A1%CE%AE%CE%B3%CE%B1%CF%82_%CE%92%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%BB%CE%AE%CF%82

Δαρλάση, Α. *Πρόσωπο*. Ανάκτηση Απρίλιος 9, 2020 από biblionet.gr:

<https://biblionet.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%89%CF%80%CE%BF/?personid=50912>

Δέλτα, Π., *Βιογραφία*. Ανάκτηση Απρίλιος 28, 2021, από Benaki.org:

https://www.benaki.org/index.php?option=com_landings&view=delta&Itemid=864&lang=el

Δούκα, Μ., Δρομπούκη, Α., Σκάσης, Θ., & Χατζηβασιλείου, Β. (2015, Ιανουάριος 17).

Ιστορία και Λογοτεχνία. Μια πολυτάραχη γοητευτική σχέση. Ανάκτηση Φεβρουάριος 19, 2021, από

Academia.edu: https://www.academia.edu/10229517/%CE%9B%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B1_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1

Εκδόσεις Καστανιώτη. (2010). Γιολάντα Χατζή. Ανάκτηση Μάρτιος 20, 2021, από

kastaniotis.com: <https://www.kastaniotis.com/author/2582>

Ζαΐρη, Ρ.Ρ. *Βιογραφικό*. Ανάκτηση Απρίλιος 5, 2021 από el.wikipedia.org:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A1%CE%AD%CE%BD%CE%B1_%CE%A1%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B7_%CE%96%CE%B1%CE%90%CF%81%CE%B7

Καραμανωλάκης, Β. (2019, Ιανουαρίου 19). *Ιστορία και Λογοτεχνία. Μια σχέση αμφίθυμη και συμπληρωματική - Εισαγωγική Συνάντηση*. Ανάκτηση από:

<https://www.blod.gr/lectures/istoria-kai-logotehnia-mia-shesi-amfithymi-kai-sympiromatiki-eisagogiki-synantisi/>

Καραμπερόπουλος, Δ. (2009). *Ο Θούριος του Ρήγα Εμψυχωτής των Ραγιάδων Επαναστατών*.

Ανάκτηση Απρίλιος 20, 2021, από Academia.edu:

https://www.academia.edu/26783724/%CE%9F_%CE%98%CE%BF%CF%8D%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%A1%CE%AE%CE%B3%CE%B1_%CE%95%CE%BC%CF%88%CF%85%CF%87%CF%89%CF%84%CE%AE%CF%82_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%A1%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CF%89%CE%BD_%CE%95%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%84%CF%8E%CE%BD

Μανδηλάρας, Φ. (2017, Οκτώβριος 2). Συνέντευξη.(Σ. Γιαννοπούλου, Δημοσιογράφος)

Ανάκτηση Μάρτιος 15, 2021, από Maxmag.gr:

<https://www.maxmag.gr/synenteukseis/filippos-mandilaras/>

Μπίκος, Π. *Βιογραφικά στοιχεία*. Ανάκτηση Μάρτιος 16, 2021 από enmesei.gr:

<https://enmesi.gr/index.php/writers/item/35-bikos-petros>

Παπαμάρκος, Δ. (2015, Νοέμβριος 12). *Ιστορία και λογοτεχνική αναπαράσταση*.

(Α.-Μ. Δρουμπούκη, Δημοσιογράφος) Ανάκτηση Φεβρουάριος 20, 2021, από booksjournal.gr

<https://booksjournal.gr/kritikes/logotexnia/1569->

<https://booksjournal.gr/kritikes/logotexnia/1569-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7>

<https://booksjournal.gr/kritikes/logotexnia/1569-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7>

<https://booksjournal.gr/kritikes/logotexnia/1569-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7>

<https://booksjournal.gr/kritikes/logotexnia/1569-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7>

Παπαθανασίου, Α. (2017, Οκτώβριος 20). Νίτσα Τζώρτζογλου. Ανάκτηση Μάρτιος 20,2021

από thematofylakes.gr: <https://www.thematofylakes.gr/nitsa-tzwrtzwglou/>

Σολωμού, Α. (2017). *Η διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας στην πρωτοβάθμια*

εκπαίδευση: Οι αντιλήψεις των Κύπριων εκπαιδευτικών. Ανάκτηση Σεπτέμβριος

10,2020 από <file:///C:/Users/user/Downloads/9568-16319-1-SM.pdf>

Σταθάτου, Φ. *Πρόσωπο*. Ανάκτηση Απρίλιος 8, 2021 από biblionet.gr:

https://biblionet.gr/%cf%80%cf%81%ce%bf%cf%83%cf%89%cf%80%ce%bf/?person_id=1774

Χατζηβασιλείου, Β. (2010, Ιούλιος 17). *Enet*. Ανάκτηση Φεβρουάριος 19, 2021, από Τι ψάχνει η σύγχρονη λογοτεχνία στην Ιστορία;

<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=183889>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Λίστα γραφημάτων

Πίνακας 1

Πεζογραφία

<u>Τίτλος</u>	<u>Συγγραφέας</u>	<u>Εκδόσεις</u>	<u>Έτος</u>	<u>Σελίδες</u>
Η Ελληνική Επανάσταση του 1821	Φίλιππος Μανδηλάρας	Εκδόσεις Παπαδόπουλος	2020	36
Κωσταντίνος Κανάρης	Φίλιππος Μανδηλάρας	Εκδόσεις Παπαδόπουλος	2012	36
Κωσταντίνος Κανάρης	Ανδρικοπούλου Μαρία	Εκδόσεις Καλέντης	2020	56
Γεώργιος Καραϊσκάκης	Φίλιππος Μανδηλάρας	Εκδόσεις Παπαδόπουλος	2014	36
Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι του Μεσολλογίου	Φίλιππος Μανδηλάρας	Εκδόσεις Παπαδόπουλος	2014	36
Θεόδωρος Κολοκοτρώνης	Φίλιππος Μανδηλάρας	Εκδόσεις Παπαδόπουλος	2012	36
Λάμπρος Κοτσόνης, ο κουρσάρος της λευτεριάς	Μουζάκη-Χιονάτου Μαρία	Εκδόσεις Αρτέον	2017	26
Γαλανόλευκη Σημαία	Ματούλα Τολκα	Εκδόσεις Λιβάνη	2010	54
Τα χρόνια της φωτιάς	Σκιαδαρέση Μαρία	Εκδόσεις Πατάκη	2007	53
Μπουμπουλίνα μία ζωή για την πατρίδα	Ρώσση-Ζαΐρη	Εκδόσεις Μήνωας	2004	44
Στις ρίζες της λευτεριάς	Γρηγοριάδου-Σουρέλη Γαλάτεια	Εκδόσεις Πατάκη	2004	240
Παπαφλέσσας : Μία ζωή όλο φλόγα	Σταθάτου, Φράνση	Εκδόσεις Μήνωας	2003	44
Ανδρέας Μιαούλης ο ναύαρχος του αγώνα	Μπίκος Πέτρος	Εκδόσεις Στραρικής	2003	62
Ο Κατσαντώνης Το αστροπελέκι της σκλαβιάς	Λάππας Τάκης	Εκδόσεις Πατάκη	2003	188
Ανδρέας Μιαούλης Μία ζωή σαν παραμύθι	Ρώσση- Ζαΐρη	Εκδόσεις Μήνωας	2002	44
Ρήγας Φεραίος ο εθνομάρτυρας της Επανάστασης	Μπίκος Πέτρος	Εκδόσεις Στρατικής	1999	61
Παπαφλέσσας	Λάππας Τάκης	Εκδόσεις Πατάκη	1998	124
Αθανάσιος Διάκος και Μάρκος Μπότσαρης	Μπίκος Πέτρος	Εκδόσεις Στρατικής	1998	62

Ρήγας Φεραίος	Χατζή Γιολάντα	Εκδόσεις Καστανιώτη	2020	22
Σουλιώτες και Αλή Πασάς	Χατζή Γιολάντα	Εκδόσεις Καστανιώτη	2020	22
Φιλική Εταιρεία	Χατζή Γιολάντα	Εκδόσεις Καστανιώτη	2020	22
Τα ελληνάκια	Ευγενία Φακινού	Εκδόσεις Κέδρος	1999	30
1821 Επανάσταση	Ζαραμπούκα Σοφία	Εκδόσεις Πατάκη	2020	84
Θεόδωρος Κολοκοτρώνης	Λούφα-Τζοάννου Θεοδώρα	Εκδόσεις Άγλυρα	2020	40
Ανδρέας Μιαούλης τα παιδικά και τα ηρωικά του χρόνια του	Λούφα-Τζοάννου Θεοδώρα	Εκδόσεις Άγλυρα	2020	40
Νικηταράς τα παιδικά και τα ηρωικά του χρόνια του	Λούφα-Τζοάννου Θεοδώρα	Εκδόσεις Άγλυρα	2020	40
Κωσταντίνος Κανάρης τα παιδικά και τα ηρωικά του χρόνια του	Λούφα-Τζοάννου Θεοδώρα	Εκδόσεις Άγλυρα	2020	40
Οι Μεγάλοι... μικροί: Οι αγωνιστές του 1821	Δαρλάση Αγγελική	Εκδόσεις Μεταίχιμο	2020	104
Η Ελευθερία και το ταξίδι της Ελληνικής Σημαίας	Μωραΐτου Πηνελόπη	Εκδόσεις Πορφύρα	2016	60
Κωσταντίνος ο Γενίτσαρος που δεν ξέχασε	Ντάσιου-Γιάννου Αθηνά	Εκδόσεις Άθως	2006	80
Τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη	Πούλος Κώστας	Εκδόσεις Παπαδόπουλος	2002	36
Ο Πέτρος και η επανάσταση του 1821	Σέρβη Κατερίνα	Εκδόσεις Σκαι	2011	46
Τα χρόνια της φωτιάς (Κωνσταντίνος Κανάρης)	Σκιαδαρέση Μαρία	Εκδόσεις Πατάκη	2007	56
Ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Υψηλάντης	Σκιαδαρέση Μαρία	Εκδόσεις Πατάκη	2009	120
Λίγο πριν το τέλος(Ρήγας Βελεστινλής)	Σκιαδαρέση Μαρία	Εκδόσεις Πατάκη	2007	80
Εκείνη την μέρα... τα παιδιά μίλησαν με τον Κολοκοτρώνη	Φώτου Δήμητρα	Εκδόσεις Αρναούτη	2013	37
Μάγκας	Πηνελόπη Δέλτα	Εκδόσεις Κασταλία	1935	376
Το μυστικό των	Τζώρτζογλου Νίτσα	Εκδόσεις Ψυχογιός	1989	192

φιλικών				
21+1 ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΓΡΑΦΟΥΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΟΥΝ ΓΙΑ ΤΟ 1821	Άγγελος Αγγέλου, Έμη Σίνη, Κυριάκος Αθανασιάδης, Μιράντα Βατικιώτη, Βησσαρία Ζορμπά- Ραμμοπούλου, Βαγγέλης Ηλιόπουλος, Ελένη Κατσαμά, Άννα Κοντολέων, Θοδωρής Κούκιας, Πολυχρόνης Κουτσάκης, Λίλη Λαμπρέλλη, Λίνα Λυχνάρα, Φίλιππος Μανδηλαράς, Μαρίζα Ντεκάστρο, Μαρία Παπαγιάννη, Θοδωρής Παπαϊωάννου, Κωνσταντίνος Πατσαρός, Εύη Πίνη Ελένη Σβορώνου, Πάνος Τσερόλας, Πάνος Χριστοδούλου	Εκδότης Παπαδόπουλος	2020	60

Ποίηση

Πίνακας 2

Τίτλος	Ποιητής
Θούριος	Ρήγας Φεραίος
Εμπρός	Κώστας Παλαμάς
Παπαφλέσσας	Νίκος Μαραγκάς
Το Ελληνόπουλο	Βίκτωρ Ουγκώ (σε μετάφραση, Κ.Παλαμά)
Επέσανε τα Γιάννενα	Βαλαωρίτης Αριστοτέλης
Η νίκη	Κωστής Παλαμάς
Ο Φακίς	Βασίλης Ρώτας
Ο θάνατος του κλέφτη	Ιούλιος Τυπάλδος
25 ^η Μαρτίου του 1821	Σπεράντζας Στέλιος
Ελεύθεροι Πολιορκημένοι	Διονύσιος Σολωμός
Ο Δήμος και το καριοφίλι του	Βαλαωρίτης Αριστοτέλης
Άσμα Πολεμιστήριο	Αδαμάντιος Κοραΐς
Σάλπισμα Πολεμιστήριον	Αδαμάντιος Κοραΐς
Ελλάς	Πέρσι Σέλλεϋ
Ο χορός	Πέρσι Σέλλεϋ
Ύμνος εις την ελευθερίαν	Διονύσιος Σολωμός
Εις Μάρκον Μπότσαρη	Διονύσιος Σολωμός
Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη	Διονύσιος Σολωμός
Εμπρός Ελλάδα	Πούσκιν
Εις την Ελευθερίαν	Πούσκιν
Στην ξένη	Πουσκίν
Κωσταντίνος Κανάρης	Βίκτωρ Ουγκώ